

1-2
D R. I V A N L A H

V BORBI
ZA
JUGOSLAVIJO

II. DEL
SVETOVNA VOJNA

1 9 2 9

D R. I V A N L A H

V BORBI
ZA
JUGOSLAVIJO

II. DEL

SVETOVNA VOJNA

1 9 2 9

IZDALA IN ZALOŽILA TISKOVNA ZADRUGA
V LJUBLJANI

*SPOMINU
DRJA GREGORJA ŽERJAVA,
NAŠEGA VODITELJA IN BOJEVNIKA
ZA ZMAGO
JUGOSLOVENSKE MISLI*

Natisnila Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani
(predstavnik Miroslav Ambrožič)

Evropska napetost. — Balkansko vprašanje. — Albanska nevarnost. — Mladinsko gibanje. — Krožki in zarotniki. — «Preporod» in «Narodno jedinstvo». — Usodna vest. — Vidov dan. — Atentat. — Vojni hujskači. — Ultimatum. — Mobilizacija. — Svetovna vojna. — Bitka na Ceru 16.—20. avgusta. — Bitka na Marni. — Ruski poraz v Mazurskih jezerih. — Ruska zmaga v Galiciji. — Srbi v Sremu in Bosni. — Turška pomoč. — Kolubarska bitka (od 2. do 12. decembra). — Srbske zmage.

Novo leto 1914. se je začelo v Evropi s temnimi slutnjami. Vsepovsod se je čutila velika napetost med državami in narodi, borečimi se za prvenstvo in pravico ob vedno bolj naraščajočem oboroževanju in težkih življenskih razmerah, ki so silile vlade in zastopnike narodov, da z vsemi silami pospeše delo in boj za obstanek, kajti jasno je bilo,

da se bliža svetovni vihar. Misel o svetovni vojni se je čimdalje pogosteje pojavljala po časopisih. Spomladi tega leta je nemški kancler Bethmann Hohlweg govoril, da ni daleč čas, ko pride do odločilnega boja med germanstvom in slovanstvom.

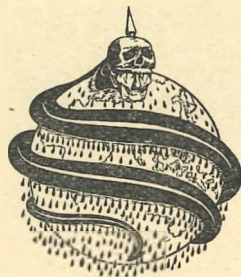

Evropske velesile v dolgovih.

Evropske velesile so bile razdeljene v dve veliki skupini, v trozvezo: Nemčija, Avstrija, Italija, in v trojni sporazum (antanta): Anglija, Francija in Rusija. Med obema skupinama je bilo več spornih točk, ki so se posebno poostriale prejšnje leto zaradi dogodkov na Balkanu. A tudi med posameznimi državami ni bilo pravega soglasja: Med Anglijo in Rusijo je ležalo še vedno nerešeno vprašanje Carigrada in azijskih pokrajin, med Avstrijo in Italijo je trajal spor zaradi Albanije, ki je po balkanski vojni postala na videz samostojna država, a ji je z avstrijsko pomočjo vladal nemški princ Wied, kar ni bilo po volji Italiji, ki je v tem videla razširjenje avstrijske oblasti ob Adriji. Za vsem tem pa se je razvijala gospodarska tekma med Anglijo in Nemčijo, ki je čimdalje bolj posegala na svetovni trg in si po suhem pripravljala pot preko Balkana v Malo Azijo in po bagdadske železnice do Perzijskega zaliva. Množeči se dolgovi so silili države, da so iskale novih kolonij in tržišč, pri čemer je bilo naravno, da so trčile druga ob drugo, in tako so se poostrovala nasprotstva. Sredi teh svetovnih tekmovalk je bila Avstrija edina država brez kolonij, zato je izkušala razširiti svoj vpliv na Balkanu in si odpreti pot do Soluna. Toda sijajne srbske zmage l. 1912. pri Kumanovem, Bitolju, Jedrenju in l. 1915. pri Bregalnici so ji prečrtale vse načrte. Njena edina nada je ostala Albanija, kjer je izkušala dobiti povod za vojno proti Srbiji, kajti Srbija

je postala nevarna. Zato so avstrijski diplomati in generali mislili na tako zvano preventivno vojno, t. j. udariti na Srbijo prej, preden si opomore od prestanih bojev zadnjih dveh let, s katerimi je osvobodila svoje brate izpod turškega jarma. Ko sta meseca septembra leta 1913. znana albanska junaka Hasan-beg Prištinac in Isa Boljetinac udrla s svojimi razbojniki na srbsko ozemlje in so ju srbske čete pognale preko meje, se je Avstrija zavzela za razbojnike in zapretila Srbiji z vojno, če se srbske čete takoj ne vrnejo. Srbija se je dobro zavedala, da se po dveh težkih, četudi z zmago ovenčanih vojnah ne more spuščati v boj s 56milijonsko sosedno državo, zato se je previdno izumikala vsemu, kar bi moglo Avstriji dati povod za napad. Toda med avstrijskimi politiki in generali jih je bilo mnogo, ki so mislili, da takega povoda niti ni treba. Napasti in uničiti Srbijo, se jim je zdela edina rešilna misel za državo. To njih mnenje je podkrepil nemški cesar

Viljem s svojimi bojevitimi izjavami. Pri lipskih svečanostih dne 18. oktobra l. 1913., ko so odkrivali spomenik na veliko bitko narodov, v kateri je bil premagan Napoleon, je rekel šefu avstrijskega generalnega štaba Conradu von Hötzendorfu, da predrznost Srbije presega že vse meje in

Nemška kača se ovija
okoli sveta...

nice.» — «Obračun s Srbijo in njeno ponižanje, to so pogoji za obstanek monarhije», je rekel avstrijski ministrski predsednik grof Stürgkh. «Ako se to ne more zgoditi še danes, je treba to na vsak način temeljito pripraviti.» — «Čemu še čakamo», je pisal baron Conrad meseca februarja l. 1914. nemškemu vrhovnemu poveljniku Moltkeju, in ta mu je odgovoril, da «vsako odlašanje pomeni manjšanje naših upov na uspeh.» Baron Conrad sam, ki je prej večkrat silil na vojno, je spoznal, da je čas že preveč dozorel; kar se je moglo l. 1909. zgoditi brez večjih težav, je bila zdaj nevarna igra; vendar se mu je zdela vojna neizogibna in izjavil je, da bo v najslabšem slučaju Avstrija vsaj «slavno propadla».

Toda napovedati vojno brez vsakega povoda je bilo vendarle nemogoče zaradi splošnega evropskega položaja. Stari cesar je bil proti vojni, ker je hotel v miru preživeti svoje dni, obhajale so ga tudi temne slutnje, da bi bila to velika nevarnost za državo, ker bi Rusija in Italija ne gledali mirno pohoda na Balkanu. Ko je spomladi tudi

Rumunija stopila na stran antante, je ogrski ministrski predsednik grof Tisza, ki je imel važno besedo na dvoru, dobro razumel resnost položaja in zadrževal avstrijsko bojevitost, ki je dobivala posebno v vojaških krogih čimdalje bolj jasne oblike.

Avstrijsko nemško in vladno časopisje ni prikrivalo osvajalnih namer in sovraštva do srbstva, ki je postalo glasnik slovanske svobode na Balkanu. S hujskajočimi članki je rasla nemška nadutost, ki se je izražala v zasmehu in sramotenju vsega, kar je drugim narodom sveto. «Mi moramo», je pisal l. 1913. glavni člankar ‚Fremdenblatta‘, ki je bil glasilo dunajske zunanje politike, «Srbijo postaviti pred izbiro, ali želi, da bo politično razorožena ali pa vojaško uničena. V tem drugem slučaju se ne smemo dati zadržati, ako bi morda Rusija zaradi Srbije posegla v vojno.»

Beograd je nudil v tem času zanimivo sliko prestolnice, ki se dviga po dobljenih zmagah iz nekdanje turške trdnjave v novo evropsko mesto. Na Terazijah so se gradile palače, zidala se je nova skupščina z visoko kupolo, vsepovsod se je čutilo delo za napredek naroda. Mesto je hitro raslo in se bližalo prvemu stotisoču, od povsod so prihajali novi gostje, ki so bili priča narodnim manifestacijam in zmagoslavnemu ponosu, ki je prevzel vso srbsko družbo.

Kako ne? Saj se je uresničil stoletni sen, osvobojeno in maščevano je bilo Kosovo, srbske zmage so zadivile svet. A ostala je še ena težka rana: Bosna in Hercegovina. Tam ob Drini je stala že vse leto mobilizirana avstrijska vojska.

Zadnji ranjenci so odhajali iz bolnic na svoje domove, a namesto njih so prihajali v Beograd mladi ljudje, ki so hoteli služiti v svobodni državi, ker jih je v domovini zatirala avstrijska oblast. Mnogi izmed njih so že med vojno prihiteli preko meje, da pomnože srbske bojne vrste, saj so se zavedali, da je zmaga Srbije njih zmaga. Posedali so po znanih starih beograjskih kavarnah in premišljali o svoji usodi. Tu svobodna država, tam zaslužnjen narod, ki pričakuje rešitve od nje. A vse kaže, da srbski politiki in državniki nimajo smisla za trpljenje naroda onstran meje. Pašić vodi miroljubno politiko in odklanja vse, kar bi moglo vesti do spora z Avstrijo. Zaman se trudijo izkušeni politiki dokazati mladini, da zdaj še ni čas, da je Srbija utrujena in nepripravljena za vojno, da je treba najprej mirnega dela, da se zacelijo vojne rane in uredi nove pokrajine, da dozori svetovni položaj; kajti l. 1917. bo Rusija pripravljena... Mladina išče zvez z narodnimi organizacijami, ki imajo bolj bojna gesla kakor srbska vlada. Tu je vojvoda Tankosić, srbski oficir in organizator četašev, čigar ime je

Avstrijec in Italijan v tekmi
za Albanijo.

postalo strah Avstrije. On zbira okoli sebe četaše in jih pošilja na četovanje. Čete se množe, toda čete ne smejo preko meje. Druga nada mladih nestrpnih je **Milan Pribičević**, bivši avstrijski oficir, sedaj srbski častnik, ki dobro razume želje tistih, ki so pobegnili izpod dvo-

Vojvoda Voja Tankosić,
vodja četašev.

glavega orla. Toda tudi on ne more drugega, kakor da pomaga potrebnim in jih tolaži z lepimi besedami. Kaj pa «črna roka», organizacija častnikov, ki jo vodi odločni Dragotin **Dimitrijević-Apis**, glavni zarotnik proti Obrenovićem? Tudi on je v zvezi z mladino, toda tudi on jo miri in ji prigovarja, naj se vrne domov in deluje med narodom za misel narodnega edinstva. Kajti vlada je dobro pazila na «črno roko», ki je bila zveza zarotnikov, da bi ne storila kakega nepremišljenega koraka. Stojan Protić, ki je bil takrat notranji minister, je dal celo napraviti preiskavo v prostorih društva, ki je nosilo ponosno ime «Ujedinjenje ili smrt». Kaj pa «Narodna odbrana», ki je od l. 1908. napravila toliko strahu v Avstriji? Tam so odločali prof. **Jovan Skerlić**,

idealni vodja narodne mladine, **Boža Marković**, izdajatelj «Slavenskega juga», in **Jovan Cvijić**, veliki znanstvenik in nacionalni zgodovinar. Toda cilj «Narodne odbrane» je bil predvsem prosveta naroda, ustanavljanje šol in društev ter zbiranje narodnih sil za odločilni boj. Kot vse-narodna organizacija je družila v sebi odlične bojevnike za osvobojenje in ujedinjenje, toda vsi so se zavedali, da je treba izvršiti še velik del notranje in zunanje propagande, preden napoči odločilni trenutek. Tako je bil Beograd res središče zarotnikov, toda vsi so se zavedali velike odgovornosti zaradi napetih odnošajev do Avstrije. Vzlic temu, da jim je prekipevalo srce od vročega domoljubja, narodnega ponosa in bojevitosti, so krotili svojo upravičeno mržnjo proti avstrijskim spletkam in izkušali pomiriti mladino, saj je ona najtežje prenašala ponižanje in sramotenje od strani Avstrije, ki je v teku pol leta poslala srbski vladi petkrat ultimatum, prežeča in rožljajoča na bosanski meji s sabljo in zahtevajoča, da Srbija takoj ugodi vsaki njeni želji.

Med mladino, ki se je tiste čase pojavila v Beogradu, je bilo tudi mnogo dijakov iz Bosne, ki so najhujše čutili avstrijski pritisk in so zato kazali tudi najodločnejši odpor. Saj je bilo jasno, da je bila ravno Bosna kot del nekdanjega srbskega carstva tista pokrajina na Balkanu, zaradi katere se je že dvakrat zamajalo evropsko ravnovesje in ki je bila po besedah Kallayevih «središče, okoli katerega se vrte vse želje in vse nade srbskih državnikov»... «Misel na njeno pridobitev je osnovno načelo vseh srbskih ciljev», je pisal ta madžarski magnat, ki je dobro

poznal balkansko vprašanje. A ni samo čakala osvobojenja, ampak ga je tudi v notranjosti pripravljala, saj je bila domovina vstašev. Zato je l. 1910. streljal v Sarajevu bosanski dijak Bogdan Žerajić na generala Varešanina. Mladi junak se je po atentatu sam usmrtil, in njegovo ime

Avgust Jenko,
vodja jugoslovenske mladine, padel l. 1914. kot dobrovoljec srbske armade na Romanji planini.

je odjeknilo v srcih mladine, ki je čutila ponižanje naroda in domovine. Brošura «Smrt jednog heroja», ki jo je l. 1912. napisal Vladimir Gaćinović, je proslavljala njegovo dejanje in klicala omladino na boj. V tej brošuri, ki je postala evangelij mladih revolucionarjev, se obrača Gaćinović proti Srbiji, ki nima dovolj pozornosti «za one, ki prihajajo», in pravi, da je glavni namen njegovega spisu, «da izzove

Janko Kos,
urednik «Preporoda» kot jugoslovanski dobrovoljec na solunski fronti.

revolucijo duha in misli mladih Srbov, da se rešijo pogubonosnih vplivov protinacionalnih idej in se pripravijo, da zlomijo okove in vezi in ustvarijo zdrave temelje svetlega nacionalnega življenja, ki ima priti.»

«Srbski revolucionar,» piše Gaćinović, «mora biti, ako hoče zmagati, mučenik in zarotnik, človek zapadnih manir in hajduk, ki bo zavriskal in odšel v boj za nesrečne in podjarmljene. Revolucija nikoli ne pride iz obupa, kakor se napačno misli, ampak iz revolucionarne misli, ki raste v duševnosti naroda, bogata v navdušenju, velika v svojem notranjem življenju... Mlado srbstvo, ki se dvigaš iz razvalin in zmedenosti, ali boš prineslo in vzgojilo take ljudi in tako omladino? Zdi se, da je v tem ves srbski problem: politični, moralni in kulturni.»

Mlado srbstvo je odgovorilo na to vprašanje z globokim prepričanjem, da je to edino prava pot, ki vodi do svobode. Že dne 8. junija l. 1912. je bosanski dijak Luka Jukić streljal na bana Cuvaja v Zagrebu in po vseh šolah in univerzah je raslo veliko nacionalno-revolucionarno gibanje, ki so ga srbske zmage v balkanski vojni podkrepile z novo vero. Dijaški listi so rasli kakor iz tal in med njimi se je pojavil l. 1912. tudi v Ljubljani «Preporod», ki je pisal v prvi številki dne 1. novembra l. 1912.:

«Mladina! Nova pot se odpira pred Teboj. Stopi nanjo s pogumom in ne zapusti je, četudi Te bodo preganjali, četudi boš morala trpeti za svoje ideale. Tako

trpljenje je prijetno, tak bič ne boli. Pripravljaj se na veliki dan, ki gotovo pride. Bodi junaška boriteljica za svoje ideje, za ideje jugoslovanstva, za idejo narodnega uedinjenja Jugoslovanov.»

To je program mladine, ki je začutila dih smrti nad narodom in se pripravila na odločilni boj. Nastale so tajne dijaške organizacije, med katerimi je bila najmočnejša «Mlada Bosna», iz katere so izšli v naslednjih letih še trije atentatorji. Že leta 1913. je morala vlada zapreti gimnazijo v Mostaru, ker mladina ni hotela več peti cesarske himne in je odrekla pokorščino in spoštovanje vsemu, kar je avstrijskega. Prav tako je bila revolucionirana

matinske pokrajine. V Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Zadru, na Sušaku so bile srednje šole polne mladih revolucionarjev, ki so izpovedovali eno skupno vero in pod nedolžnim imenom «Počitniške zveze» potovali iz kraja v kraj, kjer so imeli sestanke in posvetovanja. Prihajali so tudi v Srbijo, kjer so iskali zvez z vodilnimi osebami in društvi, od katerih so pričakovali nasvetov in pomoči. Akademska društva na Dunaju in v Pragi so se združila v veliko skupno organizacijo z nacionalnim programom. To gibanje mladine je vplivalo tudi na javno življenje; povsod se je čutila odločujoča borbenost in časopisje je krepko odgovarjalo na nemško izzivanje.

Politične stranke so bile prisiljene, da so morale odločneje poudarjati svoj nacionalni program, in zdelo se je, da ves narod postaja eno samo bojno taborišče, kjer propadajo stara politična gesla in se vse pripravlja samo na en velik cilj; narodno uedinjenje. Še je izkušala vlada s trialističnimi

zaman. Jugoslovenstvo je dozorevalo. Njegovo glasilo je postalo «Narodno Jedinstvo», ki ga je začel dne 26. marca izdajati Milan Marjanović v Zagrebu, s sledečim programom:

«Naš program je nacionalizem, demokratizem, naprednost. Sedaj je čas zatišja med prošlimi in — kar ni izključeno — bodočimi velikimi dogodki. Zato je prav sedaj potrebno, da se izven strankarskih in pokrajinskih politik začno snovati stvarni in obsežni temelji obče in široke nacionalne politike in da se na ta način s pravo orientacijo v vsem narodu okrepi vera v možnost in uresničenje narodnih idealov... Nismo samo južni Slovani, ampak hočemo biti Jugoslovani, ker samo ideja narodnega edinstva Hrvatov, Srbov in Slovencev more zadovoljiti naravne narodne težnje, da postanemo kot narod večji in jačji, bolj svobodni in

Glasilo nacionalne mladine.

Glasilo jugoslovenskih nacionalistov.

nezavisni. Jugoslovenstvo kot nacionalna enota se šele oblikuje in bo dobilo svojo končno obliko šele tedaj, ko se bo proces izenačenja, ujedinjenja in osvobojenja dovršil, ne le v zavesti, ampak tudi v resnici. Zato bomo naglašali misel, da je nevarno dovoljevati in nenacionalno hoteti, da se tri narodne skupine še naprej posamezno razvijajo. Eno je sedaj najvažnejše: potrebno je absolutno in brez-pogojno edinstvo ciljev, volje in dela, treba je, da vsi vemo in čutimo in da obenem to ves svet ve, vidi in čuti, da hočemo mi Hrvati, Srbi in Slovenci eno in isto, da hočemo biti eno vedno in povsod in v vseh mogočih slučajih.»

To je bila dovolj jasna dovorica, in vsak je mogel razumeti, kaj pomeni «ujedinjenje in osvobojenje ne le v zavesti, ampak tudi v resnici...»

Slovenska mladina, zbrana okoli «Preporoda», je ob tem času, ko smo obhajali 500letnico zadnjega slovenskega ustoličenja na Gosposvetskem polju, izdala brošuro «Klic od Gospe Svete», ki je bila sicer konfiscirana, a se je navzlic temu razširila med narod. Ta klic je znak časa in odgovarja mišljenju velike večine narodnih Slovencev v zadnjih mesecih pred vojno.

«Naš narod so bili vklenili tujci v okove in zaprli v temnico», piše neznani pisatelj kot glasnik mladine... «Treba je streti okove, ki v njih ječi ta narod in ga izpeljati na solnčne poljane svobode, kjer bo živel novo življenje. Poguma in požrtvovalnosti je treba pri našem delu, zakaj cilj je velik: jugoslovensko edinstvo, velika bodočnost enotnega svobodnega jugoslovenskega naroda. Zavedajmo se, da nismo bili in nismo majhni po številu, ampak vsled malenkostnih misli, vsled malega obzorja. Delajmo, da pride čas, ko se nam ne bo treba več z žalostjo spominjati, kako smo nekdanj na lastnih tleh ustoličevali tujce tlačitelje... delajmo, da pride čimprej dan, ko ta vrli narod seže jugu v roko in se dvigne močan kakor steber iz stiske in bede... Naše delo, čim bo res delo za našo narodno bodočnost, mora biti delo za jugoslovansko misel. Proč s polovičarstvom! Jugoslovane so razdelili tujci, ker je bil in je še to prvi pogoj, da so nas mogli in še morejo izkoriščati. O bratje, z vedrim licem na pot! Kar bomo trpeli, ne bo izgubljeno. Izgubljen ne bo noben samotni vzdih, tudi solza slabotnega ne bo izgubljena... Iz tega suženjskega stanja jugoslovenskih plemen ni rešitve za kako posamezno pleme. Svobodo, neodvisnost, boljšo bodočnost si moremo Jugoslovani priboriti le s složnim nastopom, s skupnim delom...»

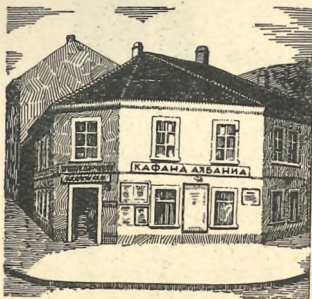
Kameniti spomeniki potujčenega Gosposvetskega polja kličejo Slovincem, da imajo samo eno pot do boljše usode, do novega življenja, do svobode: jugoslovensko edinstvo.»

Ob tem času, ko je val samozavestnega narodnega navdušenja od juga butal že ob naše koroške gore, so se snovali v Bosni «krožki», ki so štelili po tri mlade ljudi in snovali naklepe in načrte, kako bi presekali

Strahovlada v Bosni.

zadušno tišino, ki je pomenila mir pred viharjem. Njih vodja je bil Gaćinovičev prijatelj Danilo Ilić, mlad učitelj, ki je četoval prej po Macedoniji in je vzdrževal zveze med «krožki», ki so bili drug drugemu neznani, da bi v slučaju atentata ne prišlo do nepotrebnih žrtev. Ves srd krožkov se je obračal proti generalu Potioreku, cesarskemu namestniku v Bosni, ki se je znal spretno izogibati nevarnosti. Poleg Ilića sta bila Luka Džukić v Zagrebu in Ivan Endlicher na Sušaku glavna zaupnika «krožkov». Ti krožki so bili deloma v zvezi tudi z Gućinićem, ki je bival v Lausani v Švici, kjer je opozarjal svet na avstrijska nasilja v Bosni in nakane na Balkanu. Avstrija je pripravljala velike manevre ob srbski

Kavarna «Albanija»,
kjer so se shajali zarotniki.

meji, pričakujoča kakega nenadnega povoda za napad. Listi so pisali, da bo posetil ob tej priliki Sarajevo sam prestolonaslednik Franc Ferdinand. Ilićev prijatelj Pušara je izrezal to vest iz nekega časopisa in jo brez vsake opombe poslal svojemu znancu Nedeljku Čabrinoviću, ki je bil pred nekaj leti zaradi socialistične propagande izgnan iz Bosne in je bil zdaj stavec v državni tiskarni v Beogradu. Čabrinović je pokazal ta izrezek svojemu prijatelju, mlademu Bosancu Gavrilu Prinčipu, s katerim sta se večkrat shajali v kavarni «Albanija». Prinčip je dovrševal v Beogradu gimnazijo in je živel v velikem pomanjkanju. Bil je med onimi, ki so prihajali v Beograd in čakali . . . Seznanil se je že z vojvodo Tankosićem in je hotel vstopiti med četaše, a Tankosić ga je odklonil, ker je bil prešibak. Bil je mlad idealist, bolehen dečko, a ves prevzet od nacionalne vere. Pred sodiščem je potem priznal, da je v njem dozorel sklep takoj, ko je prečital vest o prihodu nadvojvode v Bosno. Čabrinović in Prinčip sta zaupala skrivnost tretjemu znancu Grabežu, ki je bil tudi študent, in zarota je bila skovana. Za orožje tiste dni v Beogradu ni bilo stiske. Vojaki in četaši, ki so se vrnili iz vojne, so ga imeli dovolj. Čabrinović je bil znan z nekim Ciganovićem, tudi bosanskim beguncem, ki je bil uslužbenec pri železnici, in ta mu je preskrbel orožje. Prehod preko meje ni bil lahek, ker je bila dobro zastražena in je bilo po večjih krajih mnogo čet. Tudi srbska obmejna straža je imela strogo nalogo, da pazi na mlade ljudi, ki gredo preko meje. Toda prešli so preko meje srečno zarotniki z orožjem. Med tem se je v Sarajevu druga trojica omladincev odločila za isti čin, to so bili: Cvetko Popović, Vasa Čubrilović in Muhamed Mehmedbašić.

Srbska vlada je vedela, kako vroča so tla v Bosni za avstrijske obiske, in srbski poslanik na Dunaju je opozoril finančnega ministra Bilinskega na nevarnost, ki preti nadvojvodi. Dunaj je ostal gluha, hotel je po-

kazati svojo voljo, zanašajoč se na policijo in vojaštvo. Pojavili so se pozneje celo glasovi, da se je dvorna kamarila hotela iznebiti nadvojvode, ker ji njegov zakon z grofico Chotkovo ni bil po volji. Eno je gotovo: da je bilo postopanje dunajskih dvornih krogov pred odhodom in po umoru v Sarajevu precej sumljivo. Ako je smatrala omladina nadvojvoda za največjega sovražnika jugoslovenstva, je imela prav. Nadvojvoda je bil sicer nasprotnik Madžarov, ker so hoteli imeti prvo besedo v monarhiji, a zato še ni bil prijatelj Slovanov. Gojil je velike načrte o ustvaritvi velike Avstrije, ki bi se bila notranje preuredila, a nikakor ne nam v korist. V tej veliki Avstriji bi Slovani nikoli ne dočakali narodne svobode, kajti nadvojvoda je stal pod vplivom nemškega cesarja Viljema, ki mu je priporočal tesno zvezo z Nemčijo, češ da je treba «Čehom oprati glave», ker so se «Slovani preveč okrepili in so postali predrzni». Dne 12. junija je obiskal Viljem nadvojvoda na njegovem gradu Konopištu na Češkem. Snovala sta velike načrte. Viljem je predlagal, naj bi se ustanovila nova kraljevina Poljska od Baltiškega do Črnega morja, katere kralj bi postal najstarejši sin nadvojvode; drugi njegov sin naj bi postal kralj Češke, Ogrske, Hrvatske in Srbije, nemške pokrajine Avstrije (in z njimi slovenske) naj bi pripadle nemškemu cesarstvu pod vladno nadvojvode Karla. Tudi če se nadvojvoda sam morda ni strinjal s temi fantastičnimi načrti, ki jih je obelodanil Steed l. 1916., je gotovo, da se je tiste dni na Konopištu mnogo govorilo o splošnem evropskem položaju in da so se storili važni sklepi med nemškim cesarjem in nadvojvodo. Zaradi obupnih razmer na dvoru in v monarhiji je bil nadvojvoda prepričan, da mora postati on rešitelj Avstrije in da bo pot v Sarajevo prinesla odločitev v njegovih načrtih.

Nikola Pašić.

Na potu preko Trsta in po morju do Metkovića je bil nadvojvoda s soprogo deležen slavnostnih sprejemov, a že v dalmatinskih mestih so čakali nanj zarotniki, člani dijaških krožkov. Približal se je lepi Vidov dan. Prvi Vidov dan, ko je mogla svobodna Srbija po dveh težkih vojnah proslavljati osvobodeno Kosovo. Njenemu slavlju se je pridružil skoraj ves slovanski svet. Sokolstvo je hitelo na svoje zlete v Brnu, Rušah, Žireh, v Tuzli in drugod. Po slovenskih gorah so na predvečer zažareli prvi vidovdanski kresovi, ki so jih zažgali preporodovci. Dan 28. junija je bila nedelja, lep, solnčen dan. Sarajevo je bilo v zastavah, ulice polne naroda in vojaštva. Srbski listi so izšli v slavnostnih izdajah v proslavo Vidovega dne. Zjutraj sta se peljala nadvojvoda in nadvojvodinja v mestno hišo; spotoma je priletela v njuno kočijo bomba, ki je padla

pred noge nadvojvodi. On jo je hitro pobral in vrgel iz kočije, priletela je na drugo kočijo, kjer se je razletela in ranila nekaj gledalcev in enega častnika, ki se je vozil v avtomobilu za kočijama. Nadvojvoda je odšel v mestno hišo in ves vznemirjen od jeze rekel mestnemu načelniku, preden je ta mogel začeti svoj pozdravni govor: «Gospod načelnik, jaz prihajam k vam na obisk, a vi me sprejemate z bombami! To je strašno! In sedaj izvolite govoriti!» Bil je to mučen trenutek za mestnega načelnika in vse prisotne. Nadvojvoda je vprašal gen. Potiorka, ali naj nadaljuje vožnjo po mestu, na kar sta mu Potiorek in šef policije zatrdila, da je vse varno in da se mu ni treba ničesar bati. Vojvoda je želel obiskati vojaško bolnico, kamor so prenesli ranjenega častnika, in potem oditi v muzej. Ko ga je grof Harrach izkušal od tega odvrniti, je vzkliknil Potiorek jezno: «Mar mislite, da je vse Sarajevo polno ubijalcev?» Ker je nadvojvodinja hotela spremljati soproga, sta sedla v avtomobil, v katerega je sedel

Kraj atentata.

tudi gen. Potiorek, in so nadaljevali vožnjo.

Prvi avto, v katerem je sedel šef policije, je zavil po nabrežju ob reki Miljački in krenil pri Latinskem mostu na desno proti glavni ulici. Vojak, ki je šofiral drugi avtomobil in ni poznal Sarajeva, je hotel zaviti za njim, a gen. Potiorek ga je ustavil, in šofer je začel obračati nazaj proti mostu. V tem trenutku je počilo v bližini

dvoje strelav. Sprevod je zavil proti vladni palači, kamor so avtomobili dospeli v nekoliko minutah. Nadvojvodinja je bila med tem že mrtva, nadvojvoda je izdihnil četrtr ure pozneje. Zadet je bil v vrat. Sarajevska tragedija je bila končana.

Strele pri mostu je oddal Gavrilo Prinčip, eden iz sedmih zarotnikov, ki so stali med množico na ulici. Kakor se je izkazalo pozneje pri obravnavi, je Prinčip najprej streljal na nadvojvodo, potem na generala Potiorka, ker se je pa med tem nadvojvodinja sklonila naprej, je po nesreči zadel njo.

Po ulicah je nastal nemir. Vse je hitelo na svoje domove. Straža se je vrgla na atentatorje in jih prepeljala na policijo, kjer so jih začeli mučiti in trpinčiti, da bi izdali zarotnike. Navzlic vsem mukam niso mogli izvabiti iz njih drugega priznanja, kakor da so čakali na nadvojvodo Čabrinović, ki je prvi vrgel bombo, in pa Prinčip in Grabež, da bi streljala, ako bi prvi ne bil zadel. Poleg njih je stala pripravljena še druga tro-

jica: Cvetko Popović, Vaso Čabrilović in Mehmed-bašić in končno Pušara, ki je šele ta dan dospel v Sarajevo. V resnici je bilo pomešanih med množico 25 zarotnikov. Značilno je, da policija ni izdala nobenih posebnih varnostnih odredb, vključno temu, da je imela na razpolago 120 mož pojačene straže in 70.000 vojaštva. Ko se je poglelo prvo razburjenje, so se začele preiskave po srbskih društvih in aretacije nedolžnih ljudi.

Popoldne se je začela širiti po svetu vest o sarajevskem dogodku. Vidovdanske proslave, sokolski zleti in veselice so bile ustavljene, narodni prapori so izginili in črne zastave so zaplapolale po mestih. Trenutno je vse obstalo pod vtisom prvih poročil, a nepremišljene izjave mnogih, ki so odobravalı atentat, in zamišljeni pogledi drugih, ki so previdno molčali, so pričali, da je nacionalna propaganda zadnjih let precej izpremenila bivše patriotično in dinastično avstrijsko čuvstvovanje med Slovani. Listi — tudi nacionalni — so seveda morali obsojati atentat, a takoj prve dni so sledili dogodki, ki so obrnili nase pozornost javnosti. V Sarajevu so se začele demonstracije proti Srbom in kmalu so se pojavile tudi po drugih hrvatskih mestih vse do Zagreba. Vpričo policije so zapeljane množice napadle srbska društva in uredništva, trgovine in stanovanja, in svobodno razbijale, uničevale in kradle. Srbi so bili brez zaščite, kajti vse to se je godilo pod krinko patriotičnega čuvstvovanja.

Osvečena jošte nije
krv Ferdinanda i Sofije,

so pele množice in njih divjanje je postajalo nevarno za javni red in mir. Vladi je dobro došel ta dokaz narodnega sožalja. V resnici pa so se skrivali za temi izbruhi narodnega maščevanja strankarski, politični in osebni spori zadnjih let, ko je nacionalna jugoslovenska misel prevladala nad starimi gesli, in robske duše so mislile, da je sedaj napočil čas, ko si pod geslom zvestobe in vdanosti habsburški monarhiji lahko pribore zopet prvenstvo. Frankovci in druge nenarodne stranke, ki so zadnja leta izgubljale tla med narodom, so slavile zmagoslavje in pozivale vlado, naj nastopi proti jugoslovenskim nacionalistom. Vlada si ni dala dvakrat reči in začelo se je preganjanje mladine in narodnih mož.

Medtem so prepeljali krsti iz Sarajeva preko Metkovića in Trsta na Dunaj, kjer se je izvršil pogreb v čudni tišini, brez zunanjega bleska in ceremonij, kar se je zdelo nekaterim skoraj žaljivo. Zato pa je nemško in madžarsko časopisje izpregovorilo svojo besedo. «Vele srbski zločin je dobil svoj žig na čelo», je pisal «Pester Lloyd», ki je bil glasilo zunanje politike. «Naloga bodočnosti bo, da ga storimo neškodljivega in ga iztrebimo brez milosti.» Danzerjeva «Armeezeitung», ki je bila glasilo vojaških krogov, se je povzpela do sledečih izbruhov: «Psi, vedeli ste, da bi vas Franc Ferdinand naučil spoštovati Avstrijo; psi, vedeli ste, da je bil Franc Ferdinand že dolgo, tudi v času sedanje vlade, važen činitelj; psi, vedeli ste, da je bil poln vojaškega duha in navdušen za

moč armade; zato ste ga ubili. Ali vojaki poznamo samo eno maščevanje: da zatremo gade, ki sikajo tam doli. V anektiranih pokrajinah mora trda pest ločiti zrno od plevla. Vsi, ki niso lojalni, morajo biti zbiti do krvi; take pse je treba izgnati v tujino... To ni tako težko. Pokličite nas, vojake, na to delo! Takoj je treba obračunati s Srbijo, moralno povzročiteljico atentata.» Vojaški krogi so bili za napad brez vsake vojne napovedi.

«Mi zahtevamo vojno!...»

V vsem nemškem časopisju je zavladalo ščuvanje, ki je kazalo veliko manj žalovanja za nadvojvodo kakor krviželjne maščevalnosti proti Srbiji, ki so jo vsi dolžili kot povzročiteljico atentata. Srbska vlada je izjavila na Dunaju svoje sožalje in je mogla mirno pričakovati nadaljnjih dogodkov, sveta si, da nje pri tem ne zadene nobena krivda. Bilo je ravno pred volitvami in radikalna stranka, ki si je pripisovala zasluge za osvobojenje Stare Srbije in Makedonije, je bila trd boj z opozicijo, ki je nastopala z novimi demokratičnimi gesli. Nemškim vojnim hujškačem se je pridružila tudi slovenska ljud-

ska stranka, ki je izkušala izrabiti atentat v svoje namene. Pod naslovom «Naš sovražnik» je pisal «Slovenec» dne 1. julija l. 1914.:

«Grozni sarajevski zločin, ki je zavil vso Avstrijo v brezmejno žalost, je kakor blisk osvetlil nevarno in strupeno ozračje, ki ga je zadnja leta ustvarila v južnih slovanskih deželah velesrbska propaganda. Ta je našega ljubljenelega prestolonaslednika in njegovo plemenito soprogo zadela do smrti. Padla st akot žrtvi katoliške avstrijske misli, ki je v popolnem nasprotstvu s cilji in težnjami velesrbsstva. Kaj hoče velesrbsstvo? Stremi za tem, da ustvari na razvalinah Avstrije veliko srbsko državo, le pogodivši se z Madžari, Lahi in Rumuni. To bi za katoliške Jugoslovane ne bilo „narodno osvobojenje“, ampak narodna sužnost in smrt. Da bi Hrvati in Slovenci ne opazili, kaj jih čaka, če bi se imela osnovati Velika Srbija, je propaganda, ki pohaja seveda iz Belgrada, vrgla v avstrijske jugoslovanske dežele omamljive in goljufive fraze o „jugoslovanskem nacionalnem kulturnem edinstvu“. Zlasti mladina v svojem meglennonavdušenem razpoloženju se je dala v to mrežo ujeti... Ostudni sarajevski zločin mora veliko zapeljancev iztrezniti. Tudi pri nas jih je žalibog nekaj, ki so se dali zapeljati od našega svobodomiselnega časopisja, ki je Srbijo povelečevalo, Avstrijo pa smešilo in v nič devalo. Kdor ni slep, mora sedaj izprevideti. Vsi patriotični elementi so pa dolžni storiti vse, da se avstrijska katoliška misel dvigne do take moči, da bo velesrbsko imperialistično mišljenje, kjerkoli se koti, popolnoma uničeno in zadušeno. To nujno zahteva naš življenski narodni interes. Protiavstrijsko svobodomiselstvo, liberalizem, kojega sadove danes vidimo, je pa treba ljudstvu pristuditi, pobijati, ga razgaliti v vsej svoji grdobi in nevarnosti... Kar se nas tiče, bomo odločno, brezobzirno in odkrito nadaljevali to delo. Smrt največjega našega prijatelja moramo dostojno z neumornim in neustrašenim delom za njegove ver-

ske patriotične ideale osvetiti. Naš sovražnik je velesrbska imperialistična misel, — to je treba udušiti.»

In «Slovenec» je res nadaljeval svoje delo precej brezobzirno, a malo dostojno. Sledilo je še mnogo enakih in podobnih člankov in napadov na napredno časopisje, ki je izkušalo v teh težkih časih zavračati laži in hujskanje nemškega časopisja. V deželnem odboru je govoril dr. Šušteršič, da nas navdajata žalost in jeza ... «in sveto ogorčenje zoper hudodelsko velesrbsko propagando, ki, zaščitena po brezvestni potuhi, požrešno izteza svoje v krvi namočene zločinske roke proti najlepšim deželam naše skupne avstrijske domovine.» Na dan 6. julija je sklicala stranka velik shod v «Unionu», na katerega je povabila posebno veliko ljudi iz okolice, in tam je grmelo proti Srbiji in svobodomiselnemu frazmazanstvu ...

«Franc Ferdinand je moral pasti, ker je hotel srečne in zadovoljne Jugoslovane. Sedaj, ko je hudodelstvo izvršeno, nastopajo seveda Pilati, ki umivajo hudodelske roke in odklanjajo z ogorčenjem vsako sodelovanje, vsako krivdo, in med njimi je tudi srbska vlada, ki pravi, da je nedolžna in da obsoja to dejanje. Kdor verjame, da je Pilat nedolžen Kristusove smrti, ta naj tudi verjame, da ni srbska vlada (burni klici: Proč s Srbijo!) vlada brezvestnih morilcev ... Bombe so dobili zarotniki v Belgradu. Bombe, katere so metali, so iz vojaškega arzenala v Kragujevcu. Tem bolj se mora človek čuditi, kako se morejo na naših tleh najti ljudje, ki proglašajo Belgrad za kulturno središče Jugoslovanov ... mi imamo svoje kulturno središče v Avstriji. Mi Avstrijci imamo, hvala Bogu, cesarja od božje milosti, Srbi pa imajo svojega kralja od milosti morilcev.»

«Živaaa vojska!»

Ne ve se še danes, ali se je vršil ta shod na ukaz od zgoraj, ali je bil samo strankarska zloraba velikega dogodka. Napadi na napredne in narodne ljudi so se ponavljali še ves mesec mnogokrat s prav prozornimi nameni. Izšla je tudi posebna brošura «Zločin v Sarajevu», kjer je pisec razlagal, da je zakrivil to nesrečo

«Srb, Srbija, ki sovraži Avstrijo. Pozabila je, da bi se brez Avstrije ne bila nikdar osvobodila turškega jarma. A sedaj, ko je svobodna in se je v zadnji vojski zavedala svoje moči, bi rada od Avstrije še tiste pokrajine, kjer je kaj Srbov. Rada bi dobila Dalmacijo in že o Trstu sanjajo od zmag omamljeni Srbi.»

Ne vemo koliko je bila vse to priprava za bodoče dogodke, a gotovo je, da je jugoslovanska misel tako prevladala med Slovenci, da je velika večina naroda, razen strankarskih zaslepljencev, ostala precej ravnodušna. Nacionalisti so morali zaradi tega grmečega bobnenja ne-

koliko utihniti, a čudno ni, da so dobili unionski govorniki svarilne znake, ki so izhajali najbrž iz vrst omladine. Sicer se je zdelo, da iz tega grmenja ne bo dežja in da vlada kljub vsemu hujskanju ne namerava nič posebnega. Preiskava v Sarajevu ni mogla dognati nobenih dokazov proti Srbiji. Kako trdna je ostala vera nacionalistov, priča dopis iz Gorice v «Narodnem jedinstvu» dne 25. julija, torej dan pred vojno napovedjo.

«Hrvati in Srbi vidijo v jugoslovanstvu samo pogoj boljše in srečnejše bodočnosti», piše dopisnik M-H, «za nas Slovence je jugoslovanstvo vprašanje življenja in smrti. Življenje, ki ga žive danes Hrvati in Srbi kot narod, sploh ni življenje, ampak životarjenje. Toda ako Hrvati in Srbi kot narod životarijo, Slovenci — umirajo. Slovenske matere zadnjih 60 let, odkar so se Slovenci narodno zavedali, niso rodile otrok za pomnožitev lastnega naroda, ampak za okrepitev germanstva. (Dopis navaja v številkah izseljevanje in potujčevanje.) Za nas je samo dvoje vprašanj: ali hočemo mirno in obupano čakati na svojo narodno smrt, ali hočemo storiti vse, kar je v naši moči, da rešimo svoje narodno bistvo. Na prvo vprašanje homo gotovo odgovorili: nečemo umreti, in na drugo istotako odločno: hočemo živeti. Toda mi se zavedamo, da se sami ne moremo rešiti. Mi moramo videti svojo rešitev samo v jugoslovenstvu. Zavest, da smo severna mrtva straža jugoslovenstva, nam bo dala moči, da vzdržimo v težki borbi in dočakamo dan pravice in boljše bodočnosti. Naša stara generacija je že popolnoma obupala. Toda nova generacija je prinesla v našo narodno borbo ne le novih idealov, ampak tudi novih sil in v nas vse bolj prodira zavest, da je naša rešitev samo v jugoslovenstvu. Zato bomo vzdržali tudi sedanji pritisk in preganjanje.»

V isti številki poroča dopis iz Splita, da se tam vrše hišne preiskave in aretacije na vse strani, in sicer na zahtevo iz Ljubljane. Podobna poročila prihajajo iz vseh krajev Dalmacije in Primorja.

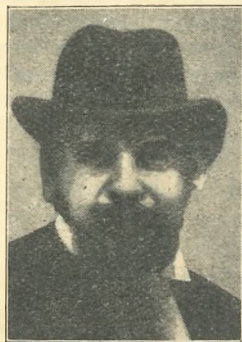
Medtem so se na Dunaju na tihem vršile vojne priprave. Grof Berchthold je bil za to, da se Srbija napade nenadoma, a grof Tisza je ugovarjal, češ, da bi na ta način «monarhija zagazila v vojno pod zelo nepovoljnimi pogoji» in da je treba najprej pripraviti boljši «diplomatski položaj». Med Dunajem in Berlinom so se začeli skrivni dogovori, med katere je z mogočno

Grof Berchthold.

besedo posegel cesar Viljem: «S Srbi se mora že enkrat obračunati in to kmalu.» Dne 7. julija se je vršila na Dunaju skupna seja vseh vodilnih državnih in vojaških predstavnikov, ki so končno prišli do sklepa, naj se stavi Srbiji tako dalekosežne zahteve, da jih ne bo mogla sprejeti. Dva dni na to je nesel grof Berchthold te sklepe cesarju v Ischl, ki je soglašal z njimi. «Zdaj mora priti do odločitve», je rekel, zahvaljujoč se cesarju Viljemu za obljubljeni pomoč. Sklenilo se je,

«da se ne store nikaki ukrepi, ki bi nas mogli izdati, in da se opusti vse, kar bi moglo vzbuditi pozornost». Zato sta odšla vojni minister in šef gen. štaba na dopust. Evropa se je pomirila. Splošno se je sodilo, da pride spor pred mirovno sodišče v Haagu. Tudi Srbija je gledala z zaupanjem v bodočnost. Vojvoda Putnik je bil na oddihu v avstrijskem zdravilišču Gleichenbergu. Listi so dostojno odgovarjali na nizkotne napade in sumničenja avstrijskih časopisov. Dne 10. julija je vznemiril Beograd nenaden dogodek. Ruski poslanik Hartwig, velik prijatelj Srbije in glavni borec za zmago slovanske politike na Balkanu, je posetil avstrijskega poslanika Giesla, ki se je pravkar vrnil z dopusta, da zavrne neupravičene govornice, češ da je komaj skrival veselje, ko je čul vest o sarajevskem atentatu. Kaj sta govorila poslanika med seboj, ni znano, a Hartwiga je na poslaništvu zadela kap. To je dalo povod raznim govoricam, češ da je bil poslanik zastrupljen. Nastale so demonstracije in avstrijski podložniki so začeli bežati iz Beograda. Srbska vlada je priredila poslaniku krasen pogreb na državne stroške. Medtem so se pojavljale demonstracije proti Srbiji tudi po avstrijskih nemških mestih. Diplomatski pogovori so se nadaljevali. Avstrijski državniki so dajali pomirjevalne izjave in varali Evropo, a že na seji ministrskega sveta dne 19. julija je bilo sklenjeno, da se izroči nota Srbiji dne 23. julija ob 5. popoldne. Nota se je sklicevala na dogovor z dne 31. marca 1909, v katerem je Srbija obljubila, da aneksija Bosne in Hercegovine ne pomeni kršenje njenih pravic in da bo živela v dobrih odnošajih s sosedno državo, da pa te obljube niso preprečile «subverzivnega gibanja v Srbiji» in da srbska vlada tega gibanja ne le ni ovirala, ampak je celo «trpela kriminalno delovanje raznih društev, katerih delo je bilo naperjeno proti monarhiji, nebrzdano pisanje časopisov, proslavljanje ubijalcev, udeležbo častnikov in uradnikov v prevratnem gibanju», sploh vse, kar je moglo vzbujati sovraštvo in preziranje do Avstrije; da se iz preiskave v Sarajevu vidi, da je bil «zločin skovan v Beogradu», da so dobili zarotniki orožje od častnikov in uradnikov pri «Nar. odbrani» in da so jim prehod čez mejo omogočili načelniki obmejne straže. Da se vbodoče to onemogoči, zahteva avstrijska vlada od srbske vlade izjavo, da obsoja to «zločinsko teroristično propagando», da jo bo povsod odločno zatirala in da priobči to izjavo v uradnem listu s istimi besedami, ki jih bo določila avstrijska vlada, in v dnevnem povelju, ki ga bo kralj Peter naslovil svoji vojski. Poleg tega bi imela srbska vlada izpolniti sledečih deset zahtev:

Baron Hartwig
ruski poslanik v Beogradu.

ljena storiti vse, da odvrne od države novo vojno, na katero ni bila niti najmanje pripravljena. Ruski car, na katerega se je v tej stiski obrnila srbska vlada, je odgovoril: «Dokler je najmanjša nada, da se je mogoče izogniti prelivanju krvi, naj gre vse naše prizadevanje za tem ciljem.» Še preden je prišel ta odgovor (ki ga je Pašić sprejel z vzklikom: «Car je velik in milostljiv»), je srbska vlada izročila Gieslu odgovor, ki je bil tako zmeren in pomirljiv, kakor ni pričakoval nihče, kdor je poznal srbski ponos. Vsa Evropa se je pomirila. Toda Giesl je v teku 45 minut sporočil, da odgovor ne zadovoljuje, in je s svojim osebjem zapustil Beograd. Iz tega se vidi, da Avstriji sploh ni bilo za mirno poravnavo. Velesile so začele posredovati. Še je bilo upanje, da se reši svetovni mir. Celo cesar Viljem je rekel, ko je prečital srbski odgovor: «To je več, kakor je bilo mogoče pričakovati.» Toda obenem je napisal pismo kancelerju, da so Srbi orientalci, «lažnivi, zviti in mojstri v zavlačevanju, in ker je Avstrija že trikrat mobilizirala, je treba zdaj nekako javno zadovoljiti njeno čast, zato bi bilo treba okupirati del Srbije kot jamstvo, da se bodo srbske obljube res izpolnile;» na tej podlagi da bi on posredoval za mir. Iz tega se vidi, da je odločitev že padla in da je šlo le za to, da ne posežejo vmes velesile. Avstrija je izjavila, da je prisiljena prirediti «kazensko ekspedicijo v Srbijo», da pa ne namerava osvojiti srbskega ozemlja. Nekatero vesti so dodajale, da bi bilo vendarle treba nekoliko «popraviti meje». Dne 26. julija je bila proglašena mobilizacija. Presenečeni so stali avstrijski Slovani pred velikimi plakati z naslovom: «Mojim narodom!» Bila je ravno nedelja, sv. Ane dan, čas žetve. Fantje in možje so morali zapustiti delo in domove in oditi v mesto. Dolgo pripravljene zaloge orožja so se odpirale, vojašnice so se polnile, dolgi vlaki so prevajali mobilizirance. Med Srbijo in Avstrijo je nastopilo vojno stanje. Uradne vesti iz Beograda so javile, da se je vršil vojni svet, ki mu je predsedoval kralj Peter. «Po kratkem posvetovanju so zapustili vsi udeleženci vojnega sveta Beograd in odpotovali v notranjost države. S kraljem in prestolonaslednikom so odšle tudi vojaške čete in ves dvor. Ob treh popoldne je izdal kralj ukaz za splošno mobilizacijo.»

Mobilizacija v Ljubljani.

Nastalo je sedaj vprašanje: ali samo vojna s Srbijo — ali svetovna vojna? — Davna želja vsenemškega sveta se je uresničila. Toda Evropa

ni hotela mirno gledati krvavega nasilja. Rusija je odredila delno mobilizacijo, da varuje malo Srbijo, kakor jo je vezala obljuba in dolžnost. «Napovedana je bila sramotna vojna», je pisal ruski car, ki je proglasil, da je vojna namenjena slovanstvu, katerega zaščitnica je Rusija, «Ako ne ustavi Rusija vojnih priprav,» je zagrozil nemški poslanik Rusiji, «bo dobila nemška armada ukaz za mobilizacijo.» V resnici se je mobilizacija že vršila. Svetovna vojna je bila na obzoru. Dne 31. julija je poslal Franc Jožef Viljemu telegram, da se je že začel napad na Srbijo in da ne more privoliti, da bi Rusija posredovala. Viljem je odgovoril: «Odredil sem danes priprave za mobilizacijo.» Isti dan je dobil nemški poslanik v Parizu ukaz, naj vpraša francosko vlado, ali namerava ostati nevtralna v slučaju vojne med Rusijo in Nemčijo. Odgovor v 18 urah. Za jamstvo bi Nemčija zasedla trdnjavi Verdun in Toul. Francija je odredila v soboto dne 1. avgusta mobilizacijo, isti dan je napovedala Nemčija vojno Rusiji. Italija je proglasila, da je vojna Avstrije proti Srbiji napadalna vojna in da se torej ne čuti obvezana, da bi sodelovala. Anglija je zahtevala od Francije in Nemčije, naj se zavežeta, da bosta spoštovali belgijsko nevtralnost. Nemčija ni hotela dati jasnega odgovora. Dne 3. avgusta je bilo angleško ladjevje v vojnem stanju. Drugi dan je zahteval angleški poslanik v Berlinu odločnega odgovora glede Belgije. Nemški kancler je bil silno razburjen; za nič drugega kakor zaradi ene same besede «nevtralnost», ki v vojni tako malo pomeni, zaradi take «c u n j e p a p i r j a» da hoče Anglija napovedati vojno Nemčiji, ki si tako želi njenega prijateljstva! Kocka je padla. Evropa je bila v plamenu. Po vseh mestih so se vršile šumne manifestacije. Narodi so hiteli pod orožje. Nemčija zahteva od Belgije, da dovoli prehod nemških čet. Dne 3. avgusta je odgovoril belgijski zunanji minister, da bi Belgija «žrtvovala svojo čast in grešila proti svojim dolžnostim do Evrope, ko bi to dovolila.»

«Naša vojska je zasedla Luksemburg in morda vdrla že na belgijsko ozemlje», je govoril nemški kancler drugi dan v državnem zboru. «Res je to proti mednarodnemu pravu, toda nismo mogli čakati. Bili smo prisiljeni, da se nismo mogli ozirati na upravičene ugovore Luksemburga in Belgije. Nastala je nujnost, in nujnost ne pozna zakonov. Kdor je v nevarnosti kakor mi, misli samo na to, kako bi se rešil.» Medtem so drle nemške čete proti Franciji. Dva milijona mož v prvovrstni vojni opremi. V Belgijo je vdrl general Emmich, ki je bil še spomladi na belgijskih manevrih. Začela se je strašna tragedija. Pod udarci nemških topov je padala uboga Belgija, nemške čete so prestopile francosko mejo in drle proti Parizu.

Na vzhodu se je pojavila medtem velika ruska vojska, ki je vdrla v Galicijo in obmejne rusko-poljske pokrajine. Nje vrhovni poveljnik je bil veliki knez Nikolaj Nikolajevič, ki je poslal srbski vojski pozdrav z zagotovilom,

«da bo Rusija s svojimi zaveznicami vztrajala v borbi do konca z radostnim srcem, posebno zato, ker je v tej zvezi tudi hrabra srbska vojska, ki ima rešiti usodo Evrope. Obenem javljam slavni srbski vojski, da je neomahljiv sklep Rusije, da ne vtakne meča v nožnico, dokler ne bosta Nemčija in Avstrija popolnoma premagani, da ne bosta mogli več ovirati mirnega razvoja slovanstva.»

Ker je bil vojvoda Putnik ob času vojne napovedi še v Avstriji (avstrijska vlada mu je pozneje milostno dovolila, da odide), je prevzel vodstvo armade vojvoda Stepa Stepanović, drinopoljski junak, mož izrednih strateških zmožnosti. Most čez Savo je bil porušen in avstrijska artiljerija je takoj prve dni začela obstreljevati Beograd. Dne 29. julija je izšel manifest regenta Aleksandra na narod, v katerem govori o krivicah, ki so se godile srbskemu narodu v Bosni in Hercegovini, kar je povzročilo sarajevski atentat.

«Srbija», pravi manifest, «je ta usodni dogodek iskreno obžalovala, obsodila in izjavila, da je pripravljena predati sodišču vsakega udeleženca. A kmalu je s presečenjem videla, da zvrčajo Avstrijci vso odgovornost ne na svojo slabo upravo niti na posamezne krivce tega dogodka, ampak na kraljevino Srbijo. Neglede na to, da je umor izvršil en sam človek, njih podložnik, s pomočjo nekaterih tovarišev, in to v njih deželi, pred očmi njih oblasti, je Avstrija obdolžila naše uradnike in častnike, srbsko vlado, vso kraljevino Srbijo in vse Srbe, kjerkoli so. Taka obtožba proti nezavisni državi za krivde drugih je brez primere v zgodovini Evrope, kjer taki zločini in dogodki žal niso redki.

Četudi s težkim srcem in svest si težav in nevarnosti ravno ob času, ko so se srbski borci pripravljali, da uživajo plodove svojega truda, sem prisiljen pozvati vse svoje drage in hrabre Srbe pod srbsko trobojnico, prepričan, da se bodo tudi ob tej priliki izkazali vredne svojih slavnih prednikov, kakor so se lani in predlani. Z vero v Vsevišjega Gospoda Boga, z nado na simpatije vsega prosvetljenega sveta in v končno zmago naše pravice, z zaupanjem na pomoč svojih velikih sorodnikov in zanesljivih prijateljev sprejemamo skupno z našimi junaškimi brati iz Črne gore borbo, ki nam je bila objestno vsiljena. V naši slavni zgodovini, stari in novi, je dovolj dokazov, da more Srb, kadar je složen, zmagati mnogo večjega nasprotnika. Srbi, branite z vso silo svoje ognjišče in srbsko plemel!»

Ves narod je z navdušenjem hitel pod orožje. Dne 4. avgusta je izdal regent poziv na vojsko, ki se je končaval z besedami:

«Junaki!

Na svetu ni bolj svete dolžnosti kakor je obramba svoje države, svoje nacije in vere, obramba svojega ognjišča. Zato pojdimo z vero v Boga, v njegovo pravico in milost, naprej, prepričani v zmago, in okrasimo naše zastave z novimi lavoricami, ker je na te zastave Previdnost napisala danes jasneje kakor kdaj poprej naš vojni klic: V boj za svobodo in neodvisnost Srbije!»

Vsak Srb se je zavedal, da so resnične besede v manifestu, da Avstrija sedaj zahteva «naše najvišje, našo glavo, našo nezavisnost, življenje in čast Srbije», zato je vsa država postala vojno taborišče.

Vojvoda
Stepa Stepanović.

Dne 7. avgusta je izdal proklamacijo na narod črnogorski kralj Nikola, ki javlja, da je «Avstrija napovedala vojno naši dragi Srbiji, napovedala jo je nam, napovedala jo je srbstvu in vsemu slovanstvu».

«Našo pravično stvar je vzela v zaščito močna Rusija, predstaviteljica velikega slovanstva in tudi naša vekovna zaščitnica s svojimi prosvetljenimi zavezniki. Kri se že preliva ob Donavi, Savi in Drini. Preliva se na mejah naše močne zaščitnice Rusije in nje zaveznice Francije, in zdaj, kdor je junak, pod orožje. Kdor je junak, naj sledi korakom dveh starih srbskih kraljev, da umremo in prelijemo kri za edinstvo in zlato svobodo. Na naši strani sta Bog in pravica. Mi smo hoteli mir, vsiljena nam je vojna. Sprejmite jo kakor vselej srbsko in junaško in blagoslov vašega starega kralja vas bo spremljal na vseh pohodih.

Živeli moji mili Črnogorci, živelo naše milo srbstvo! Živela naša močna zaščitnica Rusija in nje zavezniki!»

Res, kri se je že prelivala povsod, med prednjimi stražami na meji so se vneli prvi boji. Vendar se ni uresničilo, kar so obetali Avstrijci, da bodo v nekaj dneh v Beogradu. Poveljnik avstrijskih čet proti Srbiji je bil general Potiorek, ki je imel izvršiti «kazensko ekspedicijo» in se tako maščevati za bridke ure, ki mu jih je prizadel sarajevski atentat. Da je imel na razpolago vso avstrijsko vojsko, bi mu bilo najbrže uspelo pogaziti nepripravljeno Srbijo. Toda naval Rusov na Galicijo je zahteval, da se je glavna vojna sila obrnila proti severu, zato se ni mogel takoj začeti «pohod v Srbijo», kakor so si to zamišljali avstrijski generali. Vojvoda Putnik, ki ga je pri delu podpiral vojvoda Mišić, je imel na ta način dovolj časa, da sestavi operacijski načrt. Imel je v svojem krogu

Ob Drini.

izkušene poveljnike, zmagovalce v balkanski vojni. Srbska armada je štela nad 300.000 bojevnikov, zavedajočih se svoje svete dolžnosti, hrabrih in preizkušenih v ognju prejšnjih vojn, ki so bili «z malim zadovoljni, spretni in zviti, izredno gibki, dobro oboroženi, izumljivi, navdušeni za boj in pripravljeni za vsako žrtev», kakor jih je označil neki vojaški strokovnjak. Njim so se

pridružili četaši, drzni in neustrašni, ki so bili sijajne prednje straže. Potiorek je razpolagal z osmimi divizijami in s pomožnimi četami, večinoma regimenti iz Ogrske in severne Češke, med katerimi so bili Nemci in Madžari polni sovraštva do Srbov, dočim so se Slovani zavedali da gredo prisiljeni v boj proti bratskemu narodu. Ker si je morala Srbi-

ja zavarovati hrbet proti Bolgarom in Albancem, ni mogla poslati vse armade proti Avstrijcem; nje položaj je bil zelo težak, kajti nemogoče je bilo zavarovati mejo od vseh strani. Ker je bil naskok naravnost na Beograd preko Save in Donave nemogoč, so svetovali avstrijski vojni strokovnjaki napad od severa proti dolini Morave. Potiorek pa se je odločil za napad iz Bosne in Srema, preko Save in Drine. Načrt srbske vojne komande je bil: pustiti na meji samo močne prednje straže, ki naj ovirajo sovražnika pri prehodu čez reko, glavna vojna sila pa naj se zbira okoli Valjeva, odkoder bi mogla skupno udariti na sovražnika, kjerkoli bo prekoračil mejo. Tako je prišlo do slavne bitke na Ceru, kjer je dosegla srbska vojska prvo zmago, dočim je doživela Potiorkova armada popoln poraz. Cer je planinsko višavje, ki se vleče od doline Jadra za Drino proti Šabcu, srbskemu Verdunu, pred katerim se razprostira rodovitna Mačva, široka ravnina, obkrožena od Save, polna bogatih polj in njiv, pšenice in koruze, ki je ob tem času dozorevala in obetala najlepšo žetev. Po večdnevih bojih med prednjimi stražami je Potiorku uspelo, da je dne 12. avgusta prekoračil Savo in Drino in po krvavih bojih zavzel Šabac, Lješnico in Loznico. Srbi so branili vsako ped zemlje. V Šabcu se je bil boj za vsako hišo; prednje straže so odbijale avstrijske napade z velikim uspehom in se umeknile šele, ko je postal vsled premoči sovražnika vsak odpor zaman. Avstrijske čete so trpele zaradi grozne vročine in negotovosti v sovražni deželi: nasedale so vojnim zvižacem, ki so jih bili Srbi vajeni izza prejšnjih let; tu pa tam se je gibala z nitmi preprežena koruza, kakor da je v njej polno vojske, a gibal jo je v zatišju skrit četaš; na robu grebena so se pojavile vojaške čepice in avstrijska artiljerija je streljala v dozdevnega sovražnika, a čepice so bile brez glav, kakor je bila koruza brez vojakov, srbske čete pa so se pojavile popolnoma od druge strani. Srbi so bili toliko na boljšem, da so poznali svoj teren in se pri umiku čimdalje bolj bližali svoji glavni sili, dočim so se Avstrijci oddaljevali od svojega izhodišča; toda Potiorek ni spoznal pasti, ki ga je vanjo zvalil premišljeni srbski načrt. Z velikanskim zmagoslavjem so listi poročali, da je padel šabac in da je pot v Srbijo odprta. Končno prva tako dolgo pričakovana zmaga proti Srbom! Toda to je bil šele začetek boja. Srbske čete so vzdržale ogorčene napade na Ceru proti Tekerišu; južni del, kamor je naperil Potiorek svoje glavne sile, se je umeknil do Krupnja. Putnik je kmalu spoznal, da Avstrijci na severu samo demonstrirajo in da se pripravlja glavni napad od južne strani. Avstrijsko desno krilo je stremelo za tem, da preko Krupnja pade v

Srbski vojak nosi ranjenega Čeha na obvezovališče.

hrbet srbski sredini, ki je še obvladovala Cer planino. Boji, ki so znani pod imenom *c e r s k a b i t k a*, so trajali štiri dni, od 16. do 19. avgusta. Srbi so opazili, da se gode neverjetne reči, da na pr. marširajo avstrijske čete z godbo na čelu, kakor so si zamišljali nekateri pohod v Srbijo, a srbske strojne puške so jih neusmiljeno kosile; tudi so opazili, da so med avstrijskimi četami Čehi, ki so peli «Hej Slovani» in se predajali z vzklikom «Na zdar!» Po treh dneh krvavega boja, ki je trajal noč in dan, se je vojvoda Putnik odločil za glavni napad. Preden je Potiorku uspel njegov obkroževalni manever, je udarila srbska vojska z vso silo na avstrijski centrum na Črnem vrhu in Mačkovem kamnu, ga prebila in pogrnala zmedene in izmučene avstrijske čete v obupen beg. Srbi so vedeli, kako je treba po porazu poditi sovražnika, zato so mu sledili tik za petami, da ni imel niti

Beg naroda.

trenutka časa, da se ustavi, zbere in uredi. Vse je drlo v največjem teku nazaj proti Drini. Avstrijci so bili v nevarnosti, da jih srbske čete obkolijo in jim pridejo za hrbet na obeh krilih, kajti Srbi so od strani udarili na Šabac, ki so ga Avstrijci medtem močno utrdili, in ga zavzeli v krvavih bojih, ki jih malo pozna enakih vojna zgodovina. Avstrijski poraz je bil popoln. «Ali je blizu Drina?», so izpraševali bežeči vojaki, in ko so prišli do reke, je nastala tam nepopisna gneča. Ker je bila nevarnost, da Srbi zavzamejo most, preden pridejo čezenj glavni oddelki, so Avstrijci most sami razstrelili, in čete so planile v valove, da si rešijo golo življenje, kajti Srbi so že dosegli breg in brez milosti kosili bežečega sovražnika. To je imelo svoj vzrok, kajti vse vasi, ki so jih zopet zavzeli Srbi, so bile opustošene in prebivalstvo poklano; v neki vasi so našli 19 seljakov privezanih na vrvi in pobitih; drugod zopet so se videli grozni ostanki hiš, v katere so Avstrijci nagnali vaške prebivalce in jih žive sežgali. Matere in otroci so ležali poklani po hišah, cele gruce obesenih so visele po vaseh, v bolnicah so našli pobite srbske ranjence. Ta grozodejstva so zagrešili večinoma madžarski vojaki, ki so hoteli na ta način pokazati, kako si mislijo «kazensko ekspedicijo v Srbijo». Zato je bilo razumljivo, da tudi Srbi niso poznali prizanašanja in jim ni bilo do ujetnikov. Slaba vest je povečala paniko avstrijske vojske, ki je rajši izginila v valovih Drine, kakor da bi padla v srbske roke. Srbska

zmaga je bila popolna; 12 dni nato, odkar so se začele vojne operacije, ni bilo nobenega Avstrijca več na srbskih tleh. Zmaga na Ceru je bila delo nadčloveške hrabrosti in požrtvovalnosti častnikov in vojakov, a predvsem uspeh genialnega načrta, o katerem pravi neki vojaški strokovnjak: «Bolj preprostega manevra za bitko je težko najti. Ta preprostost manevrskega načrta ji daje napoleonski značaj in dviga našega vojvodo Putnika v vrsto vojnih genijev svetovnega slovesa.»

Naravno je, da zmaga ni bila dobljena brez velikih žrtev. Srbi so izgubili 260 častnikov in 16.500 vojakov, a zato je padlo na avstrijski strani 30.000 mož, 4.500 vojakov, 46 topov in brez števila orožja, vozov, konj, municije in celo en zrakoplov pa so Srbi zaplenili. Glavni poveljniki v cerški bitki so bili: general Mihajlo Rašić, Ilija Gojković, Šturm-Jurišić, Peter Bojović in poveljnik druge armade Stepa Stepanović, ta veliki srbski duh, ki je od njega vojaštvo v najbolj kritičnih trenutkih pričakovalo nenadnega preokreta, pogubonosnega za sovražnika. «Evo ti Stepe s boka», so se bodrili vojaki, zanašajoči se na njegove izredne strateške sposobnosti.

Bitka na Ceru ni pomenila le sramoten poraz za avstrijsko vojsko, ampak je prinesla predvsem Srbiji velikanski moralni uspeh.

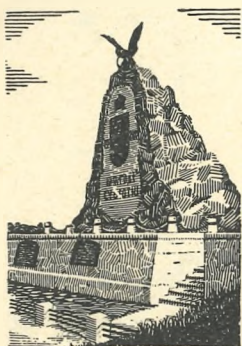
Srbska zmaga je odmevala med četami zavezniških vojsk in dokazala, da je srbski narod vreden pomoči, ki mu jo je nudila Evropa, in da se lahko zavezniki trajno zanašajo na njegovo junaško vojsko. Grozodejstva, ki so jih zagrešili Avstrijci nad nedolžnim srbskim prebivalstvom, so bila dokaz divjaštva in nekulture tistih, ki so hoteli prinesiti kulturo na Balkan. Z grozo je svet strmel nad slikami in poročili, ki so jih poslali iz Srbije Švicar dr. Reiss, francoski novinar Henry Barbu in ruski slikar Černov. Res je, da so ob istem času nemške čete divjale v Belgiji. rušile bogate zaklade stare kulture in ubijale prebivalstvo, ki je podpiralo domačo vojsko, toda madžarski zločini v Srbiji so prekašali vse, kar je mogel pričakovati kulturni svet iz krajev, kjer je bil vsak vojak obenem sodnik in krvnik.

Avstrijci so izkušali prikriti svoj poraz s tem, da so javili svoj odhod iz Srbije, češ da rabijo čete na severnem bojišču. Srbska vojska bi si mogla torej za nekaj časa oddehniti, toda dobila je ukaz, da mora zadrževati del avstrijske vojske, dokler ne pridejo oddaljene ruske čete

Cerkev v Šabcu.

na bojno polje. Zato je srbska vojska v naslednjih mesecih naredila nekaj izpadov na avstrijsko ozemlje, ki so vodili sicer do trenutnih uspehov, a so bili izven skupnega operacijskega načrta. Srbi so vdrli preko Mitrovice v Srem, zavzeli Rumo in prišli do Fruške gore, povsod navdušeno pozdravljeni od prebivalstva. Obstreljevali so že Vukovar,

Spomenik na Ceru.

toda za operacije v širšem obsegu niso imeli dovolj sredstev, umekniti so se morali s precejšnjimi izgubami in avstrijska poročila so celo javljala, da je bila timoška divizija uničena. Po njih umiku je prebivalstvo v teh pokrajinah silno trpelo. Bolj uspešna je bila ofenziva proti Bosni, kjer so ječe in vislice izkušale vzgojiti srbsko prebivalstvo v vdanosti in zanesljivosti. Meseca oktobra so se srbske čete že bližale Sarajevu in grmenje srbskih topov se je čulo od daleč, ko se je v Sarajevu od 13. do 19. oktobra vršila sodba proti sarajevskim atentatorjem. 25 Srbov je stalo pred sodiščem: najstarejši je bil šestdesetletni kmet Kerović s tremi sinovi, najmlajši Dragan Kalember, sin srbskega svečenika. Trije glavni krivci: Prinčip, Čabrinović in Grabež so bili obsojeni vsak na 20 let, ker avstrijski zakon ni dopuščal smrtnih kazni za osebe izpod 20 let. Toda Avstrija jim je prisodila hujšo smrt: pomrli so po ječah. Čabrinović meseca januarja leta 1916, Grabež meseca februarja in Prinčip dne 29. aprila leta 1918. Danilo Ilić, Veljko Čubrilović in Miško Jovanović, ki so pomagali zarotnikom pri prehodu, so bili obsojeni na smrt in obešeni dne 2. februarja v Sarajevu. Kerović, ki je bil tudi obsojen na smrt, je bil pomiloščen

Pokopališče v Thalerhofu.

in je umrl v ječi v Möllersdorfu. Tudi drugi obtoženci so večinoma pomrli po ječah.

Medtem se je vršilo preganjanje nacionalnih ljudi po vseh slovanskih krajih. Vse sodnije, ječe in stare trdnjave so se napolnile. Arad, Mitrovica, Šibenik, Ljubljanski grad so bili prenapolnjeni s političnimi osumljenci. Ker je za veleizdajalce zmanjkovalo prostora, so začeli graditi internacijske taborne. Tak kraj najgroznejših spominov je

bil Thalerhof pri Gradcu, kamor so pripeljali poljske in ruske begunce iz Galicije, ki so jih obravnavali kot najhujše zločince. Cele dneve in noči so izpočetka ležali ljudje na polju, obdanem od vojaške straže; ko

so začeli graditi barake, se je pojavil tifus, ki je divjal s tako silo, da je umrlo celo nekaj zdravnikov, nakar so ostali ubogi ljudje brez pomoči. Pomrlo jih je na tisoče. Pokopališče na polju še zdaj priča o groznem divjanju smrti.

Vojno napoved so izrabili naši narodni nasprotniki, da so začeli divjati proti Slovencem: v Istri, Trstu in Gorici so bili to Italijani, na Štajerskem in Koroškem Nemci. Mnogo naših najboljših ljudi je izginilo v ječah. Znani so dogodki v Rušah, kjer se je nemška tolpa maščevala za sokolski zlet na Vidov dan, v Mariboru, Celju, Ptuju in drugod. Naše narodne borce so odvažali v Gradec, kjer jih je brez brambe nemška drhal napadala na cesti. To delovanje policije in nemštva je podpiral tisti del domačega časopisja, ki je zlorabilo zase sarajevski atentat. Dasi je naravno, da vojna ne dopušča tiskovne svobode, je to časopisje daleko preko mej slovenske dostojnosti proslavljalo avstrijska «junaštva» v Srbiji, pelo slavospeve avstrijskemu orožju, pozivalo na boj proti Srbom in navduševalo vojaštvo, ki se je večinoma le malo zmenilo za hujska-joče govore. Ljubljana je sicer pozdravila vojno napoved s slovenskimi trobojnicami, a to je bil bolj strah pred preganjanjem kakor govorica srca. Narod je ohranil mirno kri vkljub temu, da je celo cerkev stopila v vojno službo. Strupeni članki v «Slovcu» in «Domoljubu» niso bili samo polni izbruhov proti Srbiji, ampak so namigavali, «da so tisti, ki niso obsojali velesrbske agitacije, tudi izdajavci in hinavci».

«Zato je treba takih odločilnih trenutkov. Zdaj je prišel čas. Ljudstvo izpregleduje in vidi zdaj liberalce, kakšni so, hinavci v njih ostudnosti, čuje njih besede in gleda njihova hinavska dejanja. Ura končne odločitve bije. Mi smo je veseli.»

«Med nami in Srbijo je vojna. To je vojna pravice nad krivico, boj poštenosti proti zavrtnosti. To je boj civilizacije proti prostaštvu, boj viteštva proti nizkosti.» — «Velesrbska propaganda še ne miruje. Tako se nam poroča, da so se mnogi mladi ljudje vmešavali med rezerviste in jih hujskali. Pozivamo vse, ki imajo kaj takih podatkov, da nam jih brez odlašanja izroče, ker je Velesrbom naša stranka zelo na poti radi svojega odkritega patriotičnega nastopa, ki ga je proti velesrbskim težnjam vsak čas najodločnejše kazala. Pozivamo ljudstvo, da naj nam vsakega velesrbskega hujskača naznani — poskrbeti bo treba, da se beograjska zalega na Slovenskem popolnoma zatre...»

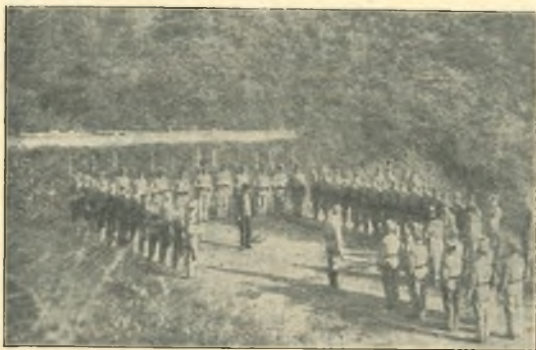
Prof. dr. Fran Ilešič,
predsednik «Slovenske Matice».

Kaj čuda, da je iz teh vrst izšla tudi skrivna okrožnica na zaupnike z nujno prošnjo, da o vsem, kar izvedo, nemudoma poročajo tajništvu SLS v Ljubljani, zlasti, «ali se opaža kak pojav Velesrbsstva, od katere strani, kdo je naročnik kakega slabega lista, kot so 'Slovenski Narod',

.Dan', 'Naš Glas', 'Slovenski dom', 'Učiteljski Tovariš', 'Sava', 'Zarja' itd., v katerih javnih prostorih je kak tak list razpoložen...»

To je bil poziv na denunciantstvo. Sramota je dosegla svoj višek. A narod je bil bolj pošten kakor njegovo vodstvo. Zato ga niso navdušile za vojno niti bojevite pesmi, med katerimi je pel «Bojni grom»:

S kanoni vas pozdravimo,
vi Srbi,
dom hladen vam postavimo
ob vrbi,

Suhi bajer.

Tudi brez pomožnega sodelovanja SLS je policija vestno vršila svoje delo in takoj prve dni zaprla naše narodne voditelje v Gorici. Goriške in tržaške ječe so se napolnile in dne 15. avgusta so pripeljali nad 200 naših

narodnih mož iz Primorja na Ljubljanski grad. Aretiran je bil tudi prof. Fran Ilesič, idealni vodja mladine, in Ivan Hribar, bivši župan in poslanec, zastopnik vseslovanske misli med Slovenci, pisatelj Fran Maselj Podlimbarski i. dr. «Slovenska Matica» je bila razpuščena, nje premoženje zaplenjeno. Največ pa je bilo po zaporih mladine. Tiste, ki so se pregrešili proti vojni oblasti, so vodili na Suhi bajer, kjer je padlo 23 žrtev pod streli puškinih cevi...

Fr. Maselj-Podlimbarski,
pisatelj «Gospodina Franja»
umrl v pregnanstvu
v Pulkavi l. 1917.

Medtem so Nemci drli preko severne Francije proti Parizu. Francoska vlada se je umeknila v Bordeaux, in bila je nevarnost, da bo francoska armada prisiljena pustiti Pariz. Prednje straže armade generala Klucka so se že pojavljale v pariški okolici. Ves kulturni svet je trepetal za usodo prestolnice plemenite Francije. Nemško zmagoslavje je odmevalo po svetu. Že se je skoraj uresnil njih načrt: uničiti Francijo, vreči se nato proti Rusiji in diktirati mir, ki bo položil vso Evropo pod nemški meč. Tu se je zgodil nenaden preobrat: prišlo je do bitke ob Marini, najvažnejše bitke v svetovni vojni, ker se je ob njej razbil prvi nemški naval. Vrhovni poveljnik francoskih čet general Joffre, ki se mu je medtem

posrečilo zbrati razbite sile in jih pripraviti za odločilno bitko, je dal dne 5. oktobra povelje za napad. Nemci, ki so v svojem zmagoslavju mislili, da ne bodo naleteli na noben večji odpor, in so v urnih pohodih prodirali, so bili presenečeni. Razvila se je strašna bitka, v kateri se je Francija borila na življenje in smrt. Francoske čete so pokazale čudeže junaštva in zadrževale v celotdenski bitki nemški naval. Dne 11. septembra so se začeli Nemci umikati in do dne 21. septembra so že bili potisnjeni daleč nazaj preko Reimsa, Soissons in Noyona. Nemški napad na Pariz je bil odbit, — toda nemške čete so ostale še na francoskih tleh.

Bilo je jasno, da v eni bitki ne bo odločena svetovna vojna. Zato so se čete zakopale in utrdile. Francozi in Angleži so hoteli z vso silo, da utrdijo fronto vse do morja, do Calaisa, da rešijo najožjo zvezo med obema državama čez Rokavski preliv. Zaman so izkušali Nemci z novimi četami obiti francosko levo krilo in z odločilnim udarcem izsiliti zmago, preden bo mogla Anglija, ki pred vojno ni poznala vojaške dolžnosti, poslati dovolj pomožnih čet. Poveljnik te nove fronte v Flandriji, kjer so v odbijanju nemških napadov skupaj tekmovali v hrabrosti ostanki belgijske armade s Francozi in Angleži, je postal general Foch. V skrajni sili, ko se je že zdelo, da Nemcem v kljub vsemu uspe njih načrt, so spustili Belgijci umetne nasipe, ki branijo obmorske pokrajine proti morskim poplavam, in voda je zalila velik del zemlje ter zaustavila Nemce. Zavezniškim armadam je bilo omogočeno, da se utrdijo na novih položajih, in ogromna fronta od Švice do morja, katere središče je bil Verdun z nepremagljivimi trdnjavami, se je ustavila ter se pripravljala na obrambo Francije. Nemci, ki so sanjali o zmagoslavneh vhodu v Pariz, so bili razočarani, izkušali so prikriti svoj poraz ob Marni in se tolažili s tem, da stoje s svojo armado na sovražnih tleh. Krasne pokrajine severne Francije so grozno trpele pod njih nasiljem.

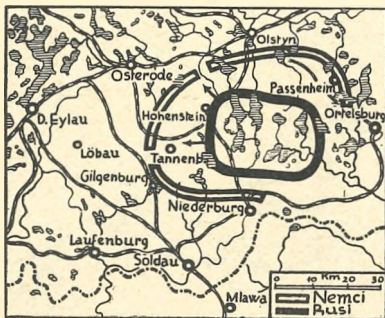
Bitka ob Marni 5.—21. septembra 1914.

Napad kozakov.

Medtem so ruske čete vdrle v vzhodnopruske pokrajine. Njih brzi pohod proti Kraljevcu in vzhodnim nemškim trdnjavam je bil Nemcem zelo neprijeten, ker je znatno zatemnel njih zmage v Belgiji in Franciji. Mogel je postati nevaren tudi za Berlin. Zato se ni mogel izvesti prvotni nemški načrt, da premagajo najprej Francijo, potem pa se z vso silo vržejo proti Rusiji, ki so jo smatrali za nepripravljeno. Morali so iti braniti svoje vzhodne pokrajine in s tem je bila Francozom omogo-

čena zmaga ob Marni. Poveljnik vzhodne vojske je postal general Hindenburg, ki ga je cesar Viljem pozval iznova v službo s kratko brzojavko: «Naprej na vzhod!» Hindenburg je prav dobro poznal vzhodne pokrajine, ker je bil tam prejšnje čase komandant. Rusi so prodirali proti Olštynu in Osterode v težko prehodnih krajih Mazurskih jezer. Njih glavni poveljnik Rennenkampf je napravil usodno napako, da je preveč raztegnil fronto, zaradi česar so izgubili posamezni oddelki zvezo med seboj. Že dne 23. avgusta je bil general Hindenburg v Marienburgu in vsled goste železniške mreže je mogoče kmalu zbrati dovolj nemških čet za napad. Tako je prišlo do bitke pri Tannenbergu v dneh 26.—28. avgusta. Hindenburgu je uspelo popolnoma obkoliti vojsko ruskega generala Samsonova. Ruske čete so se razbijale v naskokih na nemško brambovsko divizijo, ki se je s težkimi topovi utrdila med jezeri, nemške čete pa so medtem zavzele Olštyn in Niederburg. Usoda Rusov je bila zapečatená. Bili so popolnoma obkoljeni. Na tisoče ruskih vojakov je padlo, mnogo jih je potonilo po močvirjih in zgorelo po gozdovih, ki so jih Nemci zažgali. General Samsonov se je ustrelil, 92.000 ruskih ujetnikov je padlo v nemške roke. O tem porazu ob Mazurskih jezerih se je veliko pisalo. Govorilo se je tudi o izdajstvu. General Rennenkampf, ki je stal v bližini, ni izrabil ugodne prilike in se je umeknil proti Lycku, kjer je prišlo v dneh 11.—13. septembra do nove velike bitke. Nemci so prevladovali s topničarstvom, dočim so morale ruske čete naskakovati brez topovske priprave; zato vkljub velikim žrtvam niso mogle doseči zmage. Hindenburgu je uspelo, da jih je izrinil s pruskega ozemlja, in njegovo ime je zaslovelo po vsej Nemčiji. Zmagoslavje nad Rusi jim je olajšalo bolešt vsled poraza ob Marni. Nastala je tudi na vzhodu dolga fronta od morja do Galicije, kjer so se vso jesen vršili boji z neodločenimi uspehi.

Bitka v Mazurskih jezerih
26—28. septembra 1914.

burg v Marienburgu in vsled goste železniške mreže je mogoče kmalu zbrati dovolj nemških čet za napad. Tako je prišlo do bitke pri Tannenbergu v dneh 26.—28. avgusta. Hindenburgu je uspelo popolnoma obkoliti vojsko ruskega generala Samsonova. Ruske čete so se razbijale v naskokih na nemško brambovsko divizijo, ki se je s težkimi topovi utrdila med jezeri, nemške čete pa so medtem zavzele Olštyn in Niederburg. Usoda Rusov je bila zapečatená. Bili so popolnoma obkoljeni. Na tisoče ruskih vojakov je padlo, mnogo jih je potonilo po močvirjih in zgorelo po gozdovih, ki so jih Nemci zažgali. General Samsonov se je ustrelil, 92.000 ruskih ujetnikov je padlo v nemške roke. O tem porazu ob Mazurskih jezerih se je veliko pisalo. Govorilo se je tudi o izdajstvu. General Rennenkampf, ki je stal v bližini, ni izrabil ugodne prilike in se je umeknil proti Lycku, kjer je prišlo v dneh 11.—13. septembra do nove velike bitke. Nemci so prevladovali s topničarstvom, dočim so morale ruske čete naskakovati brez topovske priprave; zato vkljub velikim žrtvam niso mogle doseči zmage. Hindenburgu je uspelo, da jih je izrinil s pruskega ozemlja, in njegovo ime je zaslovelo po vsej Nemčiji. Zmagoslavje nad Rusi jim je olajšalo bolešt vsled poraza ob Marni. Nastala je tudi na vzhodu dolga fronta od morja do Galicije, kjer so se vso jesen vršili boji z neodločenimi uspehi.

Medtem je prišlo med Rusi in Avstrijci, ki so prekoračili gališko mejo, do bitke pri Krasniku in Komarovu, ki so Avstrijci iz njih naredili prve slavne zmage. Toda rusko levo krilo je v velikem obloku zajelo Bukovino in vzhodno Galicijo ter se obrnilo proti Lvovu. Razvila se je ogromna bitka, ki je trajala od 22. avgusta do 11. septembra. Na obeh straneh je stalo v boju nad milijon ljudi. Dne 2. septembra je padel Lvov v ruske roke, a za Lvovom so se še nadaljevali boji, ki naj bi zadržali ruski pohod. Dne 11. septembra je bil avstrijski odpor zlomljen, in Rusom je bila odprta pot na Ogrsko, 100.000 ujetnikov, 400 topov in ogromno vojnega materiala je padlo v ruske roke. Tako je general Ivanov maščeval ruski poraz ob Mazurskih jezerih. Ker so medtem prodrle ruske čete do Marmorske Sihote na Ogrskem, je postal položaj za Avstrijce zelo kočljiv. Dne 22. septembra so stali Rusi ob Sanu, zavzeli Jaroslav in se bližali veliki trdnjavi Przemysl, kamor se je bil rešil del avstrijske vojske. Rusi so trdnjavo obšli od dveh strani in se obrnili proti Krakovu. V tem obupnem položaju je rešil Avstrijo Hindenburg, ki je postal skupni poveljnik vseh čet in začel prodirati proti Varšavi. Nastali so veliki boji za prehod čez Njemen; Rennenkampf, ki je končno zbral svoje sile, je krepko odbijal nemške napade in zavzel zopet Lyck. Avstrijska vojska se je ustavila pri Krakovu in Nikolaj Nikolajevič se je pripravil na težke boje, ki so potem trajali še vso jesen. Dunaj in Budimpešta, ki sta se že utrjevala proti ruskemu navalu, sta si oddahnili. Rusi niso mogli čez Karpate, fronta je obtičala na vrhovih, ki so v naslednji zimi zahtevali toliko žrtev.

Tako se je po treh mesecih vojna ustavila in se izpremenila v stoječo vojno. Ker se je takoj v začetku tudi Japonska pridružila zaveznikom, da je zasedla nemške kolonije v vzhodni Aziji, in so južnoameriške države druga za drugo napovedale Nemčiji vojno, so se Nemci in Avstrijci pričeli ozirati po zunanjih zaveznikih. Našli so jih v Turčiji, kateri so bili že v balkanski vojni storili mnogo uslug. Ni zaman pisala «Neue Freie Presse» v začetku vojne, da je razpoloženje v Carigradu in v Sofiji za osrednji državi zelo ugodno. Nemški ladji «Goeben» in «Breslau» sta se srečno priborili do Dardanel, in Turki so začeli izzivalno napadati ruske ladje na Črnem morju. Dne 3. novembra so zapustili antantni poslaniki Carigrad in vojna se je razširila na Azijo in Afriko; sultan je proglasil sveto vojno; Rusi so morali braniti Kavkaz, Angleži pa Egipt, Palestino in Mezopotamijo. Ta ugodni trenutek je hotela izrabiti Avstrija, da doseže vsaj en odločilen uspeh proti Srbiji. Dala je še enkrat priliko generalu Potioreku, da se maščuje za cerski poraz in pogazi Srbijo. Potiorek se je za ta napad temeljito pripravil. Zbral je vse razpoložljive sile z novim vojnim materialom in izdal na svoje čete poziv na odločilen boj proti Srbom.

Srbska vojska je v neprestanih bojih veliko trpela, primanjkovalo je bolnic in zdravilnih sredstev, a pohajala je tudi municija, ker v teh težkih dneh zavezniki niso utegnili misliti nanjo. Potiorek je začel z napadi v Bosni, kjer mu je dne 25. oktobra uspelo potisniti zadnje srbske čete preko Drine, kar so oznanjala ta dan vojna poročila, češ da je Bosna očiščena od sovražnika. Regent Aleksander je izdal 2. nov. na srbsko vojsko plameneč poziv:

Bitka ob Kolubari 3.—10. decembra 1914.

«Junaki! Osramočen zaradi poraza, ki ste mu ga doslej s svojim slavnim orožjem dvakrat zadali, napenja sovražnik sedaj zadnje svoje sile, da zlomi vaš junaški odpor. Zlomljen in pobit od Rusov, velikih naših zaveznikov, hoče znesti jezo nad nami. Junaki! S svojimi očmi ste gledali grozodejstva, ki jih je nedavno izvršil okrutni sovražnik nad nezaščitenimi domovi, nad slabotnimi in nezmožnimi v Jadru, rodovitni Mačvi in bogatem Šabcu. Videli ste njegovo divjaštvo nad vašimi padlimi tovariši. Čuli ste vzdihne žen, dece in onemoglih starcev... Po vaši junaški obrambi na bregovih Drine mu je uspelo, da vas je potisnil nazaj in vdrl na vašo zemljo. Preženite ga z naše zemlje in uničite ga!

Junaki s Cera in Jadra! Poglejte na zapisane besede: Z vero v Boga za kralja in domovino! Niti koraka naše zemlje sovražniku!»

Toda med srbskimi četami se je poznala izčrpanost. Dne 7. novembra je javil glavni stan, da se avstrijske čete bijejo s srbskimi na črti Loznica—Krupanj—Ljubovija. Srbskim četam sta tu poveljevala generala Bojević in Jurišić. Srbi so spoznali, da si je sovražnik izbral za napad zelo neugoden čas, ko jesensko deževje razmoči ilovnate ceste, kar zelo ovira gibanje in prevoz topništva, dočim je srbski vojak v svojih opankah vaje domačih tal. Toda pomanjkanje municije je postalo nevarno, dasi je bila javljena nova pošiljatev od Soluna. Vojvoda Putnik je spretno izbral sovražnikovo zmoto. Sklenil ga je zvbati še dalje v notranjost, da dospe medtem nova municija, in mu na ugodnem mestu pripraviti popoln poraz. Obnavljala se je — samo v večjem obsegu — igra iz meseca avgusta. Avstrijske čete so po težkih bojih zavzele zopet Šabac in železnico, ki ga veže z Lešnico. Srbi so se borili na svojih pripravljenih pozicijah, toda južni del fronte ni mogel vzdržati ogromnega pritiska in se je začel umikati proti Valjevu. Dne 8. novembra so zasedli Avstrijci Krupanj, zato se je moral umekniti tudi severni del in zapustiti sijajne utrdbe na Ceru. Ker je okolica Valjeva pretesna, da bi se v njej razvil protinapad v velikem obsegu, se je

odločilo srbsko vrhovno vodstvo, da se umakne za reko Kolubaro na črto Arandjelovac—Milanovac—Kragujevac—Čačak, da od tam preseneti sovražnika. Dne 15. novembra so Avstrijci zasedli Valjevo, kar je Potiorek oznanil kot veliko zmago. Prej ta dan je del avstrijske armade zasedel Obrenovac in dobil nalogo prodirati na Beograd, da ga, če mogoče, zavzame ravno na dan 2. decembra, da pripravi s tem cesarju najlepši dar za jubilej njegove vlade.

Srbi so se umikali v popolnem redu proti Milanovcu in pazili, da niso izgubljali niti bojnikov niti vojnega materiala. Sam Potiorek je bil nekoliko razočaran, ko je videl, da pri Valjevu ni prišlo do odločilne bitke, in je moral nadaljevati svoj pohod po blatnih cestah, kjer so se topovi vdiral do osi, in v deževnih jesenskih dneh, pod katerimi je vojaštvo zelo trpelo. Do bojev je prihajalo samo z zadnjimi stražami in četaši, ki so vznemirjali od vseh strani avstrijske čete in jim niso dali oddiha. Toda srbski vojak se ni bil vaju umikati. Dolgi boji in trpljenje so začeli vplivati na vojaštvo. Tu se je pojavil med svojimi vojaki sam

stari kralj Peter. Živel je od začetka vojne v Topoli in samo, kadar je pretila nevarnost od severa, je odšel v Vranjsko Banjo. Ko je čul, da pada vsled nadčloveških naporov vojni duh srbskih čet in da mečejo Avstrijci iz zrakoplovov proglase, polne obljub, češ da so vse zavezniške armade premagane in da je vsak odpor zaman, ni mogel več vzdržati, ter je vkljub svojim 70 letom odšel k vojski. Sovražnik je že trkal na vrata Topole in Takova, dveh najsvežjih imen vsakemu Srbu. Vest, da se je kralj pojavil na bojnem polju, je ohrabrila utrujene čete. Medtem je že tudi prišla nova municija, in to je dvignilo potrta srca.

Kralj Peter na fronti.

Stari kralj je stopil v spremstvu vojvode Stepanovića med vojake in jim govoril znane besede:

«Deca moja, v teku zadnjih let ste se junaško borili s Turki, Arnavti in Bolgari. Premagali ste sovražnika in prinesli sebi in srbskemu orožju slavo. Sedaj se borite že štiri mesece z novim in močnejšim sovražnikom, čigar moč je veliko večja od naše. Utrujeni od nadčloveških naporov v tej vojni, želite snidenja s svojimi ženami in otroki, in tudi oni želijo isto. Toda domovina potrebuje vaše obrambe. Prisegli ste domovini in meni, da se boste borili do zadnje srage krvi. Dobro vas razumem. Vaše in vaših rodbin želje smatram za upravičene. Zato vas odvezujem prisege, ki ste mi jo dali, odpuščam vam vse, in Bog naj vam odpusti. Pojdite domov in dajem vam častno besedo, da ne bo nihče zato trpel.

Toda od prisege domovini vas ne morem odvezati. Ona veže nas vse. Zato bo vaš stari kralj ostal na teh postojankah, da tu umrje, da bo mogel sovražnik osvojiti Srbijo šele tedaj, ko bo šel čez trupla vašega kralja in njegovih sinov ...»

Vojvoda Stepanović se je obrnil h kralju z besedami: «Vaše Veličanstvo! V Srbiji ni niti enega vojaka, ki bi izdal svojega gospodarja. Vsi bomo padli na bojnem polju prej, kakor bi zapustili vladarja in domovino. Borili se bomo, dokler bo le eden izmed nas pri življenju.»

«Živel kralj!» je odmevalo med četami,

«Mi nismo utrujeni od boja, ampak od umikanja. Srečni smo, da vidimo Tebe v svoji sredi. To je znak, da se ne bomo več umikali.»

«Tako je,» je odgovoril kralj in stopil v strelski jarek, vzel puško iz rok mrtvega vojaka in rekel:

«Dajte mi petdeset patron.»

In stari kralj, borec za svobodo, je streljal. Dne 5. decembra so oznajali zvonovi in topovi po Avstriji radostno vest, da je padel Beograd. Nastalo je ogromno veselje. In ravno na ta dan! Zavzel ga je general Frank, rekli so, da s hrvatskimi četami. Tako je torej «sramotni sovražnik premagan in njegovo glavno mesto v rokah naše zveste armade». Kaka sreča, ko padajo sovražne trdnjave ravno na slavnostne dni, kakor določa vrhovno vodstvo! Toda po tem slavnem dogodku so naenkrat utihnille zmagoslavne vesti iz Srbije. Poročilo glavnega stana z dne 7. decembra že javlja, da se čete nanovo pregrupirajo. Ljudje, ki so se medtem že navadili čitati vojna poročila, so vedeli, da pomeni to: bili so tepeni in beže.

In res! Pred prodirajočo, od mraza in gladu omagujočo avstrijsko armado so se pojavile naenkrat nove srbske čete, kakor da so vzrasle iz tal. Glavni napad je prišel od Rudnika, odkoder je srbska vojska udarila v avstrijsko središče in ga zdrobila, da se je vse obrnilo v divji beg proti Valjevu. Toda težko je bežati po razmočenih blatnih potih. Topovi in vozovi so ostajali v blatu, vojaki so metali proč orožje in se izkušali rešiti, kakor in kamor je bilo mogoče. Na cestah je nastala gneča in zmešnjava, nikogar ni bilo več, ki bi bil vodil in zadrževal bežečo avstrijsko armado. Mnogo vojaštva je poginilo v blatu, veliko jih je padlo pod krogli zmagovitih srbskih čet, drugi so se vdajali. V dvanajstih dneh je srbska vojska zajela 42.000 ujetnikov, med njimi 320 častnikov, 4 zastave in tri cele godbe, na blatnih cestah je ostalo ogromno municije, 142 topov, 60.000 pušk, 4.000 konj. Kar se je vojaštva rešilo preko Drine, je bilo izčrpano in za boj nesposobno. Poraz je bil tako popoln, da se vojska niti v Bosni ni mogla zbrati in da so nekateri vojaki pribežali prav do doma. General Potiorek je šel v zasluženi pokoj. Vest o srbski zmagi ob Kolubari je odmevala po svetu. Dne 15. decembra se je kralj Peter vrnil v osvobojeni Beograd. Hitel je med prvimi vrstami za bežečim sovražnikom in se ustavil na Avalli, kjer je gledal, kako se razvijajo boji okoli Torluka, Žarkova, Banjice in Topčidera. Ob

9. uri zjutraj, ko so še odmevali strelj pušk okoli Beograda, se je pripeljal stari kralj na svojem avtomobilu v mesto in ukazal šoferju:

«V saborno cerkev!»

Cerkev je bila še zaprta. Kralj jo je dal odpreti, potem pa je pokleknil pred oltar, da se zahvali Bogu za veliko zmago. Medtem so se gnetle še zadnje čete razbite avstrijske vojske ob Savi in Donavi. Njih poveljniki so bili tako presenečeni, da so

pozabili sneti celo avstrijsko zastavo s kraljevega dvora. Sredi pokanja topov in monitorjev sta jo snela dva mlada Srba. Preko nje se je vračal kralj v svoj dvor ob nepopisnem navdušenju prebivalstva. Res so v dvoru in v mestu pustili Avstrijci sledove svoje kulture, a vse trpljenje je bilo pozabljeno v brezmejni radosti nad zmago. Narod se je vračal v svoje domove. Vojska si je oddehnila. Pred božičem razen ujetnikov ni bilo nobenega Avstrijca več na srbskih tleh. Nadvojvoda Evgen je prevzel poveljstvo bosanske armade in izkušal obvarovati Bosno pred novim vpadom srbske vojske.

Grob neznanega junaka na Avali.

A srbsko vrhovno poveljstvo ni mislilo na to. Zavedalo se je, da je armada sijajno izvršila svojo dolžnost in da je do skrajnosti utrujena.

«Z nadčloveško hrabrostjo,» je dne 11. decembra javljal regent Aleksander srbski vojski, «in z vzvišenimi žrtvami ste vi, moji dragi junaki, v krvavih bojih zadnjih dni pobili sovražnika in s hitrostjo, kakršne ne pozna vojna zgodovina, podite njegovo razbito vojsko. Vi ste potolkli štiri sovražnikove vojne zборе, dobili ste velike trofeje in ste v dosedanji venec svojih zmag uvrstili slavne zmage na Ovčarju in Kablarju, na Suvoboru in Maljenu, na Kosmajju, Ljigu in Kolubari. Braneč svobodo svoje zemlje, ste si na teh planinah in na bregovih naših dragih rek postavili veličastne večne spomenike vašega junaštva... Naši zavezniki so navdušeni nad vašimi zmagami in vas občudujejo. Domovina vam bo večno hvaležna, in jaz sem ponosen, da vam stojim na čelu in da morem svojemu vzvišenemu očetu javiti še en slaven polet njegovih dičnih sokolov.»

Imena krajev, kjer se je bila kolubarska bitka, so ostala sveta vsakemu Srbu, zato nosi Avala spomenik neznanega junaka.

K o l u b a r s k a b i t k a je bila sijajen dokaz srbskega vojnega duha in velikih strateških zmožnosti vrhovnega poveljništva. Pisale so se o njej cele knjige, vojaški strokovnjaki jo občudujejo in proučujejo.

Tudi po naših krajih so močno odjeknili ti dogodki, ko je Beograd «dvakrat padel», in vera v našo zmago je zrasla.

Tako je slovanstvo vkljub temu, da je vojna divjala večinoma po slovanskih pokrajinah in zahtevala ogromne žrtve, polno zaupanja slavilo božič in pričakovalo miru. Pred božičem je bila na ljubljanskem sodišču obravnava proti naši narodni mladini; 30 preporočencev je stalo pred sodbo; strogi nemški sodniki so jih obsodili vsled rovarjenja proti državi. Obsojena sta bila Endlicher in Novak na pet let, drugi na manjše kazni. Endlicher je umrl v graški ječi. Tako se je končalo prvo burno leto svetovne vojne. Tudi avstrijska vlada se je zbala bližnje bodočnosti in je začela izpuščati veleizdajalce.

Oči vsega slovanstva so bile uprte v Rusijo, ki je posebno na avstrijskih bojiščih dosegla velike zmage. Avstrijski slovanski narodi so se zavedali, da je njih usoda v njenih rokah. Zato so na ruski fronti češki in naši vojaki prehajali na drugo stran, in v ujetniških taboriščih so se začele zbirati dobrovoljske legije. Češki in naši zastopniki so skušali pridobiti rusko vlado za naše načrte. Že dne 4. septembra je sprejel ruski car češko deputacijo, ki ji je rekel: «Upam, da vam Bog pomore in da se vaše želje izpolnijo...»

Na dan sv. Vavclava, 28. septembra, je v Kijevu razvila svoj prapor prva češka «družina». Tudi vsji ruski krogi so se zavzeli za pravično rešitev slovanskega vprašanja in vse je pričakovalo odločilne besede slovanskega carja. Vse pa je bilo odvisno od skupne zmage, h kateri so morali po svojih močeh prispevati vsi, ki so hoteli biti deležni njenih sadov.

Preporodovci.

Prva zima v vojni. — Glasovi naših izseljencev. — Jadranska legija in Jugoslovenski odbor. — Boj za Primorje. — Przemysl. — Predor pri Gorlicah. — Italija vstopi v vojno. — Naskok na Dardanele. — Neuspehi zaveznikov. — Bolgarsko izdajalstvo. — Skupen napad na Srbijo. — Umikanje. — Albanska Golgota. — Propad Srbije.

Ko se je vojna začela, je marsikdo mislil, da bo kmalu končana. Vojni in gospodarski strokovnjaki in razni drugi učenjaki so s številkami dokazovali, da ne more trajati več ko dva meseca, češ da bo v tem času Evropa izčrpana, ker ne bo imela ne hrane ne denarja. «Do jeseni bomo z vsemi opravili», je rekel cesar Viljem svojim četam, ko so odhajale. Toda veliki angleški državnik lord Kitchener je sodil pravilno, ko je trdil, da bo vojna trajala pet let. Čete so se zakopale v zemljo, v najhujši zimi so se nadaljevali boji na Karpatih in v Galiciji, v Flandriji in v Franciji. Nemčija in Avstrija sta bili odrezani od vsega sveta. Tvorнице

so se izpremenile v delavnice municije, znanost in veda sta stopili v službo vojne, da ji pomoreta z novimi sredstvi in modernim orožjem uničiti sovražnika. Nemci so trdili, da je zmaga njihova, ker stoje nemške čete povsod na sovražnih tleh, antanta pa je medtem zasedla njih kolonije in pripeljala novih čet, s katerimi je pomnožila svojo

Vojna v zimi.

fronto, in se zanašala na čas, ki ji je moral prej ali slej prinesiti zmago. Nastalo je vprašanje, kdo bo dlje časa vzdržal.

Medtem pa se je začel boj za jugoslovenstvo tudi med našimi izseljenci.

Že ko je Avstrija napovedala vojno Srbiji in pozivala ameriške izseljence, da naj se vrnejo branit domovino, je izdala «Hrvatska Straža» v Buenos Airesu dne 3. avgusta «Manifest na vse narode slovanske krvi iz avstro-ogrske monarhije», ki se glasi:

«V čuvstvu naše domovinske ljubezni, ob času borbe na življenje in smrt med slovanstvom in vsenemštvom ne more biti dvoma niti o naših simpatijah niti o naši odločitvi. Ako smo bili pod težko roko Habsburgovcev 400 let prisiljeni

molčati na vse krivice in žalitve proti našemu slovanskemu rodu, je sedaj napočil čas osvete:

1. da se pozovejo vsi Slovani Avstro-ogrske monarhije, naj se pridružijo našemu gibanju, katerega cilj je, da se otresemo 400letnega robstva;
2. da se v ta namen organizirajo prostovoljske čete, ki se bodo pri prvi priliki napotile v Evropo, da se ali v srbskih ali v francoskih vrstah bore proti premoči, ki je nam dosedaj zatirala svobodo;
5. da se uvede akcija za zbiranje sredstev, da se uresniči ta sklep;
4. da se stopi čimprej v zvezo s srbsko, rusko, francosko in angleško kolonijo;
5. da se osnuje stalni odbor za zbiranje darov za srbski Rdeči Križ;
6. da se ti zaključki takoj javijo slovenskim kolonijam v Južni in Severni Ameriki, ki jih pizovamo, da se pridružijo naši akciji.

To je bil prvi korak, ki je pozneje dvignil vso Ameriko, da se bori za naše pravice.

Ko je meseca decembra rekel grof Tisza v ogrskem parlamentu, da so «naši hrvatski bratje v tej vojni dali tak zgled junaštva, ljubezni, požrtvovanja in samozatajevanja, da je tako njih vedenje postalo vir ljubezni, zaupanja in spoštovanja do njih v srcih vseh dobrih Madžarov in Avstrijcev,» je takoj nato protestiral «H r v a t s k i o d b o r» v Rimu, češ da Hrvati v inozemstvu, «ki so se mogli slučajno o pravem času rešiti ječe in preganjanja, s katerima onemogočajo avstrijske oblasti predstavnikom hrvatskega naroda, da ne morejo doma izraziti svojih pravih čuvstev... pred očmi vse prosvetljene in svobodoljubne Evrope odklanjajo besede grofa Tisze, ki hoče varati evropsko javnost o pravem stanju Avstro-Ogrske in o pravih čuvstvih hrvatskega naroda.»

«Hrvatski odbor izjavlja, da so Srbi in Hrvati en narod in da se usoda enega ne da ločiti od usode drugega. Odbor protestira proti vojni, ki je naperjena proti Srbiji in Črni gori, odklanja Tiszovo pohvalo, ki je žalitev za hrvatski narod, in izjavlja, da so vse manifestacije v Hrvatski prisiljene, ker so Hrvati vedno naglašali srbsko-hrvatsko edinstvo. Hrvatski rodoljubi, svesti si najvišjih interesov slovanstva, ki jih danes predstavljajo Rusija, Srbija in Črna gora, bi izvršili narodni samomor, ko bi odobravalni uničevanje srbskega naroda. Odbor izjavlja, da bi se ves hrvatski narod, ko bi bil svoboden, dvignil proti pozivu, da se bori za svoje tlačitelje proti Srbom, katerih zmage v balkanski vojni so Hrvati navdušeno pozdravljali. Hrvatski narod hrepeni po preporodu na temelju državne svobode in pričakuje propad svojih tlačiteljev, ki ga izkušajo v napačni luči prikazati pred svetom.»

Ta odgovor so izdali Hrvati, ki so pobegnili v Italijo, med njimi dr. Trumbić, dr. Drinković, dr. Lujo Vojnović, ki so že meseca januarja izdali proglas pod naslovom «Jadranske legije», ki se glasi:

Slovenci, Hrvati, Srbi!

Topovi grme, gore ječe; ob krvave grudi Karadžordža, trde kot skale ponosne Črne gore, se razbija tuji naval. Madžar, Nemeč in Turek, trije zakleti sovražniki slovanskega rodu, se bijejo z ognjem in mečem, da zatro naše pleme in zaduše glas našega srca.»

Nato govori proglas o tem, kako je prišlo do vojne, in o sovražnih načrtih.

«Samo ti, ki si največ trpel, ti stojiš mirno in hladno, hrvatski, srbski in slovenski kmet! Plemeniti srbski kralj Peter Karadžordžević je planil kot junak v bojne vrste z zastavo edinstva in sloge. Ljubezen je temelj vseh velikih del, sovraštvo propada v jame, ki si jih je samo izkopal.

Slovenec, Srb, Hrvat so sinovi ene matere, solza istega očesa, kri iste odprte rane.

Slovenec, Srb, Hrvat so en narod, ker govore v istem jeziku, ker jih družijo ista misel in vežejo ista čuvstva.

To je skupni narod jugoslovenski, edini zakoniti gospodar svoje zemlje, široke naše skupne domovine, Velike Jugoslavije. Kaj gledaš? Kaj iščeš? Kaj čakaš?

Na osveto, ponižani, v tujino pregnani sužnji, na osveto!

Ta veliki trenutek deli dve razdobji: suženjska preteklost umira, svobodna bodočnost se rodi.

Nad našo utrjeno domovino bo zasijalo solnce miru. Zazeleneli bodo zopet griči poteptane Hrvatske in Slavonije, plodna polja Srema, Medjimurja, lepe Bačke in ravnega Banata, razcvetela se bo naša mila Dalmacija, z bogatim listjem se bo okitila Herceg-Bosna, tužna in krvava, dvignila se bo sirotica Istra, divna Kranjska, planine Koroške in bogate doline Štajerske. Od Alp snežnega Triglava do iztoka krvavega Vardarja, povsod, kjer se glase javorove gosli in se razlega naša pesem, povsod bo svobodna naša zemlja in našo veličastno obalo bodo poljubljali valovi Jadrana, razbijajoči se ob naše otoke.

Zdaj, bratje, ali pa nikoli več!»

Gorica.

Na koncu poziva proglas vse Jugoslovane v tujini, da vsak po svojih močeh deluje za osvobojenje domovine.

Tudi srbska vlada je podala po veliki zmagi ob Kolubari, ko se je zahvalila srbski vojski za slavno zmago, dne 7. decembra 1914 v Nišu, sledečo izjavo:

«Prepričana o odločnosti vsega srbskega naroda, da vztraja v sveti borbi za obrambo svojega ognjišča in svobode, smatra vlada kraljevine kot svojo glavno in v teh usodnih trenutkih edino nalogo, da zagotovi uspešen konec tega velikega boja, ki je takoj, ko je bil začel, postal obenem borba za osvobojenje in uedinjenje vseh naših bratov Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vlada se bo trudila, da bo veren izraz te narodove odločnosti in da bo, zvesta svojim močnim in junaškim zaveznikom, z zaupanjem v bodočnost čakala na uro zmage.»

Ta izjava je bila sprejeta od vse skupščine z burnim in navdušenim ploskanjem in pritrjevanjem. To se pravi: Srbija je smatrala posledaj vojno ne le za obrambo svoje neodvisnosti, ampak za skupni boj jugoslovenskega naroda za osvobodjenje.

Te izjave so pričale, da postaja naše odrešenje mednarodno vprašanje neglede na to, da so domači politiki podajali vdanostne izjave in zatrjevali neomajno zvestobo habsburški monarhiji. Število borcev v tujini, ki so zbirali naše raztresene sile in izkušali svetu pokazati naše skupne želje, da stopi jugoslovensko vprašanje pred sodišče Evrope, se je kmalu pomnožilo in iz «Jadranske Legije» se je dne 1. maja rodil «Jugoslovenski odbor», ki se je pozneje preselil v London in tam razvil živahno delovanje za pravilno rešitev našega vprašanja. Že meseca januarja pa je iz teh vrst izšel poziv za ustanovitev «Rdečega Križa» in prostovoljske legije.

Dasi ti proglašajo v začetku niso našli močnejšega odziva, so bili vendar velike važnosti, ker so po njih drugi narodi, posebno pa bojujoče se države, spoznavale naše narodno vprašanje.

Da se okrepi delovanje in organizacija naših ljudi, zlasti v Ameriki, je odšel tja dr. Fran Potočnjak, član «Jugoslovenskega odbora», in že dne 10. marca 1915 so sprejeli ameriški Hrvati, Srbi in Slovenci v Chicagu na shodu, ki se ga je udeležilo 566 delegatov, resolucijo, v kateri se poudarja narodno edinstvo in trpljenje zaslužjenih narodov.

«Obračamo se s polnim zaupanjem na države trojnega sporazuma, ki se v tej vojni bore za osvobodjenje zaslužjenih narodov. Prosimo jih, da nam pomagajo uresničiti naše opravičene narodne želje, katerih izpolnitev bo znatno pripomogla, da se vzpostavi red na jugovzhodu Evrope, s čimer bodo dani trajni temelji za svetovni mir.»

Ko so dne 15. marca v Chicagu pisali listi, da poseže v vojno tudi Italija in da dobi za to velik del jugoslovanske zemlje, so se severoameriški Jugoslovani obrnili dne 23. marca na ruskega poslanika Behmetjeva v Washingtonu s spomenico, kjer prosijo ruskega carja, da se zavzame za naše kraje, da ne pripadejo Italiji.

«Kakšna nesreča za siromašne in zveste dežele, Istro, Kranjsko in Dalmacijo, da bi po tolikoletnem izsesavanju narodnega bogastva in po žrtvah in krvi najboljših mož padle v robstvo in vazalstvo Italije. Prebivalstvo Dalmacije, Istre, Kranjske tvori 90 % Slovanov, in njih delitev ali priklopitev k Italiji bi bila krivična in bi ustvarila nadoblast tujega naroda, prav tako ali še bolj krivično, kakor je sedaj.»

Iz tega se vidi, da se je «Jugoslovenski odbor» dobro zavedal nevarnosti, ki nam preti; a tudi Italijani so opazili, da hoče «J. O.» prekrizati njih skrivne načrte, zato ni mogel «J. O.» več uspešno delovati v Rimu in se je preselil preko Ženeve v London.

Vprašanje, ali bo stopila tudi Italija v vojno, je postajalo od dne do dne važnejše. Vabile so jo antantne države, ker so upale na ta način pospešiti zmago, a tudi Nemčija in Avstrija sta se trudili, da jo

zadržita od vojne. Tako je Italija gospodarsko izrabila svojo nevtralnost in se pogajala na obe strani. Vprašanje je bilo, kdo da več. Avstrija ji je ponujala v slučaju zmage Južno Tirolsko, del Goriške in Kranjske, Trst bi bil svobodna država, in nekaj dalmatinskih otokov. Antanta je lahko nudila več, kajti to, kar je obetala, ni bilo njeno, bilo je naše ozemlje. Tako se je na skrivnem pripravljala Londonski pak, ki je bil podpisan dne 26. aprila v Londonu in obetal Italiji vse, ako stopi v teku enega meseca v vojno. Vse delo naših borcev v tujini je šlo za tem, da dokažejo, kje so naše meje. Bili smo v svetu premalo znani in treba je bilo ogromnega dela, da se dokaže krivičnost italijanskih zahtev. Proglasi, članki in protesti so sicer budili v javnosti zanimanje za naše vprašanje, toda niso segli do najvišjih mest. Veliki narodi in državniki so navadno slabi poznavalci zemljepisa, in kdo se bo vznemirjal zaradi ozemlja majhnega naroda ob času, ko je treba reševati lastno državo! «Jugoslovenski odbor» se je zato stalno naselil v Londonu, da dobi zvez z velikimi državniki in reši, kar je našega. Bil je v stalni zvezi s Čehi, ki so takoj v začetku vojne začeli v svetu agitacijo za svojo državo, ustanavljali legije in pod vodstvom profesorja Masaryka in dr. Beneša izkušali pridobiti Evropo za svoje vprašanje. Toda antanta je Italijo potrebovala in se ni mogla ozirati na to, za kakšno ceno jo pridobi. Manifestacije za vojno v Italiji so se ponavljale in prišel je odločilni trenutek.

S pomladjo se je vojna nadaljevala na vseh straneh z različnimi uspehi. Nemci so spoznali, da na zapadu ne bodo prodrli, zato so se vse njih sile obrnile proti ruski fronti. Rusi so vso zimo oblegali Przemysl, ki je trpel zaradi pomanjkanja hrane in raznih boleznih. Avstrijci mu niso mogli priti na pomoč. Meseca marca so Rusi začeli z novimi napadi in dne 22. marca se je trdnjava vdala. Avstrijci so uničili vse, kar so mogli. Po predaji je prišlo devet generalov, čež 100.000 mož in 2807 častnikov v ruske roke.

Vse je pričakovalo, da bodo zdaj Rusi nadaljevali svojo pot proti Krakovu, toda ruska vojska je stala: začelo ji je nedostajati municije.

Londonski pak (1914) in sedanja (—) meja
 ●●●● Wilsonova črta (april 1919)
 ▨▨▨▨ črta Lloyd Georgea s samostojno reško državo

Reka, Trst, Gorica . . .

Na severu je pritiskala velika nemška vojska proti Varšavi. Od Baltiškega morja do Bukovine je stalo 14 nemških armad pod najboljšimi poveljniki in z najmodernejšimi bojnimi sredstvi, predvsem s težko artiljerijo. Na toku štirih poljskih rek so Rusi hrabro odbijali nemške napade. Toda Nemci so bili toliko na boljšem, ker so mogli vsled železniških zvez hitro pripravljati skupne napade na enem mestu. Ob času, ko je vsled izdajstva in nesposobnosti ostala ruska armada brez pomoči, je nagrnil gen. Mackensen ogromno vojsko pri Gorlicah, kjer je zapovedoval ruski general Radko Dimitrijevič, znan iz vojne l. 1912. kot «balkanski Napoleon». Dne 1. maja je Mackensenova armada napadla. Nič manj ko 1500 topov je začelo bruhati ogenj na ruske pozicije s tako

Veliki knez Nikolaj Nikolajevič,
vrhovni poveljnik ruske armade.

silo, da je bilo izstreljenih v 4 urah 700.000 nabojev. Ruske utrdbe so bile zdrobljene. Predor pri Gorlicah je uspel, nemška armada je drla naprej. Še so se ustavili Rusi na Sanu, toda medtem je začela ofenziva od vseh strani, na severu in preko Karpatov, in ruska armada se je morala umikati. Vse težko pridobljene jesenske zmage so bile uničene, padel je Przemysl, Stanislav, Lvov, in brez števila ruskih ujetnikov in municije je prišlo v nemške roke.

V tem težkem trenutku je upala antanta na italijansko pomoč. Res je Italija dne 25. maja napovedala Avstriji vojno, toda njene bojne čete so se ustavile ob Soči, in bilo je dovolj nekaj obmejnih straž, da so zadržale nje armado. Tisti, ki so pričakovali njenega «pohoda na Dunaj», so bili razočarani. Mnogi so mislili, da je nastal konec

Avstrije, toda italijanski napad ni zadržal niti avstrijske vojske v Galiciji. Z naglico, ki je občudovanja vredna, je zbral gen. B o r o e v i č nekaj čet ob Soči in začel odbijati italijanske napade. Bila je to sreča za nas, kajti sicer bi bila vsa naša zemlja postala krvavo bojišče. Težko je trpela naša Goriška in ob Soči so se začele uresničevati preroške besede pesnika S. Gregorčiča. Naše ljudstvo je moralo zapustiti svoje domove in bežati v tujino, kjer je našlo malo gostoljubno zavetje po avstrijskih taboriščih. Begunci so napolnili naše pokrajine in izkušali vse bridkosti izgnanstva, povečane z zavestjo, da ob Soči propadajo njih domovi. Začela so se nova preganjanja nezanesljivih naših ljudi, ki so bili poslani v taborišča na Štajerskem in v Gor. Avstriji. Lipnica, Wagna, Oberhollabrunn, Raschalla, Sitzendorf, Mittergrabern itd. so postali njih bivališča. Medtem pa je prodirala nemška armada preko Poljske proti Rusiji, padla je Varšava, Ivangorod, Brest Litovski in cela vrsta

trdnjav, ki so imele zadržati nemški naval. Katastrofa ruske vojske je bila popolna. Upravičeno je rekel nemški kancler, da so segle nemške zraage do bajnih daljav. Rusijo je rešila samo še njena ogromnost. Veliki knez Nikolaj Nikolajevič je bil odpoklican na Kavkaz, car sam je prevzel poveljstvo nad rusko armado, ki se je zbrala na novi fronti od Rige do Črnovic.

Pozimi l. 1915. je tudi Srbija silno trpela. Vsled velikega števila ranjenecv in ujetnikov, ki jih je bilo po treh zmagah nad 70.000, je začel razsajati legar. Ker ni bilo dovolj bolnic, so vojaki ležali po raznih začasno pripravljenih prostorih, kjer pa ni bilo dovolj snage in oskrbe. Vojaki, ki so se vračali iz kolubarske bitke bolni in ranjeni, blatni in premočeni, so zanesli z bojišča tifus, ki je začel divjati po vseh bolnicah. Ker je manj-

kalo obvez in zdravil, se je bolezen čimdalje bolj širila in samo v Nišu je umrlo po 1500 ljudi na dan. Bolezni so se nalezli tudi zdravniki, veliko jih je pomrlo, tako da je bila vsa Srbija kakor velika bolnica,

Boji v Galiciji.

kjer so se bolniki borili brez pomoči. Šele spomladi so prihitele angleške, francoske in ameriške misije Rdečega Križa, ki so pripeljale s seboj vojaške bolnice in sanitetnega materiala, da so mogle delovati proti pogubni bolezni. Med njimi je prišlo sto in sto zdravnikov z vsega sveta, ki so stopili v službo trpečega naroda. Vkljub temu je bolezen pomorila nad 50.000 hrabrih srbskih vojakov, ki so se srečno vrnili z bojnega polja, nad 10.000 ujetnikov in mnogo civilnega prebivalstva.

Medtem je napravila tudi antanta usodno napako. Vkljub zavezništvu z Rusijo je bil glavni cilj Anglije, da zasede Carigrad. Pod pretvezo, da je treba ustvariti najkrajšo zvezo med Rusijo in zavezniki po morju

Begunci.

skozi Dardanelske ožine, je angleški državnik Churchill dosegel, da se je vrhovno poveljstvo odločilo za ta načrt. Mislili so, da z zasedbo Carigrada najlaže rešijo balkansko vprašanje in onemogočijo Nemčiji zvezo s Turčijo; ako se to posreči, bo tudi vojna v Aziji in Mezopotamiji, ki je zahtevala mnogo kolonialnih sil, prej končana. Načrt je bil dober, toda narejen na napačnih računih. Zaman je opozarjal Pašič zavezniške državnike, naj zasedejo najprej Solun in si tam ustvarijo močno podlago za operacije na vzhodu. Stari državnik je dobro vedel, da Bolgarija komaj čaka, da se maščuje za Bregalnico, in da njeni slovansko čuteči

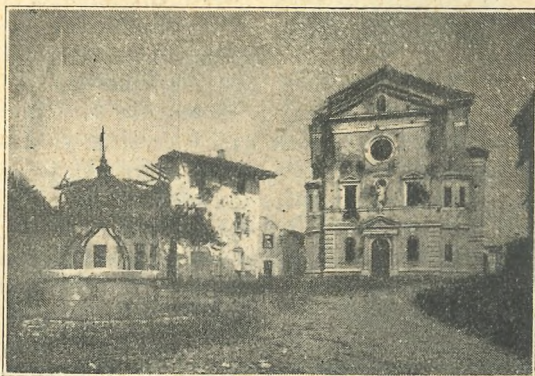

Strelski jarek pri Podgori.

politiki ne bodo silni dovolj, da bi zadržali kralja Ferdinanda, skrivnega nemškega zaveznika, ako pride ugoden trenutek. Vedel je, da bi bila Bolgarija zmožna v tem slučaju iti skupno s Turčijo proti svoji nedavni osvoboditeljici Rusiji. Ker je tudi v Grčiji odločal nemški vpliv, saj je bila grška kraljica sestra nemškega cesarja, je svetoval, naj antanta utrdi Solun in odtod izsili odločitev proti Carigradu. Visoki zavezniki niso smatrali za potrebno, da bi upoštevali nasvete srbskega državnika. Vice-

admiral Garden je dobil ukaz, da pripravi napad na Dardanele. Zbral je angleško in francosko srednjezemsko ladjevje, zasedel grške otoke Tenedos, Imbros in Lemnos pred Dardanelami, in dne 18. marca se je začelo obstreljevanje dardanelskih trdnjav, ki so jih bili medtem Turki s pomočjo Nemcev pripravili za vsak napad. Res so angleške in francoske ladje bruhale ogenj na stare kamenite utrdbe, toda ko so se približale morskim ožinam, se je vsul nanje ogenj iz trdnjav in ladjevje se je moralo z izgubami vrniti. Ves mesec so se ponavljali podobni napadi, ne da bi uspelo prodreti v morske ožine. In ko so končno dne 18. marca prodrli preko prvih razbitih utrdb pri vhodu v Dardanele, so naleteli na najožjem mestu na še silnejše utrdbe in morske mine, ki so poškodovale in potopile toliko ladij, da uspeh ni bil v nobenem razmerju z izgubami. Nemci so se radovali, da Angleži ob Dardanelah razbijajo svoje sile, in turški sultan si je nadel celo ime «Ghazi» (zmago-

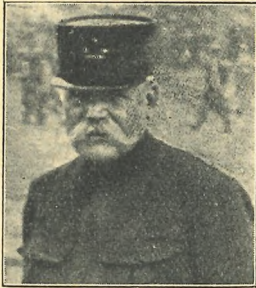
viti); toda Angleži niso odnehali. Ker ni šlo po morju, so se odločili za napad na suhem. Zbrali so vojsko 50.000 mož, ki je imela pod vodstvom gen. Hamiltona zavzeti dardanelske utrdbe. Že izkrcavanje vojske je bilo zelo težavno, še težje pa njeno oskrbovanje. Turško obrambo je vodil nemški maršal Liman v. Sanders, ki je od začetka vojne izpopolnjeval dardanelske utrdbe. Zaman so žrtvovali Angleži svoje čete na kamenitih bregovih. Glavna bitka v dnevih od 6.—8. maja je končala brez uspeha. Treba je bilo pomnožiti čete. Iz Avstralije in od drugod so prihajala ojačenja. Medtem se je dne 25. maja pojavila v Dardanelah prva nemška podmornica, ki je potopila angleški vojni ladji «Triumph» in «Majestic». Oskrbovanje vojske je bilo čimdalje bolj težavno. Vsled vročine so začele razsajati kužne bolezni. Samo Angležev je obolelo okoli 100.000. Velike žrtve brez uspehov so povzročile nesoglasje med angleškim in francoskim vodstvom, ki ni bilo navdušeno za ta načrt. Ker pa je šlo za čast zavezniškega orožja, je Francija poslala na bojišče izkušenega generala Saraila, ki se je odlikoval že pri obrambi Verduna. On je dobro razumel pomen solunske fronte, toda bilo je prepozno. Ko je meseca novembra lord Kitchener, veliki angleški organizator in vojskovodja, obiskal Dardanele, je uvidel nevdržnost ponesrečenega podjetja, in konec leta so antantne čete brez uspeha izpraznile Galipolski polotok. Ostanki vojske so bili prepeljani v Solun, kjer je Sarail pripravljaval novo fronto.

Št. Andraž.

Po boleznih oslABLJENA Srbija je dobro slutila nevarnost, ki se ji je bližala, ko je bila Rusija izrinjena z evropskega bojišča in je nemška vojska ob Njemenu ogražala sam Petrograd. Z žalostjo je gledala, kako Angleži in Francozi razbijajo svoje sile ob Dardanelah, medtem ko so Nemci in Avstrijci pripravljali ogromno vojsko, da jo napadejo, kajti pot na vzhod je vodila preko Srbije. Na Vidov dan, ob obletnici sarajevskega atentata, je nenadno bombardiranje avstrijskih topov na Beograd oznanjalo bližajočo se nevihto. Česar ni zmagel Potiorek, naj bi dosegel general Mackensen, zmagovalci pri Gorlicah, ki je bil določen za maščevalca nad Srbijo. Da bo uspeh popoln, sta imeli Srbijo napasti avstrijska in nemška vojska od dveh strani. Antanta je stopila v

dogovore z Grčijo in Bolgarijo, kjer se je posebno Rusija trudila, da zadrži bolgarski narod pred strašnim izdajstvom. Toda kralj Ferdinand je bil vsemogočen in ni pozabil poraza iz leta 1913. Ministrski predsednik Radoslavov, velik oboževatelj Nemcev, je bil z njim enih misli. Sklep je bil že davno storjen, čakala sta samo ugodne prilike. Na videz sta se dogovarjala z antanto in obetala nevtralnost, ako odstopi Srbija del Macedonije, v resnici sta pa bila že dogovorjena z Nemci, ki so mogli njima nuditi mnogo več kakor antanta, kajti Rusija je bila premagana,

General Sarrail.

Anglija in Francija sta doživeli neuspehe pri Dardanelah in sta ji mogli nuditi le del srbskega ozemlja. Srbija bi se težko odrekla krvavo pridobljenih svojih tal, toda bila je pripravljena v skrajnem slučaju popustiti, — Nemci pa so obetali Bolgarom ves južni del Srbije, in Bolgarija bi bila po njih načrtu največja država na Balkanu. Vkljub temu se je mislilo, da se bo Bolgarija zavedala svojega slovanstva in hvaležnosti do Rusije. Ko je kralj Ferdinand dne 21. septembra odredil mobilizacijo, antantni diplomati še niso vedeli za njene namere. Izvedeli so jih kmalu... V slučaju bolgarskega napada bi morala Grčija v smislu dogovora iz leta 1913

pomagati Srbiji, toda grški kralj je znal izrabiti svojo moč proti Venizelosu, ki je bil zvest zaveznik Srbije, in je proglasil nevtralnost Grčije, ne oziraje se na voljo naroda.

Dva dni po bolgarski mobilizaciji je Francija odredila, da odide divizija francoske armade preko Soluna na pomoč Srbiji in dne 4. oktobra so se francoske čete izkrcale v Solunu. Grčija je protestirala, a z orožjem se ni upala nastopiti proti antanti. Medtem je Mackensen zbiral svoje čete s severnega bojišča na meji Srbije. Napad se je imel izvršiti na črti, dolgi 500 km, s pripravo težkega topništva tako, da bi mala srbska armada, ki je štela še 300.000 mož, ne mogla braniti vse fronte. Napad je torej moral uspeti. Ako med tem pade Srbom v hrbet bolgarska armada, ki šteje sama 400.000 mož, je usoda Srbije zapečatenjena. Srbska vojska je stala osamljena, daleč od zaveznikov, proti pretečemu navalu. V tem kritičnem trenutku se je Pašić odločil za zadnji odločilni korak: prosil je antanto, da sme srbska vojska napasti Bolgarijo, preden bo mobilizacija končana, da zavzame Sofijo in dobi zvezo z antantnimi četami v Solunu. Še je bila vera v srbskem narodu, da odbije po dveh zmagah tudi ta odločilni napad in reši vsaj del domovine. Toda antanta ni soglašala s Pašičevim načrtom, češ da si Bolgarija ne bo se je pripravila za boj na življenje in smrt. Glavna armada pod generalom napovedati vojne. Odločilni trenutek je bil zamujen, in Srbijaralom Jurišićem je stala ob Donavi, druga pod generalom Stepanovičem

je krila mejo proti Bolgarski, na jugu je imel manjši oddelek vojske s četaši odbijati bolgarske vpade in vzdrževati zvezo s Solunom, v ozadju pa naj bi armada vojvode Mišića podpirala obe armadi. Dne 5. oktobra so zagrmeli topovi na bregovih Save in Donave in začel se je napad na Beograd. S samozavestjo in hrabrostjo, ki jo je vzlic obupnemu položaju ohranil srbski vojak, so bile čete pripravljene braniti vsako ped zemlje. Toda to ni bil več boj moža proti možu, kjer velja en junak za dva in več slabih, ampak boj s strojem, s težkim topništvom, ki ruši in uničuje vse, kar doseže. Pod takimi pogoji je nemški in avstrijski vojski uspel prehod čez Savo in Donavo, ne brez velikih izgub, ki so jih jima zadali srbski topovi. Mnogo čolnov z vojaštvom je izginilo v kalnih valovih. Zjutraj dne 8. oktobra se je začel napad na stare beograjske trdnjave, kjer se je razvil ljut boj za vsak kamen, za vsako hišo. Borba je trajala ves dan, in dne 9. oktobra je bil severni del mesta v avstrijskih rokah. Ker so medtem Avstrijski po težkih bojih in izgubah prešli tudi preko Save, so se srbske čete po dvodnevni poulični bojih umeknile na višave okoli mesta in še ves teden odbijale napade, dokler ni dne 17. oktobra padla tudi Avala. Medtem so se Nemci preborili tudi preko Donave pri Smederevu, Ramu in Oršavi, toda naleteli so na ljut odpor, ki bi bil še dolgo zadrževal njih pohod, da niso medtem brez vojne napovedi bolgarske čete prekoračile meje

Sramotno izdajstvo, ki mu malo enakih pozna zgodovina, se je zgodilo. Toda srbska armada je sprejela boj tudi na to stran, vendar ni mogla zadržati ogromnega navala. Pri Kladovu so se madžarski honvedi dne 23. oktobra pozdravili z bolgarskimi zavezniki. Hkrati so prestopile avstrijske čete Drino in prodirale proti Valjevu. Naravno je, da je začel narod bežati

Na poti v pregnanstvo.

pred maščevalnim sovražnikom. Vsa pota in ceste so se napolnile z vozovi, živino in bežečimi družinami. Vse se je umikalo. Vendar so sovražne armade le počasi napredovale, ovirala so jih slaba pota, jesensko vreme in srbske čete, ki so se zopet in zopet postavile v bran. Srbski vojaki so še vedno upali, da pride do glavne bitke na ugodnem terenu v notranjosti in da pride pomoč od zaveznikov iz Soluna. Raznesel se

je celo glas, da so Francozi že v Nišu. Zato so veselo odgovarjali obupanemu narodu po vaseh: «Kmalu se vrnemo!» Umikanje se je vršilo v polnem redu, dasi ga je motil beg naroda, ki se ni dal zadržati na svojih domovih. Ali se bo zgodilo tudi tretjič, kar se je zgodilo že dvakrat, da bo sovražnik osramočen bežal iz Srbije? ... To edino upanje je uničila vest, da so Bolgari zavzeli V r a n j o in s tem presekali vez s Solunom. To je bila edina proga, ki je vezala Srbijo z zavezniki. Stari vojvoda Putnik je spoznal obupnost položaja in sklenil rešiti vsaj armado, če ne more rešiti domovine. Zato se je vojska umikala brez vsake večje bitke v stalnem upanju, da pride pomoč še o pravem času. Toda

Armada se umika.

pomoči ni bilo, kajti v Solunu je bilo šele nekaj divizij, in ker so vpadli Bolgari v Makedonijo, ni bilo mogoče razviti operacij, ki bi bile vodile do uspeha. Med stalnimi boji z zadnjimi četami so prodirale sovražne armade v velikem polkrogu proti Kosovu, kjer so se zbirale od vseh strani srbske čete. Dne 8. novembra je padel po strahoviti kanonadi K r u š e v a c. Prišli so mrzli jesenski dnevi. Trpljenje je dosegalo svoj višek, bližala se je srbska Golgota. Težko je podati z besedami vso grozoto dogodkov, ko se je vsa Srbija s kraljem in z vlado, z vojsko in narodom umikala pred sovražno premočjo, da si reši vsaj golo življenje. Poizkušal je to popisati srbski pisatelj Branislav Nušić v krasnem delu «Devetnajstopetnajsto leto» in mnogi

drugi. Naj navedemo nekaj mest iz knjige «Albanska Golgota», ki jo je napisal francoski poročevalec Henri Barbu, ki je bil živa priča tej agoniji naroda.

«Vlak se vije po dolini zapadne Morave. Dolga vrsta vagonov, polnih ljudi in stvari, z odprtimi hodniki. Za nami v daljni mračini grme topovi. Vojska ne popušča, vojska se dobro drži, ona še vedno upa... «Ako se bodo držali še 15 dni, bomo rešeni», je rekel general M. Živković. «Prišli bodo zavezniki...» Na našem hodniku nas je 15; sedli smo in se stisnili; vojaki, ki ne vedo, kam gredo, ranjenci, ki jim zveni po ušesih še šum velike bitke, katerih n a široko odprte oči so se zdele kakor izkoptane in v daljavo uprte, kakor mrtve...

Bili so tudi kmetje, stari in slabotni, bolehné žene, ki so kašljale, mlade žene, dekleta in otroci — mnogo otrok. In vsi so se držali skrčeno pod ledenim dežjem, stisnjeni drug ob drugega, da bi zavzeli čim manj prostora in da bi jim bilo topleje...

Mestece K r a l j e v o je bila koncentracijska točka. Tu so se v nekaj urah pod pritiskom dogodkov zbrali srbska vlada in poslanci, uradniki so prihajali od vseh strani in za njimi prebivalstvo...

Razna poslaništva in njih osebje se je zbralo tu.

Z vrhovno komando so dospele vojaške in sanitetne tuje misije. Francoski aviatiki, avtomobilisti, mehaniki, brezžični brzojav, zdravniki in bolničarke, razen tistih, ki so bili v službi pri polkih, kjer so morali ostati do zadnjega trenutka.

Položaj je bil za vse isti.

Kot begunci so spali na tleh po kavarnah, po hišah, po hlevih, a največ pod vedrim nebom in na dežju.

K r a l j e v o je imelo toliko prebivalstva, kakor še nikoli dotlej, a tudi vsa njegova okolica, polje, livade, griči, ki ga obkrožajo, so bili eno samo ogromno taborišče. Razume se, da so vsa živila pošla; za košček črnega kruha se je plačalo 10—20 dinarjev. Uboga Srbija je imela na svojem težkem potu začasno bivališče vedno katero izmed zgodovinskih mest, ki so že od davnih časov dokaz njene usode.

Po Beogradu so bile prestolnice: N i š, križarsko mesto kralja Nemanje, kjer so se ustavljale vojske Barbarose in francoskih križarjev.

K r a g u j e v a c, ki je bil prestolnica v prvih letih osvobojenja Srbije, ko sta bila Beograd in Niš še v turških rokah.

K r u š e v a c, v srednjem veku prestolnica carja Lazarja, poslednjega izmed velikih carjev.

Potem K r a l j e v o, v čigar bližini je samostan Ž i ć e, kjer so nekdanj kronali srbske vladarje.

Po vseh teh zgodovinskih mestih, ki so postala priča žalostnega umikanja, je šla Srbija mimo samostana S t u d e n i c e, čigar zidovi iz belega mramorja, oprti ob breg, skrivajo v sebi grobove nekdanjih kraljev.

Nato se je ustavila v R a š k i.

R a š k a, majhno mesto, pravo gnezdo orlov, nastanjenih po grebenih, ki omejujejo ozki prehod Ibra, in ki ima komaj 1000 prebivalcev.

Postala je v teku enega tedna sedež srbske vlade in vrhovne komande. Vsa sredstva za prehrano so bila v malo urah izčrpana, pokupljena od prvih, ki so prišli. Množica gladnih beguncev, ki se je ustavila v mestu, je morala nadaljevati pot, da ne umrje od lakote na tem kraju.

Raška je bila zibelka srbskega naroda ob času njegovega prihoda na Balkan...

Srbska vlada, ki se ni mogla odločiti, da zapusti tla domovine, je ostala v Raški do zadnjega trenutka.

«To je tu, kjer smo rojeni», je rekel Pašić, ki sem ga našel zvečer samega in zanišljenega na mostu na Ibru. Njegove ustne so drhtele,

kakor da moli; dvignil je roko pred oči, odkoder so kapale na njegovo belo brado solze, ki jih ni mogel zadržati. In ta veliki državnik, ki sem ga videl, da joka v silnem vznemirjenju zaradi nesreče svoje domovine, je rekel z drhtečim glasom: «Ali bo Bog dopustil, da postane Raška naš grob?» Avstrijci in Nemci so nas obkrožali od zapada. Srbska čete so se umikale po planinah pred udarci topov. Srbska vlada je bila prisiljena nadaljevati pot. Nekateri so se napotili proti Novemu Pazarju, drugi proti Kosovski Mitrovici.

Nimam dovolj besedi, da še nadalje opisujem žalostno umikanje čet, beganje naroda in razbite vojske, popolnoma obupane, gladne in izmučene. To je slika bede, groze, obupa in grozot, ki so se množile od dne do dne.

Kako strašno je bilo jadikovanje pri prehodu čez Kosovo polje!

Srbska vlada in vrhovna komanda v Kosovski Mitrovici nista imeli niti časa za oddih. V noči med 15. in 16. novembrom je bil dan znak za odhod. Bolgari so zavzeli prelaz Kačanik.

Prodiranje nemške, avstrijske in bolgarske vojske je pretilo, da zajame srbsko armado. Edina pot, ki je bila še prosta, je vodila čez Prizren v Albanijo. Položaj v Prizrenu dne 24. novembra je bil obupen.

Velika množica naroda, ki se je že pred dvema mesecema začela zbirati v mestu, je narasla na 100 do 150 tisoč ljudi, izmučenih, lačnih in izčrpanih. Hoteli so bežati še naprej, da bi ušli nesreči, toda niso mogli.

Sanitetne službe ni bilo več. Ranjenci, resni in mirni, pokriti z blatom in krvjo, so se opotekali sredi obupane množice, ki se je gnetla po poti, dokler niso popadali na tla. Bili so žalostni prizori, ki jih je težko popisati. Matere, preplašene od strahu, izkušajoče, da rešijo vsaj eno dete, so zapuščale drugo. Ubogi otroci so slabeli in umirali tu in tam. Splošna onemoglost, obupna brezčutnost je padala na vsa srca in nič ni več vzbujalo obzirnosti in usmiljenja. Nismo mogli več niti pozikušati, da se umaknemo sovražniku, bil je samo še en izhod, od Prizrena na Skadar preko Severne Albanije po pustih planinah, pokritih s snegom, naseljenih s plemeni, ki živijo v sovaštvu med seboj.

Treba je bilo uničiti poslednji avtomobil, vse vozove in vsa transportna sredstva. Treba je bilo zakopati ali uničiti vse topove in municijo. Treba je bilo uničiti ves ostali material, da ne pade v roke sovražniku.

Ni se moglo misliti na nič drugega, kakor da se reši življenje ljudi.

Preko ozkega gorskega grebena s strmimi vrhovi in globokimi prepadi je bilo treba premagati pot 170 km po ozkih stezah, po katerih ni bilo mogoče odpeljati ničesar, ker morejo iti po njih komaj ljudje drug za drugim. Žene in otroci, ki jim je uspelo z vsemi naporji, da so se rešili do sem, niso mogli naprej...

Strašne albanske alpe se smatrajo za tako neprenehodne, da v petih stoletjih turška vojska nikoli niti ni poizkusila, da se izpostavi tej nevarnosti. Strašen obup je padel na množico beguncev.

Po tej poti se je morala rešiti srbska vojska, vlada, vrhovna komanda in kralj. Vojvodo Putnika so nosili vojaki na nosilih. In zdaj spremeljajmo velikega kralja na tej strašni poti.

Kralj Peter je bival v Topoli, ko se je začel napad. Dolgo se ni mogel odločiti za beg.

«Pustite me,» je rekel «jaz nečem bežati, umreti hočem tu, v tem malem mestu, sredi svojega naroda, kjer počiva prah mojega deda in očeta. Umreti hočem na vratih svoje zadužbine.» Le s težavo so ga pregovorili, da je krenil na pot. Odšel je v Kragujevac in odtod v Niš. Hotel je oditi v Knjaževac, a ker so ga medtem zavzeli Bolgari, je krenil proti Vranju. Ker je padlo tudi Vranje, je odšel v Ribarsko Banjo, potem preko Paračina v Kruševac. Ko je videl vso nesrečo in zbeganost naroda, ni mogel ostati v mestu in gledati to bedo in trpljenje.

«Peljite me k moji vojski,» je rekel, «tam še verujejo.»

Na poti v Prokuplje se je avtomobil zaril v blato, in ko so ga hoteli izvleči, je odpovedal motor. Kralj, ki mu je bilo težko, da se vozi v avtomobilu med narodom, ki je mukoma gazil po blatu, je takoj pristal na to, da gre peš.

«Če morejo žene in otroci, bom tudi jaz», je rekel.

Tako je nadaljeval pot, toda moči so ga zapuščale.

Po cesti so šle vrste vojaških vozov, ki so jih vlekli utrujeni voliči. Adjutant je stopil k vojakom in rekel:

«Ustavite malo, da vzamete kralja na voz.»

«Kralja?» so se začudili vojaki in segali po čepicah, da pozdravijo starca, ki je naslonjen na palico stal ob poti.

«Da, kralja», je rekel sivolasi vladar.

«Ne bo dobro, gospodar,» so govorili vojaki v zadregi, «na vozu je trdo.»

«Ali je tebi trdo, ko sediš na vozu?» je vprašal kralj.

«Ej, pa mi smo kaj drugega», so ugovarjali vojaki.

Kralj Peter na vozu.

«Nič drugega, vsi smo isto,» je rekel kralj, «če moreš ti, bom tudi jaz. Hajdi, pomagaj mi na voz!»

Adjutant je dvignil kralja in tako je potoval kralj na vozu sredi svojih zvestih vojakov, ki so ga ogovarjali:

«Ali lahko sediš, gospodar?»

«Pazi, tam je slaba cesta!»

In kralj jim je odgovarjal na skrbne besede, svest si, da jim je laže, ker trpi z njimi. Medtem so neprestano prihajale tolažilne vesti, da je v Solunu že 220.000 zavezniške vojske, ki hiti na pomoč. V resnici je bilo do dne 25. novembra izkrcanih samo 75.000 vojakov. Premalo, da bi zadržali sovražni naval.

Kralj je dne 15. novembra odšel v Prištino, odkoder je odhajal na položaje, da vidi, kako se giblje vojska.

Vojaki nosijo čez zledeneli Vezirov most v nosilnici bolnega vojvodo Putnika.

«To ni bil več tisti kralj,» piše Branislav Nušić, «ki je pred letom dni, ko je bilo treba voditi odločno borbo in izgnati sovražnika iz dežele, prišel na fronto in prijel za puško. To je bil sedaj zlomljen in onemogel starec, ves v skrbeh za usodo svojega naroda.» Ko je postalo tudi v Prištini nevarno, je odšel kralj v Prizren, pa tudi na Prizren so že streljali nemški topovi.

Treba je bilo še dalje, ven iz domovine.

«Nihče ne more prisiliti kralja, da zapusti svojo kraljevino», je rekel kralj, ko so se vsi pripravljali na odhod. «Pustite me, da umrjem tu na vratih Srbije.»

Toda sovražnik je bil že pred vrati Prizrena, ki so ga srbske čete branile s skrajnimi silami. Kralj se je odpeljal proti Ljum-kuli. Spotoma je videl, kako plamen požira milijone narodnega premoženja. Vojaki so požigali vse, kar niso mogli vzeti s seboj. Eno uro nato so Nemci presekali pot.

«In zdaj smo v Albaniji,» nadaljuje Barbu, «pod težkim zimskim nebom; kralj Peter potuje po njej brez spremstva, v pomanjkanju, kakor vsak njegov seljak in vojak. Kakšne misli so ga le spremljale na tej bridki poti? Po trinajstih letih brezprimerno slavne vlade, v katerih je videl, kako se država razvija, rase, napreduje!... In zdaj gleda polom Srbije! On, tako star, utrujen in slab, ali zopet v pregnanstvo? In vendar njegova volja ni zlomljena; on je utrujen, nem, molčeč, toda strog...»

«Beg skozi Albanijo», pripoveduje italijanski dopisnik, «je bil strašen. Od Ljum-kule avtomobili niso mogli naprej; nobenega pota več, samo strašna vrsta prepadov, dolin in planin. Ves čas je deževalo, veter je bril in zemlja se je izpremenila v blato... Srbska vojska, razbita, razkropljena in izmučena, se je umikala čez Albanijo in Črno goro. Vlada se je že pred nekaj dnevi preselila v Skadar. Pred tednom dni je prestolonaslednik odpotoval z vrhovno komando proti Peći in Cetinju. Deset divizij, ki so tvorile aktivno vojsko, se je rešilo popolnoma, ker so njih umikanje krile zadnje obrambne čete. Ta slavna zaščita, sestavljena iz ljudi od 45 do 50 let, je imela v zadnjem trenutku najnevarnejšo nalogo, da reši mlajšo vojsko. Zadnja obramba je imela čez 5000 mrtvih, drugi so prišli v ujetništvo, ker jim je bila pot odrezana.

Na konju in peš, s tremi častniki in šestimi gardnimi vojaki, ki so ga čuvali, je kralj Srbije, 70leten in bolan, prehodil v sedmih dneh pot 150 km preko planin, od meje do Lješa. Ob času počitka ni imel postelje, hranil pa se je s kruhom in sirom kakor njegovi vojaki. Na tem potu je kralj nalletel na mnoge sveže grobove svojih vojakov.

Ta beg preko albanskih planin je cela epopeja. Brez pota, brez vodje. Samo tu pa tam je vojak, ki se je onemogel zgrudil na zemljo, pokazal kraljevemu spremstvu, kod so šli njegovi tovariši.

Tu in tam je pot rešitve nudila še bolj žalostne prizore: trupla vojakov, ki so umrli od gladu, bolezni in mraza, in goli konjski okostnjaki, nad katerimi si je vojska izkušala potolažiti svoj glad. Ker so imeli kralj in njegovo spremstvo samo tri konje, ni bilo mogoče pripraviti kralja, da bi ne hodil nekaj časa tudi peš. Hotel je, da se drži red, da vsak pol ure jaha, pol ure pa hodi.

Potovali so ves dan in počivali le dvakrat, kolikor je potrebno, da se človek naje. Vseh sedem dni potovanja niso imeli niti enkrat tople jedi, en dan so ostali celo brez kruha. Toda to ni bilo strašno v tem umikanju, ko so mnogi vojaki umirali od gladu in drugi jedli skorjo dreves in žvečili travo. Pod noč so si poiskali kako arnavtsko kolibo za prenočišče. In revni pastirji, ki žive po planinah med Prizrenom in Skadrom, niso vedeli, da je tisti stari oficir, bled in slab, ki je spal na goli zemlji in odšel zjutraj, ko je pojedel košček kakor les trdega kruha, kralj Srbije.»

Prešli so še nekaj planin, prepotovali še nekaj dolin... In tako so dne 5. decembra dospeli v Lješ.

V Albaniji.

Medtem je srbska vojska po drugi poti dosegla Skader. Avstrijski aeroplani so prihajali, da mečejo bombe na to tragedijo. Srbski vojaki se jih niso bali, saj so mogli zanje prinesiti samo odrešenje iz strašnih muk...

Po kratkem počitku v Lješiu so mnogi mislili, da bo kralj odpotoval v Italijo, toda on se ni hotel ločiti od svoje vojske. Medtem ko so drugi hiteli, da se čimprej vkrcajo na ladje in pridejo v Italijo, kralj ni hotel zapustiti albanske obale.

Iz Lješia je dne 7. decembra odpotoval v Tirano. Pot je bila težka in utrudljiva. V Tirani ga je kot svojega gosta prisrčno sprejel Esad-paša, ki je storil vse, da svojemu prijatelju in gostu olajša usodo. Nekaj dni je kralj trpel strašne muke, vendar ni omagal pod težkim križem, ki ga je usoda naložila njemu in njegovemu narodu. Oslabel je tako, da ni mogel hoditi, toda iz njegovih oči je še sijal ogenj življenja in vere, v njegovem srcu je živela le ena misel, misel na povratek.

V albanskih gorah.

Dne 12. decembra je zapustil Tirano in odšel v Drač. V teh dneh je trpel v nogah in križu take bolečine, da se ni mogel držati na nogah. V Draču je ostal le malo časa. Ko je priplula flotilja, ena italijanska križarka in tri francoske torpedovke, so kralja prenesli na ladjo v naslanjaču. Vsi so mislili, da bo ladja odplula proti Italiji, toda kralj je vedel, da Italija ni naklonjena Srbiji in da je ona zakrivila, da sestradana in uničena srbska vojska ni dobila hrane in pomoči, ko je po strašnih dneh trpljenja dospela do morja. Zato je želel oditi v Solun. Mala flotilja se je počasi gibala proti Valoni, izogibajoča se minam, ki so jih bili Avstrijci položili po morju.

V Valoni so prenesli kralja na rokah z ladje v gostilno, ki je stala nasproti bivališču italijanskega generala. Francoski dopisnik pripoveduje: «Privedli so me v revno sobico pred starega kralja. Te svetle oči! Kakšen ogenj skrivajo v sebi. In poteze na obrazu, tako upadlem od trpljenja! Kakšno utrujenost so izražale! ... Zdravnik mi je rekel, da je kralj vprašal za ceno sobe, ker ni imel denarja, da bi jo mogel plačati. Kralj mi je povedal vse, kar je mogel. Čudil sem se njegovi mirnosti in zaupni vdanosti v usodo. On je vojak in samo vojak. Hrabrost in zavest dolžnosti. Temu vojaku je poslala Francija v znak priznanja vojni križ in svojeročno pismo predsednika.»

V Valoni je imel kralj čakati, da izve, kaj bodo zavezniki odločili o nadaljnji usodi srbske vojske. Toda dne 24. decembra je italijanski komandant Valone poslal kralju jasen in razločen ukaz, da mora v

teku 24 ur s svojim spremstvom zapustiti mesto. Kralj se je odpeljal preko Brindisija v Solun, kjer ga je čakal stari vojni tovariš general Sarrail.

V Solunu so mu pripravili kraljevski sprejem. A kralj ni hotel iti v hotel.

«V hotel naj grem? Skozi vrste radovedne množice? In pozdrave naj izzivam! Ne!»

Ko mu je na brodu javil srbski konzul, da je zanj vse pripravljeno, v hotelu «Olimp», je kralj odklonil in se v čolnu odpeljal na konzulat, ki je bil tik ob morju. Zaman ga je na bregu čakala množica ljudstva in častna četa grške vojske. Nastanil se je v mali sobici; tam se je ob oknu solnčil in razgovarjal s prijatelji; slišal je, kako so na konzulat prihajali srbski begunci iskat nasveta in pomoči. Nekoč ga je narod zagledal pri oknu.

Na poti proti Draču.

«Kralj, kralj!» so vzklikali Srbi, ki so komaj še spoznali njegovo upadlo blede lice. Kralj je stopil k oknu in iztegnil roke, kakor da hoče objeti ves svoj ljubi narod, nato se je skrnil; ni hotel, da bi narod videl, kako plaka kralj.

Za božič je prišel kralj v srbsko cerkev; cerkev je bila polna beguncev; vladika Varnava je imel govor; vsi so plakali. Vsem je bilo srce polno tuge, saj so bili brez domovine.

V prvih dneh januarja je kralj odpotoval v spremstvu zdravnika in adjutanta v Edipsos na otoku Evbeji, od tam pa na Halkis, kjer je bival v neki majhni vili...

Srbska armada, ki se je rešila čez Albanijo proti Skadru, je zaman upala, da jo bodo tam sprejele zavezniške ladje in ji nudile prvo pomoč. Francoski ataše E. Boppe pripoveduje o tem:

«Izčrpani so prihajali vojaki v Skader v malih skupinah, tu in tam v večjih gručah, konjica in pehota, vse pomešano, vmes je bil še kak oddelek v polnem redu, toda čedalje več je bilo ljudi, ki niso imeli orožja. Vsi izčrpani do dna svojih sil, podobni premikajočim se vrstam mrličev, so korakali premrli in blede in žalostni, s posinjelimi obrazi in ugaslimi očmi. Pred njimi so se gnetli kupi beguncev, otrok, žen in starcev in še bolj spredaj so se pomikale v cunjah in strašni lakoti žalostne gruče avstrijskih ujetnikov, ki so že mnogo prej zapustili ujetniški tabor v Nišu in so bili prisiljeni, da si po neznanih potih preko

Srbije do Ohridskega jezera in čez albanske gore poiščejo poti do morja pri Valoni ali pri Draču...

Po strašnem blatu in močvirju so se pomikale črne sence od Skadra proti Draču, kjer so jih končno sprejele zavezniške ladje. Bilo je še okoli 150.000 ostankov hrabre srbske vojske. Vkrčavanje se je vršilo zelo počasi, ker so v bližini prežali nemški podmorski čolni in so se ladje le težko približavale bregu. Tam so ležali na južnem solncu, pričakovali odrešenja in z zadnjimi silami kljubovali smrti.

Prestolonaslednik je medtem iz Skadra odhitel v Evropo, prosit pomoči... Sklenjeno je bilo, da se srbska vojska prepelje deloma na Krf, deloma v Bizerto, od tam

pa v Solun, ko si opomore od gladu in trpljenja. Begunce so ladje odpravile na vse strani, za mladino je poskrbela Francija...

S kakšnim zmagošnjem je v balkanski vojni pozimi leta 1912. zajezdila srbska konjenica v Jadransko morje, ko je prodrla preko albanskih gora! Sedaj je ob tem morju iskala rešitve vsa srbska vojska, boreča se z gladom in mrazom, brodeča po barju in blatu, da si reši življenje za nov pohod v domovino... Kdaj? Kje? Kako? Kakšna beda na kraju nekdanjih zmag in slavnih lavorik!...

Albanska Golgota je bila končana. Žalostno se je zaključevalo leto 1915. za zaveznike. Rusija se je umeknila daleč v notranjost, boji na francoski fronti niso prinesli večjih uspehov. Italija ni prišla preko Soče, in na razvalinah Srbije sta si podala na sestanku v Nišu roke nemški cesar in bolgarski kralj. Pot na vzhod je bila odprta, in Anglija, ki je vodila svojo samovoljno politiko, je čutila sedaj najbolj, kakšen jez proti nemškemu navalu je bila Srbija na Balkanu. Zdaj Srbije ni bilo več in nemška sila se je razlila v Malo Azijo, Sirijo in Mezopotamijo v Palestino in Afriko tja do Egipta.

Ostanki junaške armade.

Na poti ob Adriji.

Srbska vojska na Krfu. — Otok smrti. — Sovražnik na Lovčenu in Črni gori. — Trpeča in umirajoča Srbija. — Nemški napad na Verdun. — Italijanski zaveznik. — Gorica v italijanskih rokah (9. avgusta). — Ofenziva Brusilova. — Delovanje «Jugoslovenskega odbora». — Memorandum. — Smrt Franca Jožefa. — Srbska vojska v Solunu. — Naskok na Kajmakčalan. — Bitolj zavzet. — Rumunija v vojni. — Dobrudža. — Mirovna ponudba. — Wilson.

Vzrok vsem neuspehom v nesrečnem letu 1915. je bil nesporazum med zavezniki. Manjkalo jim je enotnega načrta in vodstva. Državna sebičnost je onemogočala skupno požrtvovalnost. Nemčija je izrabila položaj in vsled dobrih notranjih zvez prestavljala ogromne armade z ene fronte na drugo, kjer je zaradi svoje premoči povsod dosegala uspehe.

Zato je Aristide Briand, francoski ministrski predsednik, pozval zavezniške vlade na skupno posvetovanje v Pariz. Dne 16. novembra so se sestali vodilni angleški politiki Asquith, Lloyd George, Balfour in Grey s francoskimi državniki. Koncem meseca sta dospela lord Kitchener in general Žilinski kot zastopnik Rusije. Dne 6. decembra je prišlo do prvega vojnega sveta v Chantillyju pod predsedstvom vrhovnega poveljnika Joffra. Anglijo je zastopal sir John French, srbsko armado polkovnik Stefanović. Tu so napravili tudi skupen načrt za leto 1916.

Medtem se je srbska tragedija nadaljevala. Zavezniške ladje so prepeljale čete in bolnike na otok Krf, kjer jih je objelo blagodejno južno solnce. Nastanili so jih po šatorih in bolnicah. Tisti, ki so ohranili v sebi še količkaj življenske sile, so se izkopali v morju in si kmalu opomogli od prestanih muk. Toda kakor da še ni bilo dovolj grobov, ki so zaznamovali grozno pot preko Albanije, je smrt nadaljevala svoje delo. Sestradani vojaki so planili po prvi hrani, ki so jo mogli dobiti, in to je bilo usodno. Tu v toplem južnem podnebjju, kjer se je zdela albanska zima samo še kakor grozna bajka, je smrt pokosila še na tisoče onih, ki so si z zadnjimi silami rešili življenje. Trumoma so jih vozile ladje s Krfa na bližnji otok Vid o, ki je postal pravi «otok smrti»; dokler so bili na begu, jih je še držala življenska volja, ko so si odpočili in zagledali svojo rešitev, so omagali. Njih telesa so bila kakor okostnjaki; ni bilo v njih več sile, da bi si opomogli. Ko so bila vsa pokopališča že polna, so jih odvažali na morje in jih spuščali v hladne valove, kjer jih je na tisoče pokrila sinja morska grobnica.

Na koncu poti.

V tem času je padala tudi ponosna Črna gora, ki se je od začetka vojne zvesto borila ob strani Srbije in tvorila s svojo malo armado zanesljiv del srbske vojske. Trpeče pomanjkanje in glad, so črnogorske čete branile ne le svoje gore in Lovčen, ampak so pogosto vdrle tudi v Bosno in Hercegovino. Sedaj je omagala tudi Črna gora. Zgodilo se je, kar je bilo neverjetno, sovražnik je stopil na njena tla. Ves mesec december so Črnogorci z največjimi žrtvami odbijali avstrijske napade, da omogočijo

Obstreljevanje Lovčena.

umikajoči se srbski vojski prehod čez svoje ozemlje, sedaj je bil njihov odpor strt. V začetku leta je padel Lovčen; dne 15. januarja pa so Avstrijci zavzeli Cetinje in zahtevali, da narod položi orožje. Stari kralj Nikola, ki je uvidel brezupnost boja (ali morebiti tudi iz drugega vzroka, govorilo se je tudi o izdaji) je 25. januarja podpisal predajo.

Avstrijska vojska je nadaljevala pot v Albanijo. In kaj so delali med tem zavezniki v Solunu? Ko je bila Srbija prisiljena zapustiti zadnje utrjene postojanke ob Moravi, je bilo v Solunu komaj 80.000 mož. V začetku oktobra je bila proglašena blokada bolgarskega obrežja, in francoske čete so začele prodirati ob Vardarju: zavzele so Krivolak in dospele do Dojranskega jezera. Toda medtem je bila sila srbske armade že zlomljena; Bolgari so se z vso silo obrnili proti Francozom in dne 4. decembra zavzeli Bitolj. Zavezniške čete so medtem narasle na 150.000 mož. Dvanajst dni je trajala bitka, končno so se morali zavezniki umakniti na grško ozemlje. Angleži so bili celo mnenja, naj se izprazni Solun, a zmagala je francoska zahteva, in general Sarrail je zbral kmalu nad 200.000 mož, ki so zastavili pot Nemcem in Bolgarom in pripravljali utrdbe za nov napad, ko pride srbska vojska s Krfa.

Smrt je zavladala nad Balkanom. Že pri prvih vpadih so planili Bolgari na srbsko prebivalstvo in zažigali zločine, ki so prekašali avstrijske grozovitosti v začetku vojne. Po mestih in vaseh so se stavile vislice, kjer so umirali mučeniki srbskega naroda. Vojaštvo je imelo proste roke, da se maščuje nad nedolžnim prebivalstvom, ako je le našlo količkaj sumljivega. Posebno so trpeli srbski svečeniki v Južni

Srbiji, ki so jih klali in obešali brez milosti. Vsak veljavnejši mož je bil v smrtni nevarnosti. Prizanašali niso niti ženskam niti otrokom. Najhuje so divjali Bolgari v Surdulici, kamor so vlačili ljudi iz vse okolice in jih neusmiljeno morili. Poklali in pobili so 3.000 ljudi, nedolžnih žrtev, ki so jih prej na zverinski način mučili. A tudi Nemci in Avstrijci niso zaostajali. Prišel je čas osvete. Njih geslo, da je treba iztrebiti srbski rod, se je uresničevalo na razne načine. Streljali in obešali, trpinčili in mučili so uboge ljudi, ki se jim ni posrečilo pobegniti, mladino so pošiljali v taborišča, kjer je umirala od gladu, a sami so izvažali cele vlake živil v nemška in avstrijska mesta, kjer je nastajala lakota. Mnogo domačega prebivalstva je pobegnilo v gore, kjer so se zbirale hajduške čete in se skušale maščevati nad sovražnikom; toda vsak tak napad je narod drago plačal. Grozna je bila slika trpeče in umirajoče Srbije, in vendar ni v njej zamrla vera, da se vrne domača vojska z zavezniki. Toda daleč je bil še ta dan. Cele družine so bile uničene

in le težko je bilo mogoče izvedeti kaj o tistih, ki so se rešili preko Albanije.

Nemški uspehi l. 1915. vendarle niso prinesli Nemcem odločilne zmage. Nadaljevati pohod v Rusijo, se jim je zdelo nevarno, ker bi bili za

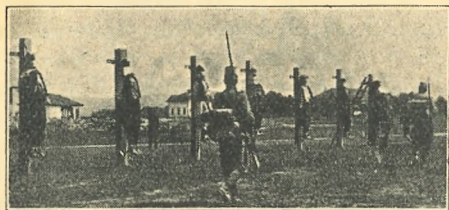

Smrt nad Balkanom.

napadi na solunske utrdbe so zahtevali preveč žrtev, da bi jih bili nadaljevali v bolgarsko korist. Vedeli so, da ne morejo doseči zmagovitega miru, dokler stoji Francija nepremagana. Vse bolj je postajalo jasno, da bo padla odločitev na zapadni fronti. Nemške armade na ruski in balkanski fronti so bile proste in Nemci so se obrnili proti Franciji. Njih cilj je bil Verdun, stara zgodovinska trdnjava, ki je že v prejšnjih stoletjih imela važen pomen za Nemčijo in Francijo in je tudi v začetku svetovne vojne pokazala svojo nepremagljivost, ker so jo morale nemške čete pri pohodu na Pariz obiti. Verdun je bil tisti steber, ki je zadržal prvi nemški naval in omogočil zmago ob Marni. Nemci so dobro vedeli, kaj bi pomenil padec Verduna za njih bojno slavo, dasi bi jim tudi to ne prineslo odločilne zmage, ker so imeli Francozi tudi za Verdunom pripravljene utrjene postojanke. Toda nemška samozavest je vzrastla tako, da so hoteli zavzeti tudi to nepremagljivo trdnjavo in dokazati vsegamogočnost svojega orožja. Z vseh front so

to tudi potrebovali ogromno armado; strašil jih je zgled Napoleona in vseh drugih, ki so prišli v notranjost Rusije, in so bili uničeni; res so obvladali že Balkan, toda pot na Solun jim je zaprl general Sarraill in njihovi

zbrali najtežjo artiljerijo, izpopolnili železniške proge proti Verdunu in ga obdali s topovskimi baterijami tako nagosto, da jih francoski letalci, ki so opazovali njih priprave, niso mogli več niti označiti, kajti topovi so bili povsod. Nemški armadi je bil poveljnik sam prestolonaslednik.

Mučeniki naroda...

Dne 21. februarja ob štirih zjutraj je nemška granata Verdunu naznanila začetek boja. Tri ure nato se je začelo grmenje topov, ki je prekašalo vse, kar je do tlej videl svet. Nemški topovi so rušili zakope in zidove utrdb. Zdelo se je, da ne more nihče živ vzdržati v tem peklenskem ognju, toda ko so po deveturnem bombardiranju topovi utihnili in se je začel napad pehote, so se pojavile iz utrdb francoske čete in napad je bil odbit. Napadi so se ponavljali dan za dnem. Nemci so žrtvovali svoje najboljše čete, a uspelo jim je zavzeti komaj nekaj prednjih postojank. Sam cesar Viljem je prišel k svoji vojski, da jo opogumi v strašnem boju, po katerem je upal na slavnostni vhod v Verdun — vrata Francije. Toda branitelji Verduna so se zavedali svoje dolžnosti. Francoske čete so delale čudeže junaštva. Zavezniki, ki so izpočetka mislili, da nameravajo Nemci napasti z glavno silo na drugem mestu, so spoznali resnost položaja in poslali pojačanja, za poveljnika trdnjave pa je bil postavljen general Petain, mož, vojak, poln poguma in odločnosti. Dva tedna so se pojavljali napadi noč in dan in šele dne 5. marca so po strašnem klanju Nemci zavzeli prvo verdunsko trdnjavo, Douaumont. Zmagoslavje je pretreslo Nemčijo, ki je po težkih dneh negotovosti dočakala novo zmago. Toda uspeh je bil brezpomemben v primeri z žrtvami. Oči vsega sveta so bile obrnjene na Verdun in vse je občudovalo hrabre branitelje, ki so zadržali grozni napad, zakaj samo okoli Douaumonta je bilo nakopičenih 6 nemških divizij. Verdun je bil obdan od cele vrste trdnjav, ki so bile med seboj v zvezi s podzemnimi rovi in hodniki, zato je na primer druga trdnjavo Vaux, ki so jo Nemci naskočili z

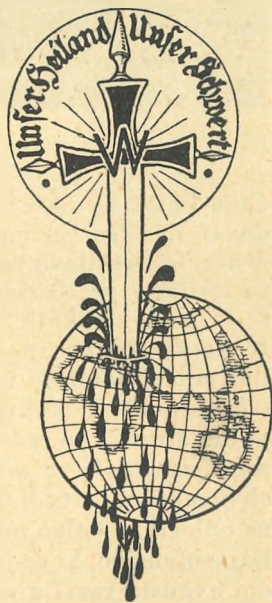

Avstrijska justica v Srbiji.

vsemi silami dne 6. marca in že oznanjali, da so jo zavzeli, padla šele čez 88 dni po strašnih izgubah v njih roke. Tako so se morali Nemci boriti za vsako ped zemlje in Evropa si je oddehnila, ko je videla, da se uresničujejo besede generala Petaina: «Ne bodo prodrli!» In res niso prodrli, dasi so trajali boji ves mesec marec in april. Bila je to pomlad polna pričakovanja. Zdelo se je, da ves svet posluša grmenje verdunskih topov. Čimdalje bolj je bilo jasno, da bodo Nemci ob Verdunu razbili svoje sile. Toda Nemci niso odnehali. Zavedali so se, da je nezmaga zanje poraz. Napadi so se nadaljevali še ves maj in junij, in ko je padla trdnjava Vaux, so se Nemci vrgli na drugi pas utrdb, katerih središče je bil fort Souville. Dne 21. junija so vsi topovi, 38- in 42centimetrski, bruhali ogenj, 100.000 strupenih bomb je zasulo francoske pozicije, toda napad je bil odbit, Nemci vkljub temu, da so bili samo še 5 km od mesta, — niso zavzeli Verduna. Prve dni julija so napadi ponehali, in Francozi so iztrgali Nemcem celo nekaj krvavo pridobljenih postojank. Začela se je bitka ob Sommi in Nemci so potrebovali svoje čete in topove drugod. Dne 11. julija se je general Nivelle zahvalil verdunskim junakom: «Izpolnili ste nade, ki smo jih polagali na vas!»

Napad na Verdun je stal Nemce pol milijona ljudi, a do konca leta so zavzeli Francozi zopet vse trdnjave in zajeli okoli 20.000 nemških ujetnikov, 65 topov in mnogo drugega materiala. Svoboda Francije je bila rešena in francoska armada ovenčana z veliko zmago — vendar je bil konec vojne še daleč.

Po skupnem vojnem načrtu bi bila morala tudi Italija na pomlad začeti z ofenzivo, da bi vezala nase vsaj nekaj nemških čet, ker bi sicer Nemci še huje pritiskali na francosko fronto. Res se je Cadorna pripravljaj na tak napad, toda preden so se Italijani zgenili v nevajenem gorskem terenu, je Avstrija zbrala svoje rezerve iz Galicije in Srbije, nakar so pod vrhovnim poveljstvom prestolonaslednika Karla avstrijske čete na Južnem Tirolskem prestopile mejo, vdrle proti Sedmerim občinam v smeri na Asiago in Arsiero, zavzele obe trdnjavi in si s tem odprle pot v beneško ravnino. Izguba 30.000 ujetnikov in 300 topov je postala za Italijane skoraj usodepolna, vkljub temu, da so imeli v ozadju in v zakopih še dovolj čet, kajti le s težavo je po padcu obeh trdnjav dne 30. maja zbral Cadorna toliko sil, da so

Nemški meč rešenik.

zadržale naval tik pred vhomom v ravnino. Italijanski kralj se je v teh kritičnih dneh neprestano obračal na ruskega carja, naj ruska armada

Umirajoča Srbija . . .

začne ofenzivo v Galiciji, da reši Italijo, ker so vse angleške in francoske čete vezane na Verdun in na zapadno fronto. Rusija se je pripravljala na novo ofenzivo šele za julij, toda na prošnjo francoskega ministrskega predsednika Brianda in generalissima Joffra je car ugodil želji italijanskega kralja in dne 4. junija je general Brusilov začel ogromno ofenzivo v smeri na Luck, ki je prisilila Avstrijce, da so takoj ustavili napad na Italijo in poslali svoje čete v Galicijo. Kdo bi se ne spomnil na prejšnje leto, ko je Italija mirno gledala, kako se umika ruska armada! Kakor je v začetku vojne ruski naval na Prusijo omogočil zmago ob Marni, tako je zdaj ofenziva generala Brusilova rešila Italijo. Ko so popustili napadi avstrijskih čet, so Italijani prešli celo v protinapad in sledili avstrijskim četam, ki so se v redu umikale. Dne 26. junija so zasedli Italijani zopet razbiti trdnjavi Asiago in Arsiero in se ustavili na gorskih prelazih. Ta italijanski poraz je vzbudil veliko nevoljo v Italiji, kjer so pričakovali takih junaštev, kakršne so dokazali Francozi pred Verdunom. Protivojna stranka je začela dvigati glavo, in ker je Brusilov v Galiciji dosegel uspehe in so zavezniške čete pritiskale na Nemce pri Verdunu in ob Sommi, se je tudi Cadorna odločil na dolgo pripravljano ofenzivo, ki se je prve dni avgusta razvila na vsej črti, in po težkih bojih so končno zasedli Gorico, v katero je dne 21. avgusta slavil italijanski kralj svoj zmagoslavni vhod. Gorica pa je bila samo še kup razvalin. Vzlic temu, da so se boji nadaljevali še ves mesec, Italijani niso dosegli večjih uspehov. Zaman si je Italija v londonskem paktu zagotovila velik del našega ozemlja, ki ga ni mogla doseči.

Obramba Verduna.

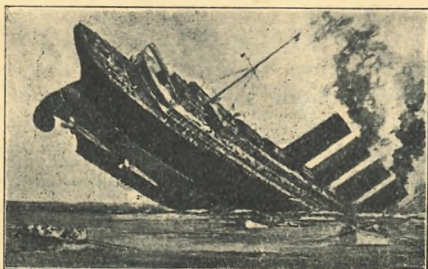
Tudi uspehi teh mesecev ob Soči so bili omogočeni z ruskim pritiskom na Galicijo, ki je Avstrijcem dokazal, da ruska armada še ni premagana. Dne 4. junija se je začel napad na vsej fronti; v treh dneh je Kaledinova armada prodrla 40 km globoko in zajela 50.000 ujetnikov. Ta napad je presenetil Nemce in Avstrijce, dasi bi bil dosegel še večji uspeh, ako bi se bil začel na pozneje določeni čas. Ruske čete so v enem dnevu zavzele Luck in zajele 80.000 Avstrijcev. Cela četrt avstrijska armada je bila razbita. Dne 10. junija je Kaledinova armada ob reki Styru in Ikvi predrila avstrijsko fronto že na širjavi 70 km. Prav tako so napredovale čete na jugu, zavzele Horodenko in Črnovice in zajele 18.000 ujetnikov. Že se je zdelo, da bodo Rusi nadaljevali pohod, a nova nemška armada 10 divizij pod vodstvom generala Linsingena je zadržala Avstrijce na begu in začasno ustavila Ruse na Stohodu. Vkljub temu je ruska armada prodirala v Galiciji, zavzela Kolomejo, bližala se zopet Karpatom in zajela 200.000 ujetnikov. V desetih dneh so Rusi na širjavi 60 km prodrli čez Brode proti Lvovu, zajeli 40.000 mož, 50 topov in mnogo plena, a nove turške in nemške čete so zadržale nadaljnje prodiranje. Ruska ofenziva je bila izčrpana ali bolje — ustavljena. Ruski poslanec Miljukov je obdolžil v dumi ministrskega predsednika Stürmerja veleizdaje, češ da je med ofenzivo začel z Nemci skrivna pogajanja za mir. Zato generalu Brusilovu ni bilo dano poveljstvo nad vso fronto. V svojih spominih popisuje Brusilov nesoglasje, ki se je pojavljalo v Rusiji, ko je spomladi v Mogiljevu vojni svet pripravljala načrte. «Ne smemo pozabiti,» pravi njegov življenjepisec, «da sta osrednji državi pri tej ofenzivi ruske armade izgubili od 5. junija do 14. novembra 450.000 ujetnikov in da so bili Nemci prisiljeni vzeti z drugih delov ruske fronte vso razpoložljivo vojsko in da je nekaj divizij z velikim številom artiljerije moralo oditi iz Francije proti Rusiji.»

Trg Travnik v Gorici.

Leta 1916. je prišlo tudi do prvega odločilnega boja na morju. Od začetka vojne je tičalo nemško vojno brodovje v Kielskem prelivu, dočim so se avstrijske ladje skrivale v Pulju. Nemške ladje, ki jih je

vojna zatekla na odprtem morju, so bile večinoma zajete in uničene. Tako je bila Nemčija popolnoma odrezana od prekomorskih pokrajin, odkoder je prej dobivala sirovine in živila. Toda nemški duh si je znal tudi v tem pomagati s svojo izumljivostjo. Nemški podmorski čolni so ogražali prekomorski promet in so brez usmiljenja potopili vsako sovražno ladjo, ki so jo dosegli. Upali so celo, da bodo s tem zaveznikom onemogočili vse zveze in izstradali Anglijo. Dne 7. maja 1915 je potopila nemška podmornica ogromni angleški parnik «Luzitanijo», pri čemer je utonilo 1400 potnikov, med njimi mnogo ameriških državljanov. Ta dogodek je silno razburil Ameriko, ki je zahtevala varnost za svoje državljanje. Toda Nemci so nadaljevali podmorsko vojno in uspelo jim je s podmornico «Germania» priti celo do New Yorka. Kljub temu, da so Nemci proglašali, da je njih bodočnost na morju, se niso upali spustiti v pomorsko bitko z angleškim brodom, ki je čakalo ugodne prilike, da izvabi nemške ladje na odprto morje. Dne 31. maja je skušalo nemško ladje v gosti megli prodreti blokado. Ob treh popoldne je zapazil nemške ladje oddelek angleškega admirala Beattyja, ki je z osmimi križarkami ob danskem obrežju zadržal 11 nemških križark, spremljanih od podmorskih čolnov. Vnela se je ljuta bitka, v kateri so Angleži izgubili takoj dve veliki ladji «Queen Mary» in «Invincible». Boj je trajal tri ure. Ko je priplulo angleško vojno brodovje, so se Nemci ob osmih zvečer urno umeknili v svoje pristane, kamor jim Angleži vsled trdnjavskih topov niso mogli slediti. Angleži so v tej bitki izgubili 15 vojnih enot, dva admirala in 5.000 mož, Nemci pa 16 ladij, med njimi tri oklopnice in 6 križark. Bitka je ostala neodločena, dasi so Nemci skušali po svetu razglasiti svojo zmago pri Skaageraku.

Luzitaniya se potaplja ...

ki ga navajamo tu v glavnih točkah, ker je obsegal vsa ona vprašanja, ki jih je imela po dolgih stoletnih borbah razrešiti svetovna vojna, saj je bil to naš narodni program. Glasil se je tako:

V trenutku, ko je Avstro-Ogrska, prisiljena od Nemčije, napovedala vojno Srbiji, je bil velik del našega jugoslovenskega naroda, ki spada pod Avstro-Ogrsko, v zelo mučnem položaju.

Povedali smo že v spomenici, ki smo jo izdali, da je bilo skoraj vse moško prebivalstvo poklicano pod orožje, a oni, ki niso bili vpoklicani, so bili internirani ali zaprti. Samo majhen del predstaviteljev javnega mnenja je imel to srečo, da se je nahajal izven mej. Ti so se organizirali in ustanovili odbor izseljencev s sedežem v Londonu.

Člani tega odbora predstavljajo vse jugoslovenske pokrajine, ki spadajo pod avstro-ogrsko monarhijo. O tem se more čitatelj prepričati iz sledeče liste:

Predsednik:

Dr. Ante Trumbić, odvetnik, predsednik Hrvatske narodne stranke v dalmatinskem saboru, bivši splitski župan in bivši zadrski poslanec v avstrijskem parlamentu.

Člani:

Dr. Ante Biankini iz Starega grada (Dalmacija), predsednik jugoslovenskega odbora v Chicagu.

Dr. Ivo De Giulli, odvetnik in občinski svetnik iz Dubrovnika.

Dr. Julij Gazzari, odvetnik, bivši občinski svetnik iz Šibenika.

Rev. don Niko Grošković, predsednik Hrvatske lige v Clevelandu.

Dr. Hinko Hinković, član hrvatskega sabora in delegat za budimpeštanski parlament.

Dr. Josip Jedlowski, odvetnik, tajnik slov. političnega društva «Edinost» v Trstu in «Unije hrvatskih šol».

Čiro Kamenarović iz Kotora, bančni ravnatelj v Trstu.

Milan Marjanović iz Kastva v Istri, izdajatelj in urednik «Narodnega Jedinstva».

Ivan Meštrović, kipar, Otavice v Dalmaciji.

Dr. Mice Mišić, odvetnik in občinski svetovalec iz Dubrovnika.

Dr. Fr. Potočnjak, odvetnik, bivši član hrvatskega sabora in delegat za budimpeštanski parlament.

Mihajlo Pupin iz Pančeva v Južni Ogrski, profesor na Columbia University, New York.

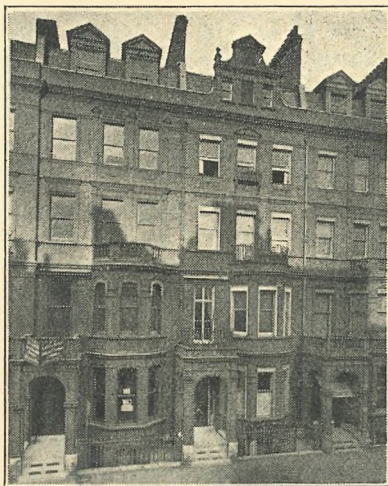
Dr. Hinko Stojanović, odvetnik in član bosanskega sabora.

Franjo Supilo, izdajatelj «Novega lista» na Reki, bivši član hrvatskega sabora in delegat za budimpeštanski parlament.

Dušan Vasiljević, odvetnik, Mostar, Hercegovina.

Dr. Bogumil Vošnjak iz Gorice, docent na zagrebškem vseučilišču, izdajatelj slovenske revije «Veda».

Dr. Niko Zupanič iz Metlike (Kranjska), kustos etnografskega muzeja v Beogradu, bivši izdajatelj jugoslovenske revije «Jug».

Hiša v Londonu, kjer je bila pisarna «Jugoslovenskega odbora».

«Jugoslovenski odbor» je prevzel v imenu jugoslovenskih izseljencev veliko nalogo in sveto dolžnost, ki mu jo nalaga težki položaj, v katerem se nahaja sedaj naš narod. Ta dolžnost je: seznaniti vladarje in javno mnenje prijateljskih in zavezniških narodov s sedanjim stanjem jugoslovenskih krajev, ki imajo to nesrečo, da so še pod avstro-ogrskim jarmom, in z upravičenimi željami našega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki kljub tem različnim imenom tvorijo enoten narod. Naš program je: Osvobojenje vseh Jugoslovenov izpod avstro-ogrskega jarma in ujedinjenje s svobodnimi brati Srbije in Črne gore v eno samo državo.

Da se uresniči ta program, je treba poučiti javnost zavezniških narodov s tiskom in posebno z brošurami o pravem stanju naših razmer. Vsled tega je naš odbor sklenil izdajati malo biblioteko brošur, kjer bo naš program objavljen in razjašnjen na podlagi političnih, gospodarskih, zgodovinskih in drugih dejstev in razlogov. Ta biblioteka bo imela naslov «Jugoslovenska biblioteka» in bo izhajala od časa do časa v angleškem, francoskem in ruskem jeziku.

Med našimi izseljenci je poleg dr. Zupaniča in dr. Gregorina posebno marljivo deloval dr. B. Vošnjak, ki je začel leta 1916. v «Glasu Naroda»

Dr. Bogumil Vošnjak.

v New Yorku priobčevati krasne članke o našem položaju, da dvigne vse Slovence na skupen boj. Res, da ni manjkalo avstrijskih intrig in zapeljanih ljudi, ki so izkušali motiti to delo za edino pravo misel osvobojenja, vendar je naš narod v Ameriki pokazal svojo veliko zavednost in po vseh velikih mestih so se vršile skupne manifestacije, na katerih so nastopali naši Američani in zastopniki «Jugoslovenskega odbora». Dr. Vošnjak nam je vse to delo lepo popisal v knjigi «U borbi za ujedinjeno narodno državo». Veličastni so bili ti dokazi narodne zavesti in domovinske ljubezni našega naroda v tujini. Še lepše je bilo popolno soglasje Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je vzlic nasprotni agitaciji kazalo na teh shodih.

Do danes še nimamo knjige, ki bi nam podajala vsa imena in dela naših Američanov v boju za svobodno državo. Bili so pripravljeni na vse darove in žrtve, da podpro borečo se srbsko vojsko, in naše ženstvo v Ameriki je pri vsem tem z navdušenjem sodelovalo.

Delo «Jugoslovenskega odbora» in posameznih njegovih članov je bilo ogromno. Ne smemo pozabiti, da je bilo treba sredi bojnega krika govoriti tujim vladam in narodom o neznanih naših pokrajinah in razmerah, da si je bilo težko priboriti pot v javnost in da so jih pri tem tuje vlade in naši nasprotniki pogosto ovirali. V kaki smeri se je vršila njih agitacija, kaže sledeča spomenica:

SEDANJE STANJE JUGOSLOVENOV V AVSTRO-OGRSKI.

Sedanja vojna je dala povod strašnim izgredom v jugoslovenskih krajih Avstro-Ogrske. Jugosloveni so bili mučeni na najkrutejši način. Skoraj vse moško prebivalstvo je bilo poklicano pod orožje in pognano v prve vrste; v bitkah so naši ljudje oni, ki največ trpe. Vsi tisti, ki niso bili vpoklicani, so bili zaprti in internirani.

Več ko sto tisoč oseb je bilo odgnanih in drugih sto tisoč prepodenih s svojih domov. Zagrebški sabor ni bil sklican, sarajevski je bil razpuščen, deželni zbori Dalmacije, Istre, Kranjske, Goriške, Koroške in Štajerske se niso mogli sestati. Poslanci so brez svoje imunitete. Politični voditelji naroda in javnega mnenja nimajo nikakih sredstev, da se rešijo stare vlade in da povedo svoje pravo mišljenje.

DELO JUGOSLOVENOV V INOZEMSTVU.

Oni naši mladi ljudje, ki so mogli še pobegniti, se bore v vrstah srbske in črnogorske vojske, kjer jih je že mnogo našlo slavno smrt.

Le malo število predstaviteljev javnega mnenja v jugoslovenskih krajih je imelo to srečo, da so se nahajali ob vojni napovedi izven državnih mej. Ti so ustanovili odbor izseljencev iz jugoslovenskih pokrajin, da pojasnijo vladarjem in javnosti zavezniških narodov položaj onih dežel, ki so še pod avstrijsko oblastjo, in da jih informirajo o svojih narodnih težnjah. Jugosloveni v Avstro-Ogrski trpe grozno pod kruto vlado Nemcev in Madžarov. Razdeljeni so na obe polovici monarhije, na enajst pokrajin in na dvanajst različnih zakonodaj. Vkljub temu so v tem času združeni v eni sami želji; naš odbor se smatra pooblaščen, da izraža to željo.

JUGOSLOVENI IN TROJNI SPORAZUM.

Vsi Jugosloveni, Srbi, Hrvati in Slovenci, pričakujejo od te vojne ujedinjenje vseh članov svojega naroda in vsega svojega ozemlja v eno neodvisno državo. To prepričanje temelji na svečanih izjavah, tolikrat ponovljenih od predstaviteljev trojnega sporazuma. To so izjave, ki se tičejo zaščite in uresničenja narodnostnega principa. Ta vera čuva naš narod pred obupom in mu je glavni vir moralne sile, iz katere izvira tudi brezprimerno junaštvo Srbije in Črne gore, ki sta napravili velike usluge zaveznikom s tem, da sta se upirali prodiranju avstro-ogrskih čet.

Boj Srbije in Črne gore ni boj za osvajanje. Te dve srbski državi sta voditeljici osvobojenja vseh Jugoslovenov in njihju borba nalaga nam vsem dolžnost, da si zagotovimo narodni obstoj na svojem ujedinjenem ozemlju.

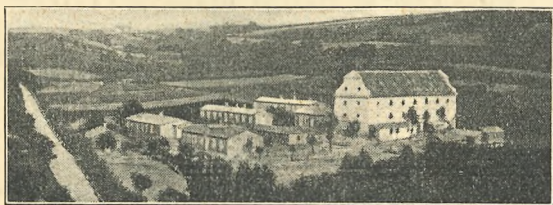
VODILNA MISEL V ZGODOVINI JUGOSLOVENOV.

Narodno in politično edinstvo je bilo cilj velikih vladarjev naših držav pred turškim navalom, je bila misel vseh naših mučenikov za časa turškega nasilja, je bila ideja vse naše narodne poezije in vseh velikih duhov starega Dubrovnika, ki jim je sledila ustanovitev Ilirije pod Napoleonom. Vrnitev Karadžordževićev — vsled česar je vstala današnja Srbija — in junaški boji Črnogorcev so jim dajali moči v borbi za to idejo. Ta misel je polnila vse delo velikega Njegoša, politiko kneza Mihajla in zavest Karadžordževićev in Petrovičev vse do današnjega dne. Ta misel je vodila narodni preporod Hrvatov in Slovencev, zavzemala

je prvo mesto v delu velikega biskupa Strossmayerja in njegovih sodelavcev, povzročala je dolge in često krvave boje Hrvatov za njihovo samostojnost in edinstvo. Iz nje so izhajali narodni boji v Dalmaciji, Istri, na Reki, v južni Ogrski, v slovenskih krajih, v Bosni in Hercegovini. Politično osvobojenje, združenje vsega narodnega ozemlja in ustanovitev ene skupne države je bil cilj vsem velikohrvatskim in velikosrbskim težnjam, vsem ustavnim bojem, vsem prevratom in uporami po vseh naših pokrajinah v Avstro-Ogrski in na Balkanu. Poveljučana z gesli demokracije in ovenčana z uspehi srbske vojske v zadnjih balkanskih vojnah je dobila ta ideja končno svojo pravo obliko. Sedanja vojna ji daje upravičenost in zaslonbo vsega kulturnega sveta. Naša narodna ideja je dozorela, da se uresniči.

AVSTRO-OGRSKA PROTI JUGOSLOVENSKI IDEJI.

Zaman je delala avstro-ogrška država z vsemi silami proti jugoslovenski ideji. Z vsemi sredstvi jo je izkušala onemogočiti in zadušiti. Da doseže ta namen, je ustvarila dualizem v monarhiji, izvršila razdelitev Jugoslovenov na razne pokrajine, zmanjšala hrvatsko državo, germanizirala Slovence in madžarizirala Hrvate in Srbe. V ta namen je okupirala Bosno in Hercegovino, preganjala politične voditelje, izganjala jugoslovenske ljudi, izzivala boje med slovanskimi državami na Balkanu in končno izzvala tudi sedanjo vojno s tem, da je ogrožala samostojnost Srbije.

Internacijski tabor Sitzendorf v Dolnji Avstriji.

Vdana nemškemu imperializmu je nameravala Avstrija v tej vojni zadušiti Jugoslovane, ki so glavna ovira njenemu in nemškemu prodiranju na vzhod. Izzvala je boj, ker je misli-

la, da za jugoslovensko vprašanje ni druge ne delne ne skupne rešitve; vrgla se je na Srbijo, da z njo uniči Jugoslovane. Avstro-Ogrska, ki je vazalna država Nemčije, je zadela ob narodni odpor Srbije, a velesile trojnega sporazuma so se dvignile, da pomorejo Srbiji. S tem je jugoslovensko vprašanje postalo evropsko. Rešitev tega vprašanja je sedaj evropska zahteva, ker se je zanj postavila Evropa z vsemi svojimi silami. Samo popolna rešitev tega vprašanja more zagotoviti uspehe, zaradi katerih je šel trojni sporazum v boj.

JUGOSLOVENSKA IDEJA.

Naš narod, tako težko skušan in tako pogosto prevaran, se je tudi odločil, četudi za ceno grozno krvavih žrtev — da mora biti konec krivic, zato hoče stopiti iz te nenaravne države in iz večnega trpljenja. Hoče živeti in se v miru razvijati. Misli, da ima pravico do tega, da ne bo več povod večnim preprirom in igrači tujih koristi. Neče se več klati med seboj tujcem na korist. Narod jugoslovenski, ki ga zgodovina pozna pod imenom: Srbi, Hrvati in Slovenci, je en narod, ki ima vse pogoje, da postane samostojen v svoji narodni neodvisni državi. On ima zgodovinsko in narodno pravico do ozemlja, na katerem živi.

NARODNO OZEMLJE JUGOSLOVENOV.

Narodno ozemlje Srbov, Hrvatov in Slovencev obsega: a) Srbijo in Črno goro; b) Bosno in Hercegovino; c) Dalmacijo z otoki; d) Hrvatsko s Slavonijo, Reko in Medžimurje; e) Podravje južne Ogrske in staro srbsko Vojvodino (Bačka in Banat); f) Istro z otoki in s Trstom; g) Kranjsko in Goriško; h) južno Koroško in južno Štajersko z obmejnimi kraji jugozapadne Ogrske.

Po vseh teh krajih živi naš narod v kompaktnih masah in skoraj ni mešan z drugimi narodi. Mešani kraji na skrajnih mejah so pojavi, za katere se moramo zahvaliti sosednim narodom, a so tudi plod sovražne politike, zato so brez pomena za narodni značaj teh pokrajin.

ENOTNOST IN NEODVISNOST TEGA OZEMLJA.

To ozemlje tvori narodno celoto, njegova lega tvori gospodarsko zvezo med vsemi deli.

Sedanja Srbija in Črna gora, Bosna in Hercegovina se ne morejo naravno razvijati brez Dalmacije, in dalmatinska obala bi ostala brez koristi za plovbo in trgovino, ako bi ne imela zveze s svojim zaledjem. Avstro-Ogrska je anektirala Bosno in Hercegovino, razen iz drugih razlogov tudi zato, ker je že imela Dalmacijo. Dalmacija in njeni otoki morejo pripadati le onemu, kdor ima Bosno in Hercegovino.

Dalmacija je tvorila že v srednjem veku sestavni del jugoslovenskih držav, bodisi hrvatskih bodisi srbskih, ki so nastale v teku zgodovine. Ko je nastala Avstrija, je Dalmacija delovala na to, da se združi z drugimi jugoslovenskimi pokrajinami.

Zahtevala je, kolikor je bilo mogoče, zvezo s Hrvatsko in Slavonijo. Zagrebški in zadrski sabor nista nikdar prenehala s zahtevami po tej zvezi. Iz tega se vidi, da te zahteve niso narejene, ampak da so to žive želje naroda v Dalmaciji, ki se hoče združiti v celotnem jugoslovenskem ozemlju.

Hrvatska in Slavonija sta se borili cela stoletja za svojo samostojnost in proti germanizaciji. Naravna vloga Hrvatske je v ujedinenju z drugimi jugoslovenskimi pokrajinami: prvič vsled svojega narodnega značaja, drugič vsled tega, ker se je njen narodni in politični preporod vršil pod zastavo širnega jugoslovenstva, zato, ker se je hrvatski sabor vedno zavzemal za teritorialno nedotakljivost, politično neodvisnost in jugoslovensko edinstvo in končno zato, ker vsi toki njenih rek, Save, Drave in Donave — kakor tudi transverzalna železniška proga, ki veže Beograd z Reko, določajo Hrvatski in Slavoniji vlogo posredovalk med zapadnim in vzhodnim delom naroda.

Pisarna «Jugoslovenskega odbora»
v Londonu.

Reka je edino pravo porabno pristanišče za Hrvatsko in Slavonijo in v sedanjem času tudi za Srbijo. Reka je bila vedno del hrvatskega ozemlja, kar je jasno brez dokazov. Spor o tem je nastal samo vsled potvorbe § 66 v tekstu ogrsko-hrvatske nagodbe iz leta 1868. S tem zločinom je odvzela Ogrska Hrvatski upravo nad mestom in pristaniščem. Isto je storila leta 1868. s popolnoma hrvatsko pokrajino, ki leži med Dravo in Muro — z Medžimurjem. Reka brez svojega zaledja nima pomena za nikogar; jugoslovenska Reka je življenska potreba cele Hrvatske in Slavonije, Srbije in velikega dela Istre in Kranjske.

Z Reko je nerazdružno zvezana posest Kvarnerskih otokov in vzhodne strani Istre, ker je njena zapadna stran v ozki zvezi s Trstom, ki je edino pristanišče slovenskega zaledja. V rokah Jugoslovenov bi Trst postal važen jez proti gospodarskemu pritisku Nemčije, od česar bi imeli Francija in Anglija največ koristi.

Jugoslovenski kraji brez Trsta in brez zveze z morjem bi ne imeli več odporne sile proti germanskemu navalu na jug, kar se zdaj godi v škodo slovenskega ozemlja na Koroškem in Štajerskem. Samo skupna posest Trsta, Koroške in Štajerske bi mogla Slovence napraviti zmožne, da vrše svoje poslanstvo kot alpska predstraža Jadrana in jugoslovenstva, da zajezi napredovanje germanstva proti Sredozemskemu morju, kar bi bilo v korist vseh držav, ki se protivijo pangermanizmu, s tem bi bile zavarovane sile v Sredozemskem morju in narodni obstoj vseh jugoslovenskih pokrajin.

Na Ogrskem se nahaja severno od Mure do reke Rabe še 120.000 Slovencev, a severno od Drave in Donave je 800.000 Srbohrvatov. Vse to prebivalstvo na rodovitni in bogati zemlji se ne da rešiti pred nasilno madžarizacijo drugače kakor v ujedinjenju z ostalimi brati Jugosloveni. Ako bodo oni rešeni, bo rešena Jugoslaviji tudi ravnina Bačke in Banata — žitnica, ki ji je nujno potrebna.

Delitev tega narodnega ozemlja, posebno pa odcepitev enega ali drugega dela in priklopitev h kaki tuji državi, bi ne le ovirala razvoj jugoslovenskega ujedinjenja, ampak bi tudi pogazila načelo narodnosti, bila bi nova izdaja avstrijskega sistema in izvor večnih sporov.

POLITIČNO UJEDINJENJE.

Samo eno sredstvo more ustvariti trajni mir na vsem jugovzhodu Evrope, posebno na Jadranu in na Balkanu. To je uedinjenje vseh Jugoslovenov in vseh jugoslovenskih krajev v eno neodvisno državo.

Kako je vplivala propaganda «Jugoslovenskega odbora» v zunanjem svetu, kažejo množestvilne manifestacije, izjave in pozdravi iz vseh naših naselbin. Naj navedemo samo pozdrav Jugoslovenov iz Antofogaste kralju Petru:

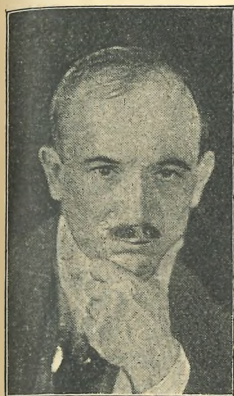
«Jugosloveni iz nesvobodnih pokrajin, naseljeni v republikah Čile, Argentinija, Bolivija, Peru in Uruguay, združeni na zboru v Antofogasti dne 23. januarja 1916, ki so prekinili vse zveze z Avstro-Ogrsko in zvezali svojo usodo z usodo Srbije za vse čase in vse slučaje, pozdravljajo navdušeno svojega kralja in svojo vlado ter stavijo njima na razpolago vse svoje imetje in življenje.»

Kako je moral tak pozdrav blažilno vplivati na starega kralja po težkih albanskih dogodkih! Srbska katastrofa je še bolj združila vse pripadnike našega naroda, da so z vso silo sodelovali v vseh društvih za rešitev in pomoč Srbiji in njenim beguncem.

«Propast Srbije», je izjavil predsednik «Jug. odbora» dr. Trumbić, «ne samo da v nas ni uničila tega ideala, ampak ga je še bolj okrepila. Zdaj je namreč nesreča ujedinila vse Jugoslovence. Ni več svobodnih Srbov — zdaj je samo en narodni blok, ki je ves potreben v boju, da se zmaga zaveznikov obrne proti nemškemu navalu.»

To je vplivalo tudi na zavezniške vlade. Ko sta bila regent Aleksander in Pašić v Londonu, je prinesel glavni dnevnik «Times» članek pod naslovom: «Ave Serbia», v katerem poudarja pomen Srbije in zaključuje:

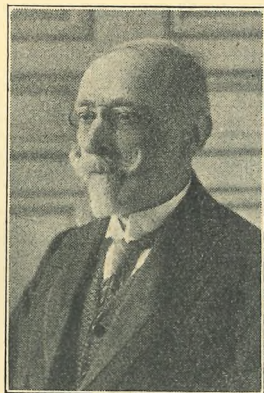
«Srbija se bo preporodila in dobila nazaj vse, kar je izgubila, in še več. Obnovljena Srbija ne bo več samo Srbija, ampak bodo to ujedinjene jugoslovenske države, ki bodo evropska in balkanska država, obsegajoča 12 milijonov duš istega jezika in plemena, ki so bili doslej politično razdeljeni.»

Dr. Edvard Beneš, vodja češke propagande v inozemstvu (sedaj češkoslovaški zunanji minister).

Ker pa se je sovraštvo zaveznikov obračajo predvsem proti Nemčiji in so mislili, da bi Avstrije ne bilo treba razbiti, so Čehi in Jugoslovenci dne 11. avgusta na velikem zborovanju sprejeli sledečo resolucijo:

«Ta zbor želi obrniti pozornost vlade Nj. Vel. angleškega kralja na to, da je nujno potrebno razdeliti Avstro-Ogrsko, da se zagotovi bodoči mir v Evropi in se osvobode slovanski narodi,

Dr. Gustav Gregorin, zastopnik tržaških Slovencev v «Jugoslovenskem odboru».

ki so ji podložni, po svojih narodnih in zgodovinskih pravicah. Nezavisnost teh narodov, ... bo onemogočala za vselej nemškemu gen. štabu, da izvede svoje drzne osvajaalne cilje in razširi svojo oblast do Indije in Sueza.»

Medtem si je opomogla tudi srbska vojska na Krfu. Takoj po rešitvi na ta lepi južni otok je vrhovna komanda s pomočjo Francije uredila sedem obsežnih taborišč po 100 ha, v katere se je naselilo šest pehotnih in ena konjeniška divizija. Uredile so se bolnice z bogatimi zalogami zdravil, in zdravnikom se je posrečilo zatreti zadnje sledove tifusa, ki je pobral toliko življenja vrednih junakov. Že prvi mesec je dospel transport s 150.000 novimi oblekami, vse, kar je bilo sumljivo, da nosi v sebi zarodke bolezni, je bilo sežgano. Vsak dan so dovažali parniki novih zalog in obilico hrane, tako da so včasih na en dan izkrcali po 187 vagonov raznega blaga. Vsak dan je došlo po 150.000 kg kruha in

živil; z delom in vajami so se povračale vojakom moči, in v treh mesecih je srbska armada vzrastla zopet na 152.000 mož v najmodernejši vojni opremi; razdeljena je bila v šest divizij: moravsko, vardarsko, šumadijsko, timoško, drinsko, dunavsko in konjeniško divizijo s tri tisoč konji.

Kako hitro se je izvršila reorganizacija srbske vojske, kaže to, da je po prehodu čez Albanijo prvi transport uničene srbske vojske dospel na Krf dne 6. januarja, in dne 8. aprila je odhajal že prvi oddelek na macedonsko bojišče. Najbližja pot s Krfa na solunsko fronto je vodila preko Grčije. Toda Grčija je prepovedala prehod srbski vojski, češ da bi bila s tem kršena njena nevtralnost, dočim je dovoljevala take prehode Nemcem in Bolgarom in jim tako kazala svojo naklonjenost po

Srbska armada v novi opremi.

želji svojega kralja, ki je še vedno kljuboval večini naroda, naklonjenega Srbiji in zaveznikom. Zavezniki so napravili tej negotovosti konec s tem, da so zasedli Atene in zapretili z blokado, s katero bi bila Grčija izstradana, in šele na ta način so jo razorožili in prisilili k popolni nevtralnosti v bližnjih odločilnih bojih. Prevoz srbske vojske na solunsko fronto se je moral torej izvršiti po morju, kar je bilo zelo nevarno zaradi nemških podmornic, toda vse ladje so srečno dospele na svoje mesto, in prve dni junija je bila v Solunu skoraj vsa srbska armada, 122.000 mož, 33.000 konj in 4000 vozov, kar je bilo veliko presenečenje za tiste, ki so mislili, da je srbska armada uničena in da ne bo več zmožna za boj. Armada je bila razdeljena v tri dele: prvi armadi je poveljeval vojvoda Mišić, drugi vojvoda Stepanović, tretji general Vasić. Vse čete so stale pod vrhovnim poveljstvom prestolonaslednika Aleksandra, ki se je v začetku aprila vrnil s potovanja po Evropi in izdal na svojo armado (dne 20. aprila) daljši razglas, kjer pravi:

«Na tem potu sem bil povsod sprejet z nepopisnimi simpatijami in velikimi manifestacijami za Srbijo in srbsko armado. Junaki, jaz sem se zopet pričal, kako mogočno so po Evropi odjeknila slavna dela srbske vojske v teku zadnjih štirih let bojevanja, kako sijajno in pohvalno je ocenjeno vaše junško vedenje v borbi, kakšno navdušenje in pravo občudovanje vzbuja vaša brezmejna ljubezen do svobode in nezavisnosti vaše domovine, majke Srbije, kakor tudi vaša odločnost, da zaradi teh idealov dragovoljno in brez pritiska prinašate najtežje žrtve in da ste izvršili celo ono dolgotrajno, izredno težko

in mučno umikanje do Krfa brez vseh sredstev za življenje, samo da ne padete v roke naših zlobnih sovražnikov, da ne postanete njih bedni, brezpravni robovi... Naši zavezniki nas bodo podpirali, da ustvarimo Srbijo veliko, da bo združila vse Srbe in Jugoslovane in da naredimo iz nje silno in močno Jugoslavijo, ki bo opravičila doslej prinesene žrtve in odgovarjala zahtevam nove dobe, ki bo nastala po tej veliki in krvavi evropski vojni...»

In za veliko noč je regent pozdravil vojsko s prisrčnim «Hristos vaskrese», ki ga je zaključil z besedami:

«Kakor z vero v vstajenje Kristusa Odrešenika, tako z nado v vstajenje Srbije, v prepričanju, da boste vi, junaki, vztrajali do zadnjega diha v najtežjih dolžnostih, ki nas čakajo v novi borbi, vam čestitam k današnjemu prazniku Kristusovega vstajenja in vas pozdravljam:

Kristus je vstal, moji dični junaki!

Živela hrabra srbska vojska!»

Solunska fronta se je razprostirala v velikem polkrogu od grške meje pri Florini do Egejskega morja na gorskih grebenih, ki so bili veliko primernejši za obrambo kakor za prodiranje, ker so bili ti kraji pred l. 1913. še v turški oblasti, zanemarjeni, brez cest in zvez, brez zdrave pitne vode, zaradi česar se v dolinah poraja mrzlica in malaria. Mnenje cesarja Viljema je bilo, da je treba solunsko armado vreči v morje, zato se je že meseca februarja tam pojavil gen. Mackensen, ki je izkušal uresničiti želje mogočnega nemškega cesarja in odpreti Solun nemškim četam za prodiranje v Azijo in Afriko. Toda nezanesljivost bolgarskih čet, ki so se le nerade pokorile nemškemu povelju in trumoma dezertirale, pa tudi oddaljenost in pomanjkanje železniških zvez so onemogočale operacije v večjem obsegu. Zato je Mackensen šele dne 17. avgusta začel napad, ki so ga izvršile bolgarske čete.

V Solunu je bilo vsega skupaj okoli 350.000 mož vojske: 6 srbskih, 5 angleških, 4 francoske in 1 italijanska divizija ter 1 ruska brigada. Zaradi grozne vročine je mnogo vojakov obolelo. Tudi so bile to večinoma kolonialne čete brez pravega bojnega navdušenja. Zato so Bolgari naleteli na slab odpor in brez večjih žrtev prodrli do Strumice in Ostrovskega jezera ter skoraj brez boja zasedli Florino. Medtem so se na bojišču pojavile srbske čete, ki so se začutile zopet na domačih tleh. Ker je medtem Rumunija napovedala Avstriji vojno, je odločil general Sarrail, da preidejo njegove čete v napad. Dasi je gorsko ozemlje z neprehodnimi stenami zelo oviralo oskrbovanje čet, je srbska armada takoj pokazala svojo staro hrabrost in odločnost. Čez mogočni gorski

Regent Aleksander na solunski fronti.

greben Kajmakčalan, v višavi 2000 m, podpirana na krilu od ruskih in francoskih čet, je srbska vojska izvršila junaški napad na utrjene postojanke in prisilila bolgarske čete k umiku. Po krvavih bojih so Srbi dne 17. septembra zavzeli vrh Kajmakčalana, odkoder se je že videlo proti Bitolju in krajem, kjer so stali spomeniki njihovih prejšnjih zmag.

Nemci in Bolgari so zapazili nevarnost in so obupno branili svoje zadnje utrdbe, kajti začenjal se je boj za prvi del pogažene Srbije. Ker so bolgarske čete zaradi poraza postale nezanesljive, so prevzeli nad njimi poveljstvo Nemci in s tem pokazali, da so oni gospodarji na Balkanu. Zato so jim turške čete stale zvesto ob strani. A tudi general Sarraïl ni imel dovolj sil, da bi zadal sovražniku, čigar rezerve so bile izčrpane, odločilni udarec. Toda srbske čete, ki so začutile bližino

Napad na Kajmakčalan (17. septembra 1916.).

trpeče domovine, se niso dale zadrževati. Nadaljevale so boj na vsej črti in se ves mesec oktober borile proti obupno branječemu se sovražniku, dokler niso dne 5. novembra obvladale vseh višav, ki obkrožajo bitoljsko dolino. Dne 15. novembra se je začel splošni nemški umik, ker bi bila sicer vsa armada doživela grozen poraz. Da se to ni zgodilo, je bila zasluga drugih čet, ki niso dovolj podpirale

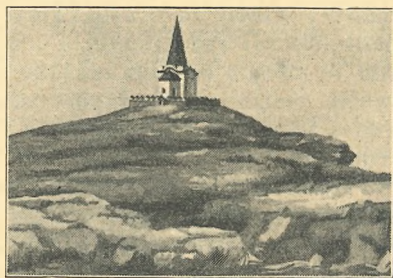
zmagajoče srbske armade. Dne 19. novembra na isti dan, kakor pred štirimi leti prvokrat, je srbska vojska zasedla Bitolj. Prva zmaga nove srbske armade je bila dosežena, prvi kos drage domovine je bil osvojen. Srbska armada se je utrdila in čakala nadaljnjih dogodkov.

«Bog je hotel,» je pisal regent Aleksander svoji vojski, «da so vsi vaši napori in viteški boji venčani s sijajnim uspehom. Naš ponosni Bitolj, dika in slava naša, je v naših rokah. Vaša zvestoba, požrtvovalnost in nezlomljiva volja do zmage so premagale najtežje in vse obupne odpore sovražnikov...»

Neenotnost v vodstvu zaveznikov je zakrivila, da srbska vojska ni mogla izrabiti svoje zmage, zakaj medtem se je na vzhodu izvršila dolgo pričakovana izpremema, ki je mogla predruščiti ves položaj na Balkanu.

Dne 27. avgusta je stopila Rumunija v vojno. Kakor v vseh nevtralnih državah sta se tudi tam že od začetka vojne borili dve struji, ena za vojno, druga proti vojni. Nemčija in Avstrija sta izkušali zadrževati

Rumunijo z raznimi obljubami, kar je bilo tem težje, ker so tudi Rumuni hrepeneli po osvoboditvi svojih rojakov na Erdeljskem, kjer so trpeli pod madžarskim pritiskom, njih narodnim željam pa je bilo nemogoče ugoditi brez delitve Ogrske, kar so Madžari odločno odklanjali, sklicujoč se na tisočletno enotnost in nedotakljivost svetostefanske krone. Rumunija je torej čakala na ugoden trenutek, in ko se je Nemčija v svoji samozavesti čimdalje manj ozirala na rumunske ugovore glede njene nevtralnosti, je prišlo do preloma. Dasi je imela Rumunija dobre naravne meje, na eni strani gorske grebene, na drugi strani veletok Donave, je bil nje položaj vendar neugoden, ker je bila nje meja dolga 1.500 km in zaradi svoje lege ni mogla dobiti od zaveznikov dovolj orožja. Toda čas je bil ugoden: na zapadu se je vnela velika bitka ob Sommi, Italijani so napadali ob Soči, Rusi so prodirali v Galiciji, na solunski fronti se je začel napad zaveznikov. Toda pozni potomci nekdanjih latinskih naseljencev, ki so tu nekdanj branili rimsko državo pred napadi barbarov, so se izkazali na vojnem polju prav tako slabo, kakor nasledniki nekdanje grške in rimske slave v Grčiji in Italiji. Rumunske čete so vdrle skozi prelaze na Erdeljsko proti Sibirju in dolini Maroša, dobile zvezo na severu z rusko armado in hitro prodirale, zanašajoče se, da Nemčija in Avstrija nimata razpoložljivih armad proti njim. Madžari so klicali na pomoč proti vpadu sovražnika v njih tisočletno kraljestvo. Nered, ki je nastal na železnicah in drugod, je pokazal, da je marsikaj gnilega v državi Ogrski. Rumuni so prodirali brez zadržka in si osvojili velik plen. Toda njih zmagoslavje je bilo prezgodno. General Falkenhayn je zbral rezerve nemških in avstrijskih čet ter hitel z njimi proti Rumuniji. Medtem je general Mackensen umeknil svoje čete pred srbskimi napadi v Macedoniji in jih postavil ob Donavo. Rumuni so se zanašali na rusko pomoč, toda te ni bilo. Celo napadi v Galiciji so popustili. Rumunija je bila naenkrat okoli in okoli obdana od sovražnikov. Mackensen je izrabil priliko, ko je bila večina rumunske armade na severu, in je pod močnim topovskim ognjem prestopil Donavo. Maloštevilne rumunske čete niso mogle zadržati njegovega pohoda. Dne 6. septembra je padel Tutrakan z vso posadko 20.000 mož, in dva dni nato so Bolgari zavzeli Silistrijo in prodirali v Dobrudžo. Šele sedaj se je bližala ruska pomoč: ena divizija konjenice in dve diviziji pehote pod vodstvom generala Zajončkovskega; ena divizija je bila sestavljena iz srbskih in jugoslovenskih dobrovoljcev pod poveljstvom gen. Hadžića,

Spominska kapela na Kajmakčalanu.

ki je bil medtem v Odesi zbral raztresene naše čete in ujetnike in z dovoljenjem ruske vlade sestavil samostojno armado pod vodstvom »železnega generala« Živkoviča. Sodeloval je tudi oddelek čeških legionarjev. Tako so se v Dobrudži borile slovanske čete skupno pod srbskim

General Hadžić,
poveljnik naših čet v Dobrudži.

vodstvom proti prodirajočim Nemcem in Bolgarom. Ker niso imele v ozadju dovolj opore od ruske strani, so bile njih žrtve velike. Šele ko je general Avarescu pripeljal rumunsko vojsko od Stare Oršave, se je začela fronta utrjevati. Rumuni so bili medtem potisnjeni že na črto Črna voda—Konstanca, a z novo ofenzivo naših čet se je posrečilo vreči Nemce in Bolgare za 30 km nazaj. Toda vse žrtve naših dobrovoljcev, skupno s Srbi in Rusi v Dobrudži niso mogle rešiti izgubljenega položaja. S 30 divizijami in težkim topništvom je prodrl medtem Falkenhayn do Sibirja, kjer se je dne 26. septembra vnela strašna bitka, ki je trajala nekaj dni in se je končala s popolnim porazom rumunske vojske. Nemci so vdrli čez gore in se kmalu združili z glavno Mackensenovo podunavsko armado na jugu, ki je pri Svištovu dne 25. novembra prestopila Donavo v polni bojni opremi in z vsem materialom. Nemci so triumfirali. Bližali so se Bukarešti. Da bi glavno mesto ne trpelo pod bombami iz zrakoplovov in od topovskih granat, so ga Rumuni brez boja prepustili sovražniku in se umeknili proti severu, kjer so se nadaljevali boji še ves mesec in v božičnih dneh je še divjala bitka, v kateri je Mackensen dobil zvezo z Bolgari v Dobrudži in zasedel obdonavski trdnjavi Galac in Brajlo. Tu se je fronta ustavila. V štirih mesecih je padla skoraj vsa Rumunija v nemške in bolgarske roke. Bogata dežela jim je morala odpreti zaklade, s katerimi so izkušali premagati lakoto svojih velikih mest. Jugoslovenska divizija se je vrnila v Odeso, odkoder jo je gen. Hadžić preko Švedske prepeljal po morju na solunsko fronto.

Vkljub ogromnim naporom in žrtvam zaveznikov so mogli Nemci ob novem letu sloviti novo zmago. Toda tudi ta ni prinesla odločitve. Res so Nemci povsod stali na tuji zemlji, a njih žrtve v tem letu so bile prevelike; obdani od vseh strani od sovražnikov, zaprti in sovraženi od vsega sveta, niso mogli upati na končno zmago. Da bi pridobili vsaj enega prijatelja, ki so ga tako zelo potrebovali, so dne 5. novembra proglasili ustanovitev poljske države, seveda pod nemško oblastjo, in se prve dni decembra obrnili na nevtralne države, Švico, Španijo in Ameriko za posredovanje miru; seveda je imel to biti nemški mir, darovan od zmagovalca premaganim, diktiran z nemškim mečem, z grožnja-

mi in pretnjami in sklicujoč se na nemško orožje in zmage. «Nemčija ni oblegana trdnjava,» je rekel tedaj nemški kancler, «ampak enoten, močan, oborožen tabor, ki vlada z neizčrpnimi sredstvi. Ako sovražniki to ponudbo odbijejo, bo vsako nemško srce zagorelo v svetem ognju sovrašтва.»

Zavezniki so odklanjali tak mir, pač pa so izjavili, da so se pripravljene pogajati, ako Nemčija izprazni vse zasedene pokrajine, povrne vso škodo in dá jamstvo za bodočnost, kakor je rekel Lloyd George.

Tu se je oglašil ameriški prezident Wilson in predlagal pogajanja v kaki nevtralni državi. Vlade zaveznikov so odgovorile dne 30. decembra v skupni noti, ki so jo pozneje naslovile tudi na Wilsona. Zavezniki so zahtevali, da Nemčija vzpostavi Belgijo, Srbijo in Črno goro in popravi vse krivice; da izprazni zasedeno ozemlje Francije, Rusije in Rumunije in povrne vso škodo; da se prenovi vsa Evropa in omogoči svoboden razvoj velikim in malim narodom: zato morajo biti osvobojeni Italijani, Rumuni, Slovani in Čehoslovaki izpod tujega jarma; Turčija naj izgine iz Evrope. Sicer so bili zavezniki pripravljene voditi boj do končne zmage.

W. Wilson,
predsednik Zedinjenih držav.

Odhod jugoslovenskih dobrovoljcev iz Rusije.

Prezident W. Wilson je predlagal mir brez zmage, ker bi bil to edini mogoči stalni mir.

Tako se je ob koncu leta mnogo pisalo o miru. Res je bila vsa Evropa utrujena od vojne, toda nemška miroljubnost ni bila mišljena iskreno. Notranje razmere so bile čimdalje bolj obupne, posebno v Avstriji so se začele gibati zatrite sile. Dne 27. oktobra je na Dunaju pri obedu ustrelil dr. Friderik Adler ministrskega predsednika Stürgkha. Adler ni bil slovanski izdajalec, ampak sin voditelja avstrijske

socialne demokracije. Ta dogodek je mogočno odmeval po državi, kjer je ves čas vojne vladal grof Stürgkh brez parlamenta.

Proglasitev poljske države je vzbudila nade drugih narodov in že dne 18. novembra so ustanovili češki poslanci «Český svaz», ki je združil vse stranke na skupno delo in izdal proglas na narod. Tik na to je nova vest pretresla Avstrijo. Dne 21. novembra je umrl 86letni cesar Franc Jožef. Na prestol je stopil prestolonaslednik Karel, ki je bil močno pod vplivom cesarice Zite, katere dva brata sta se borila na strani zaveznikov.

Skušala je rešiti avstrijski prestol zase in za svojo družino, kajti dobro je bila poučena o dogodkih v inozemstvu, kjer so vsi avstrijski narodi zahtevali svoje samostojne države; dobrovoljske legije slovanskih ujetnikov so se množile in se borile že na vseh frontah; Avstriji je pretetil razpad. To priliko so porabili Madžari, da so konec leta z velikimi ceremonijami kronali v Budimpešti Karla za ogrskega kralja. Ker so bili avstrijski cesarji obenem ogrski in hrvatski kralji in si je svetostefanska krona lastila pravice vsega hrvatskega in bosanskega ozemlja, je «Jugoslovenski odbor» v Parizu dne 18. decembra podal protest, v katerem po stoletnih krivicah «pred trupli svojih ubitih bratov svečano izjavlja, da je naš narod prost vsake podložnosti in zvestobe do habsburške dinastije in vsake zveze z Avstro-ogrsko monarhijo. «Jugoslovenski odbor» zopet poudarja, da je treba vse pokrajine, v katerih živi naš po krvi enotni narod pod tremi imeni Srbov, Hrvatov in Slovencev, odvzeti habsburški monarhiji in jih združiti s kraljevino Srbijo pod slavno dinastijo Karadžordževićev. To je edini mogoči način, da se zadovolje želje našega naroda in da se jugovzhodni Evropi, posebno ob Jadranu in na Balkanu, ustvari trajen mir. Mi s polnim zaupanjem pričakujemo izpolnitev teh želj od zmage zavezniških armad, ki se bore za svobodo narodov, za pravico in človečanstvo.» Podpisanih je trideset članov, med njimi trije Slovenci: dr. Gregorin, dr. Vošnjak in dr. Zupanič. Res se je v Avstriji začutilo, da je politični pritisk popuščal.

Novoletni članki po časopisih so oznanjali mir, a v resnici je še vsa Evropa gorela v bojnih plamenih in

nemška oborožena sila je pritiskala na narode in države, ki so padli pod njeno kruto pest. Mir je bil še daleč...

Poostrena podmorska vojna. — Protest Amerike. — Amerika v vojni. — Ruska revolucija. — Odstop carja. — Miljukov in Kerenskij. — Nastop avstrijskih Slovanov. — Otvoritev parlamenta. — Majniška deklaracija. — Krfska deklaracija. — Boji v parlamentu. — Ofenziva Kornilova. — Zborov. — Lenin. — Zmaga boljševikov. — Carzano. — Italijanski poraz pri Kobaridu. — Rešitelj Francije. — Smrt dr. Kreka. — Boj za deklaracijo. — Topliška vstaja. — Priprave na solunski fronti.

Vojna industrija je nadaljevala svoje delo. Od strupenih plinov, ki so se plazili po zemlji in morili ljudi, do visokih zrakoplovov, ki so metali bombe na nezavarovana mesta, od podmorskih čolnov do dalekonosnih topov, vse je postalo vsakdanje orožje, pod katerim je ginila kulturna Evropa. Vojna je divjala na morju in na kopnem, v zraku, na zemlji in pod zemljo. Mirovne ponudbe niso imele uspeha. Ko so zavezniki odklonili ponižujoči nemški mir, je rekel cesar Viljem, da bo «zdaj Nemeč stisnil zobe, pritegnil jermen krog pasa in deloval samo in samo za vojno, ki mora streti njegove sovražnike. Ognjevitvo ogorčenje bo s sveto jezo podvojilo silo vsakega Nemca, moža in žene, da bosta zmožna za vsako žrtev.»

Ker so Nemci dolžili Ameriko, da dovažajo zaveznikom orožje, so proglasili v začetku leta poostreno podmorsko vojno. Amerika je od začetka vojne vztrajala pri zahtevi svobodnega prekomorskega prometa, ki ga je ogrožala Nemčija s tem, da je pomotoma potapljala tudi ladje nevtralnih držav. Med njimi so bile tudi ameriške. Usoda «Luzitanije» je močno razburila Američane, toda Amerika je čakala. Prezident Wilson je bil mož globoke izobrazbe, filozof, ki je smatral vojno za ponižanje človeštva. Po veljavnih naukih Monroejeve doktrine se Amerika ni hotela vtikati v evropske razmere. Toda vojna je segala prav do ameriških bregov in ameriški državljani niso mogli zatajiti svojega pokolenja, bili so večinoma Angleži in Francozi, ki so se naselili v prejšnjih časih, in novi slovanški naseljenci. Tudi Nemci so imeli v Ameriki močne kolonije, ki so izkušale delovati v prid Nemčije. Zato je vsa druga Amerika stala na strani zaveznikov, in ni najmanjša zasluga naših izseljencev, da so v Ameriki podpirali delo «Jugoslovenskega odbora» in s svojimi mani-

Srbske sirote na grobovih svojih staršev.
«Ni ate ne mame...»

festacijami dvigali zanimanje za usodo slovanskih narodov. Tudi prezident Wilson se je zanimal za naše vprašanje in bil v zvezi z voditelji slovanske propagande: Padarewskim, Masarykom, Pupinom in drugimi. Leta 1916. so bile volitve, pri katerih je bil Wilson drugič izvoljen za prezidenta. To je bil dokaz zaupanja in sreča za nas, kajti Amerika je vse bolj čutila, da bo morala odločilno poseči v evropske dogodke. Ker so ameriške tvornice oddajale svoje izdelke zavezniškim državam, se je razpasla po ameriških mestih nemška zarota, ki je nameravala uničiti taka industrijska podjetja. Amerika pa je stala na stališču svobodne trgovine, zato je ostrmela nad nemško predrznostjo, ko ji je Nemčija dne 2. februarja sporočila, da bo začela poostreno podmorsko vojno in da bodo vse ladje, sovražne in nevtralne, v vojnem pasu, ki ga je do-

Ameriške čete prihajajo v Evropo.

ločila Nemčija, brez opozorila potopljene. Takoj drugi dan je proglasil Wilson v kongresu, da so vse zveze z Nemčijo prekinjene. Še je bil čas, da se Nemčija premisli. Toda Nemčija se ni bala Amerike; Amerika je bila daleč, tam ni bilo vojne dolžnosti, in zdelo se ji je, da ji ameriški dovoz več škoduje kakor bi ji mogla ameriška vojska; s poostreno podmorsko vojno je upala Nemčija sestradati in izčrpati zaveznike. Brezobzirna podmorska vojna je pokazala izpočetka res velike uspehe; v enem mesecu je bilo potopljenih 250 ladij s 470.000 tonami blaga. Ameriške družbe so zahtevale od države varstvo za svobodno plovo. Ameriška potrpežljivost je bila pri kraju. Dne 21. marca je sklical Wilson kongres, ki se je sestal dne 2. aprila, in dne 6. aprila je Amerika napovedala Nemčiji vojno. Nemški državniki so se vračunali, ko so mislili, da bodo s podmornicami preprečili dovoz ameriških čet in municije. Navdušenje, ki je zavladovalo v Ameriki za vojno, je bilo dokaz, da se ta največja demokratična država dobro zaveda svoje dolžnosti, da pospeši zmago zaveznikov in po porazu nemškega absolutizma ustvari novo demokratično Evropo na osnovi samoodločbe narodov.

Nemška vera v vsemogočnost podmorskih čolnov se ni uresničila; tudi zavezniki so imeli strokovnjake, ki so izumili sredstva proti podmornicam, in marsikatera izmed njih je izginila brez sledu na morsko dno; prav tako je tudi marsikateri nemški Zeppelin zgorel na svojem potu in ni niti eden izmed njih dosegel ameriške obale, kakor so prerokovali Nemci, ki so pretili, da bodo na ta način izkrcali vojsko v Ameriki. Čimdalje več ladij s četami in vojnimi pripravami je plavalo preko oceana v južno Francijo, kjer je Evropa navdušeno pozdravljala nove zaveznike.

A medtem se je zgrudil drug zaveznik v svoji onemoglosti. Meseca marca je v Rusiji izbruhnila revolucija. Ni prišla nepričakovano. Že davno je tlelo v dnu ruskih duš nezadovoljstvo z razmerami, posebno s carsko vlado. Vzlic temu so se vračunali tisti, ki so mislili, da bo nastala revolucija takoj v začetku vojne. Ruski narod in armada sta v polni meri izpolnila svojo dolžnost in z velikimi žrtvami omogočila zmage zaveznikom. Toda ruski porazi so budili nevoljo naroda, posebno ko se je videlo, da jih je zakrivila nesposobnost voditeljev. Mnogi so jih celo pripisovali nemškemu vplivu na dvoru. Toda nevarnejši kakor nemške spletke na dvoru je bil zli duh, zagonetni menih Rasputin, ki se je iz neznatnih nižin dvignil do svetega moža, prišel na carski dvor in dobil odločilni vpliv na carico, trepetajočo za življenje bolnega carjeviča, ki ga je reševala smrti čudotvorna sila vsemogočnega meniha. Tako je nastal na dvoru cel krog njegovih oboževalcev, ki so vsako njegovo besedo sprejemali kot božjo resnico.

Car sam je bil dober človek, a slabič, ki ni bil zmožen vladati ogromne države v teh težkih časih. Bil je odvisen od svojih svetovalcev in državnikov, ki niso znali dobiti zveze z narodom; posebno v vojnem ministertvu so se dogajale stvari, ki so zakrivile ruske poraze. Notranji minister Protopopov je bil pristaš Rasputinov. Vse to so težko gledali tisti dobri ljudje, ki so videli žrtve naroda in razumeli, da se bîje boj za obstoj Rusije in rešitev Slovanstva, zakaj vedeli so, da se zbirajo podzemskie revolucionarne sile, ki samo čakajo na trenutek, da vržejo carski režim. In kaj potem? Kdo naj zadrži revolucijo, če izbruhne z vso silo na dan? In revolucija se je že pojavljala. Zima leta 1916. je bila mrzla, po mestih je primanjkovalo hrane in kuriva. Nezadovoljnost naroda je rasla. Koncem leta, dne 30. decembra, je bil v vili kneza Jusupova ubit Rasputin. Njegovo truplo so našli v reki Njevi... Znak za revolucijo je bil dan. Protopopov je

Rasputin.

obljubil carici, da se bo maščeval nad narodom za umor svetega moža, toda duma je branila pravice državljanov, borečih se za rešitev Rusije. Vlada ni bila zmožna poskrbeti lačnim množicam kruha. Dne 8. marca so ustavili delavci delo po tvornicah in napolnili petrograjske ulice. Prišlo je do prvih demonstracij. Vlada jih je izkušala zatreti s policijskimi odredbami. Toda že drugi dan je nastala splošna stavka, množice so zborovale na ulicah in zahtevale kruha in svobode. Policija je bila brez moči in kozake je množica navdušeno pozdravljala. Drugo noč je

Revolucija v Petrogradu. Boji na ulicah.

je bilo vse mesto zastraženo, toda pri Litijnem mostu se je zbrala množica 30.000 ljudi in naskočila policijo. Tekla je kri in množica je zmagovala. Vojska ni bila več zanesljiva, začela se je družiti z narodom. Car je bil v glavnem stanu, v Mogiljevu. Na nasvet Protopopova je dne 9. marca odgodil dumo, ki se je zavzela za pravice ljudstva in hotela preskrbeti narodu kruha. Duma se ni vdala, carski ukaz je proglasila za mrtev list. Imela je biti razgnana z vojaštvom. Toda vojake preobraženskega polka, ki so prišli v dumo z nasajenimi bajoneti, je pozdravil predsednik dume

Rodzianko, bivši častnik tega polka. Vojaki so obstali in se priključili k dumi. V nekaj urah je imela duma na svoji strani 30.000 vojakov, skoraj vso petrograjsko posadko. Telegrami so hiteli na fronto, kjer so javljali veliko izpremembo in pozivali vojaštvo, da vztraja na svojih mestih. Na petrograjskih ulicah so divjali največji boji od 12. do 15. marca, ko je množica zasedla arzenal in petropavlovsko trdnjavo. Carska vlada je sedela brez moči v admiralski palači, duma je imela polne roke dela, da vzdrži red in prehrano, a na skrivnem so se zbirali pristaši komunizma — sovjeti. Tramvaj po mestu ni vozil več, nered je rasel. Med množico so prevladovali hujskači. Čimdalje bolj pogosto so se oglašali vzkliki: «Konec vojne!» — «Mir za vsako ceno!» Vabljiva gesla za utrujeno vojaštvo. Da potolaži množico, je zaprla duma glavne krivce, zastopnike prejšnje vlade: Stürmerja, Goremikina, Suhomlinova in Protopopova. Po mestu so se širile vesti, da gre general Ivanov proti glavnemu mestu, da uvede diktaturo. Komunisti so ščuvali množico. Duma je le s težavo obvladala položaj. Car je bil še vedno v Mogiljevu, šele na telegram carice, da bo treba zadovoljiti narod, je šel na pot, a v Pskovu ga je ustavil general Ruskij, poveljnik severne armade, ki je bil v zvezi z dumo. Duma je sestavila novo vlado in zahtevala odstop carja. V noči med 15. in 16. marcem sta v carskem vagonu poslanca

Gučkov in Šulgin predložila carju abdikacijsko listino. Car je na vse pristal, samo na to ne, da ga ločijo od bolnega carjeviča.

Podpisal je:

«Usoda Rusije, čast naše junaške armade, sreča naroda in vsa bodočnost naše domovine zahtevajo, da se vodi vojna za vsako ceno do končne zmage.

V teh težkih dneh za življenje Rusije smo spoznali za dolžnost, da omogočimo našemu narodu, da se tesno združi in strne vse sile za dosego čimprejšnje zmage.

Iz teh razlogov smo se odločili v sporazumu z državno dumo, da odložimo carsko krono in se odrečemo svoji najvišji moči.»

To je bilo več kakor se je od njega zahtevalo.

Rusija brez carja! Kako bo to razumel narod, ki mu je bil car cerkveni in državni poglavar? Novo vlado je sestavil knez Lvov. V vladi so bile zastopane vse stranke, justično ministrstvo je prevzel socialist Kerenskij.

Car se je vrnil v Mogiljev, toda že dne 22. marca se je z deputacijo dume moral odpeljati v Carsko Selo. Car je postal jetnik svojega naroda. Meseca avgusta so ga odpeljali v Tobolsk v Sibirijo...

V Rusiji je zavladala neomejena svoboda. Splošna amnestija je odprla ječe političnim preganjanjem. Svoboda tiska in besede je izpremenila mesta v ljudske tabore, kjer se je po cele dni govorilo, razpravljalo in debatiralo. Dolgo zadrževana ljudska volja je vrela na dan. Smrtna kazen je bila odpravljena, zavladala je enaka pravica za vse ljudi, vere in narode v Rusiji.

Zunanji minister je postal prof. Miljukov, znan po svojih delih o zgodovini Rusije, ki je dne 18. marca sporočil vladam zaveznikov, da bo naloga bodoče vlade: odstraniti napake preteklosti, zagotoviti notranji red in mir, da svobodna volja naroda odloči sama o svoji bodočnosti, ostati zvesto po dogovoru ob strani zaveznikov in se boriti z njimi trdno in neomajno proti sovražniku do konca. To zagotovilo je dalo novih nad zaveznikom, ki so pričakovali od svobodne Rusije močne obrambe in pomoči v skupnem boju. Toda te nade se niso uresničile. Če ni carja, čemu vojna, in če je svoboda, kdo more koga siliti, da se vojskuje, in če je enakost, zakaj bi bil častnik več od prostaka? Rusija ima zemlje dovolj, njej se ni treba boriti zanjo. Vsa vojna je delo kapitalistov, ki jo izrabljajo zase... To so bila gesla, ki jih je širila revolucija na fronti. Ker ni

Car Nikolaj ujet.

bilo smrtne kazni, so vojaki začeli odhajati domov. Zaman je prišel na fronto sam Kerenski in v dolgih govorih razlagal pomen revolucije. Vojaki so prirejali shode in razpravljali o političnih vprašanjih, fronta je slabela, in le nekaj delov je še trdno stalo pod vodstvom zvestih poveljnikov.

Ti dogodki v Rusiji so globoko pretresli vso Evropo. Ideje ruske revolucije so se širile po vseh državah in začele nevarno vplivati na široke množice. Njih zasluga je bila, da se je Amerika tem laže odločila za vojno in da so slovanski narodi laže tudi doma zahtevali svobode v narodnih državah. Česar jim ni mogla zagotoviti carska Rusija, ki je bila vezana s pogodbami (londonski pakt!), to jim je mogla prinesiti narodna Rusija pod vodstvom politikov, ki so dobro poznali slovanski svet. S tem je bilo mahoma rešeno tudi poljsko vprašanje, kajti Poljaki niso zaupali carski Rusiji, dočim jim je revolucija prinesla popolno narodno svobodo. Legije Pilsudskega, ki so se prej borile proti Rusiji, so prehajale na drugo stran in obrnile svoj boj proti Nemcem. Bližal se je čas, da tudi avstrijski Slovani povzdignejo glas za narodne pravice.

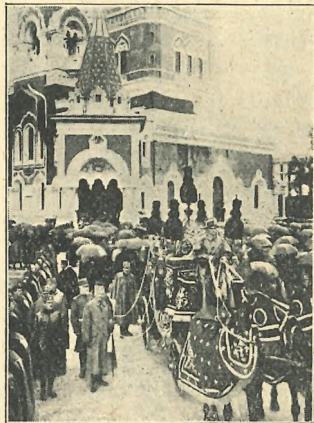
Na čelo tega boja so se postavili Čehi, ki so bili s pomočjo raznih požrtvovalnih zarotnikov in tajnega društva «Mafije» v stalni zvezi s tujino in so dobro vedeli, kaj se tam godi. Tudi jim ni bilo neznano, da Amerika zahteva svobodo narodov, da je Masaryk pridobil Wilsona za svoje načrte in da se v Rusiji zbirajo čete čeških legionarjev. Avstrijska vlada sama

Ruske čete se udajajo.

se je hotela izkazati pravična svojim narodom in je obljubila, da skliče parlament koncem maja. Medtem je počilo tudi v Slovenski ljudski stranki, kjer je prišlo ob novem letu do razdora med dr. Šusteršičevo politiko in dr. Krekom, ki je spoznal, da je dolžnost poslancev v teh težkih časih, reševati narod, ne pa Avstrije. Začeli so se dogovori med slovenskimi in hrvatskimi strankami, ki so vodili do ustanovitve «Jugoslovanskega kluba». Cenzura je popustila in čimdalje bolj so se v časopisih ponavljali glasovi o naših narodnih zadevah. Vso pomlad so se vršile priprave na vseh straneh. Naravno je bilo, da bodo morali poslanski klubi pri otvoritvi parlamenta podati svoje izjave in zavzeti stališče nasproti vladi. Velike krivice in trpljenje zadnjih let niso mogle biti pozabljene in ogromne žrtve niso smele ostati nepoplačane. Na Dunaju so imeli slabo vest in so se bali obračuna. Vedeli so, da so zavezniki že davno odobrili zahteve Poljakov, Čehov in Jugoslovanov in

jim pripoznali pravico do narodnih samostojnih držav. Amerika je stopila v vojno za samoodločbo narodov. Zato so bili v začetku leta češki listi prisiljeni, prinesiti oster članek, ki jim ga je poslala policija, v katerem je bilo obsojeno delovanje prof. Masaryka kot ničvredno in izdajalsko; toda vladna nakana ni uspela, narod in tujina sta dobro vedela, da je članek vsiljen in da ne izraža mišljenja naroda. Nastal je proti listom splošen odpor — ves narod je bil že davno proti Avstriji. Vladi je bilo torej mnogo lažje na tem, da bi zastopniki slovanskih narodov poudarili v izjavah zvestobo do države, obsojili zunanjo propagando kot delo ljudi, ki ne govore v imenu naroda, in odklonili zahteve zaveznikov. Medtem so se poslanski klubi posvetovali, kaj naj zahtevajo; bila je nevarnost, da bodo podali vdanostne izjave, ki bi mogle škodovati naši zunanji propagandi, kajti večina narodnih voditeljev je bila še v ječah, poslanci pa so bili še zastopniki starih strank. Zato so češki kulturni delavci, pesniki in pisatelji izdali dne 16. maja na češke poslance ta-le poziv:

Pogreb vojvode Putnika v Nici
dne 18. maja 1917.

«Obračamo se na vas v veliki dobi našega narodnega življenja, v dobi, ki bomo zanjo vsi cela stoletja odgovarjali. V najkrajšem času bo sklican državni zbor in političnemu zastopstvu češkega naroda se bo prvič v vojni nudila prilika, da s svoje tribune izjavi vse, česar doslej ni bilo mogoče izjaviti niti v tisku niti na drug javen način. Zato, gospodje, bodite vsaj sedaj resnični predstavitelji svojega naroda, vsaj tam povejte državi in svetu, kaj hoče vaš narod in pri čem vztraja. Vsaj tam izpolnite svojo sveto dolžnost in zavzemite se za češke pravice in češke zahteve v tem najusodnejšem trenutku češke zgodovine na najodločnejši in najpožrtvovalnejši način, kajti sedaj se odloča o češki usodi za cela stoletja. Želje in pravice češko-slovaškega naroda pridobivajo nove opore in novega poudarka z dosedanjim potekom vojne, iz katere bo dobila bodoča Evropa novo demokratično obliko, in vsa naša politika mora zavzeti isto osvobodilno stališče. Zdaj se odpirajo vrata avstrijskega parlamenta in političnim zastopnikom bo dana prilika, ako bodo hoteli, da bodo svobodno govorili in nastopali. Karkoli bodo rekli in karkoli bodo sklenili, se bo slišalo ne le doma, temveč tudi po vsej Evropi in celo za morjem. Na vas, gospodje, bosta gledali kot na glasnike češko-slovaškega naroda sedanjost in bodočnost, in ni dvoma, kaj od vas zahtevata. Program našega naroda je utemeljen v njegovi zgodovini in v njegovi plemenski enotnosti, v njegovem novodobnem političnem življenju in v njegovih pravicah ter v vsem tem, iz česar so te pravice vzrasle in s čimer so bile sveto zajamčene. Današnja doba poudarja ta program do zadnjih posledic. Demokratična Evropa, Evropa svojepravnih in svobodnih narodov, je Evropa jutrišnjega dne in bodočnosti. Narod vas prosi, gospodje, da se zavedate

tega velikega zgodovinskega trenutka, da mu posvetite vse svoje zmožnosti, da mu žrtvujete vse svoje vidike, da postopate v tem trenutku kot neodvisni možje, možje brez vsakih osebnih obveznosti in koristi, kot možje popolne moralne in narodne zavesti.»

Ta poziv je podpisalo 219 najodličnejših čeških umetnikov in javnih delavcev, njim na čelu pisatelj Al. Jirasek, ki je bil vsled svojih zgodovinskih romanov ljubljeneц naroda.

Kar je veljalo za Čehe, je veljalo tudi za nas, le da so se oni mogli opirati na zgodovinsko pravo, mi pa smo se mogli sklicevati le na narodne pravice.

In tako so dne 30. maja na prvi seji parlamenta podali za Čehe poslanec Stanek, za Ukrajince poslanec Petruševič, za Poljake poslanca Lazarski in Stapinski, za Jugoslovane pa dr. Korošec izjave v imenu svojih klubov.

Izjava «Jugoslovanskega kluba» se je glasila:

«Podpisani v Jugoslovanskem klubu zbrani poslanci izjavljajo, da zahtevajo na podlagi narodnostnega principa in hrv. državnega prava združitev vseh pokrajin monarhije, kjer žive Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojni, od vsake tuje vlade prosti, na demokratičnem temelju sloneči del države pod žezlom habsburško-lotrinške monarhije, in naznanjajo, da bodo za uresničenje te zahteve po enotnosti naroda zastavili vse sile. S tem pridržkom se bodo podpisani udeležili dela parlamenta.»

Dr. Anton Korošec,
predsednik Jugoslovanskega
kluba.

Na te izjave so zagnali Nemci velik krik, češ, da se slovanski poslanci strinjajo z veleizdajalsko propagando v inozemstvu, in so izjavili, da bodo te zahteve naletete na najodločnejši odpor avstrijskih Nemcev.

Boj se je začel. Narodu je odleglo, ko je po dolgem pritisku slišal besedo o svoji narodni državi. Sprejel jo je z vsem srcem in po deželi je odmevalo v kljub vsem vojnim težavam veselo razpoloženje. Tudi «habsburško-lotrinško žezlo», ki so ga morali poslanci za sedaj še priznavati, se je zdelo samo še krinka, pod katero se je mogla nemoteno vršiti agitacija za svobodno jugoslovansko državo. «Jugoslovanski klub» je imel v slovenski mafiji, ki se je bila zbrala na Dunaju, dovolj pomočnikov, ki so ga stalno o vsem informirali. V tem času se je pojavil na Dunaju tudi dr. Žerjav, ki sicer ni bil poslanec, a je kot tajnik kluba razvil v ozadju ogromno delo, zbiral podatke in v zvezi z vsemi revolucionarnimi silami skrbel za material, s katerim je «Jugoslovanski klub» razgrinjal pred parlamentom in pred svetom zločine in krivice, ki so se godile na slovanskem jugu. Kot voditelj mladine je imel za seboj

delavno in požrtvovalno armado. Poznal je dobro vse vladne spletke in nakane. Preživel je polovico vojne v ječah in taboriščih. Leta 1915. je bil v zvezi z «Jugoslovenskim odborom» v Rimu in se dogovoril z dr. Trinajstičem, da bo od njega prejemal stalna poročila. Bil je skoraj obsojen na smrt, a ko se je rešil, interniran in poslan v vojake, toda prišel je srečno v Gradec, kjer je pripravljaj knjigo o naših mejah («Nacionalna razmejitvev na jugu»), in nato skrivaj prišel na Dunaj, kjer je nadaljeval svoje delo.

Ves mesec je divjal v parlamentu boj za naše deklaracije, Slovani so se čimdalje bolj družili v enotno fronto, in besede, ki so jih govorili naši poslanci v parlamentu, so odmevale globoko med narodom. V vrstah prvih borcev je stal odločni in energični dr. Krek, ki je živel od začetka vojne na mirnem Prtovču in tam snoval načrte naše bodoče skupne države. Deloval je posebno v odsekih za begunce in za pomoč ljudstvu, a v svojih govorih je bil bojevit in brezobziren, da so se umikali nasprotniki. Bil je v stalni zvezi posebno s Hrvati in Bosanci, potoval sem in tje in pripravljaj vse na odločilni trenutek.

Medtem ko je divjal v dunajskem parlamentu boj med slovanskimi in nemškimi poslanci in so v hrvatskem saboru pravaši podali enako deklaracijo, se je pripravljaj za naše bodoče ujedinjenje še tretji važen dogodek; konec aprila je povabil Pašić «Jugoslovenski odbor», naj pošlje svoje zastopnike na K r f. «Jugoslovenski odbor» je nanreč deloval popolnoma samostojno in se je ogibal vsega, kar bi bilo moglo vzbujati očitke, da je privesek srbske vlade; hotel je govoriti samo v imenu avstrijskih Jugoslovanov in biti njih zastopnik brez vseh obveznosti, ki so jih Srbiji nalagali mednarodni dogovori. Ko je bil regent Aleksander leta 1916. v Parizu, se mu je šla poklonit deputacija «Jugoslovenskega odbora». Naravno je bilo, da sta srbska vlada in «Jugoslovenski odbor» imela isti cilj: osvobodjenje vsega naroda. Toda carska Rusija je imela glede tega svoje pomisleke; sedaj so ti pomisleki padli in napočil je čas, da zastopniki Srbije in avstrijskih Jugoslovanov izpregovore svetu. V začetku junija so dospeli člani «Jugoslovenskega odbora» na K r f. Pašić jih je pozdravil v majhni vili in dne 12. junija so se začele seje, na katerih se je mnogo in skoraj preveč govorilo, razpravljajlo in disputirajlo. Prav v tem času je došla na K r f tudi vest o majniški deklaraciji, ki je vsled pristavka o «habsburškem žezlu» vzbudila nevoljo Srbov, češ da Slovenci sami žele ostati v habsburški monarhiji. Posvetovanja so trajala pet tednov in dne 7. julija je bila podpisana

Dr. Gregor Žerjav.

tako zvana k r f s k a d e k l a r a c i j a, katere bistvo je, da so se zastopniki jugoslovenskega naroda izrekli za parlamentarno, demokratično monarhijo pod vladarsko rodbino Karadžordževićev z enotnim zakonodajnim odborom in enotno za vse obvezno ustavo, po kateri bodo zajamčene enake pravice vsem narečjem, pisavi, veroizpovedim, z enakimi pravicami in dolžnostmi za vse. Deklaracija je poudarila, da je Jadransko morje vsem narodom svobodno in odprto morje, kar je naletelo na hud odpor v italijanskem tisku. «Zasluga te deklaracije je, da je z njo stopilo naše vprašanje oficielno na mednarodno poprišče in tvorilo odslej del skupnozavezniškega vojnega programa. Mi Slovenci si lahko zapomnimo, da je iznesla krfska deklaracija naše ime prvikrat v državno javnost. Dotlej so o našem obstoju vedeli le bližnji sosedje, v resnost naših državnih aspiracij pa niso verjeli niti tisti, ki se jih je najbolj tikalo. Dočim je hodila pred Srbi povsod njih stara in nova vojna slava in so spretnejši hrvatski politiki že davno zanesli glas o nekdanjih hrvatskih kraljevih kronah med tuji svet, smo igrali Slovenci vlogo mednarodnega trinajstega brata, od nikogar poznanega, od vsakogar preziranega. Krivi pa smo bili sami.» (Dr. Ogris: Borba za jugoslovensko državo.) «Jugoslovenski odbor» je poklonil regentu Aleksandru krasen ščit, delo kiparja Meštrovića, in po posvetovanjih odšel na obhod po solunski fronti. Pomen vseh teh deklaracij je bil v tem, da je stopilo naše vprašanje bolj jasno pred oči sveta, da se je iz njih

Dr. Otokar Rybař,
vodja tržaških Slovencev.

kazala naša skupna narodna volja in da se je o nas tem več pisalo v mednarodnem svetu ob času, ko so tako veliki dogodki pretresali Evropo. Srbi pa so vedeli, da ne bo zmagala samo beseda, ampak dejanja na bojnem polju, zato so sprejeli vse predloge «Jugoslovenskega odbora», dasi so bili v marsikaterem že zarodki bodočih sporov, in mnogi tedanji besedniki državnega edinstva so pozneje dokazali, kako slabo so pojmovali geslo, da brez žrtev ne bo zmage in ne skupne narodne države.

Vkljub temu je krfska deklaracija važen mejnik na naši poti do narodne države in je dala našim voditeljem v državi novih sil, da so čimdalje bolj vztrajali na svojih zahtevah. Vsled njih odločnosti je padlo ministrstvo Clam-Martinitz, in vitezu Seidlerju, ki je nastopil za njim, je dne 30. junija zaklical dr. Rybař: «Mi Jugoslovani odkrito izjavljamo, da si ne damo vzeti pravice do samoodločbe in da se bomo borili proti vsaki vladi, ki te pravice ne bo priznavala». To je bil odgovor na avstrijsko mirovno izjavo, ki je dokazoval, da brez naše svobode ne bo miru. Cesar Karel je klical k sebi naše poslance, prosil

in obetal vse mogoče. Dne 3. junija je proglasil amnestijo za vse politične «zločince», da bi pridobil Slované za «politiko spravljivosti». Nemci so hoteli sestaviti poseben državni svet za preustroj države, Slovani so ga odklonili, Nemci so predlagali revizijo ustave, vanjo nihče ni veroval, vlada je ponujala narodno avtonomijo, Slovani so vpraševali: kakšno. Dne 1. avgusta se je že govorilo o «kabinetu narodov», slovanski poslanci so ga odklanjali. Res so nastala nasprotja med poljskim, češkim in jugoslovenskim stališčem, vzlic temu je zmagovala skupna osvobodilna misel.

Vojna napoved Amerike in ruska revolucija sta vplivali tudi na dogodke na bojišču. Spomladi se je pripravljala velika ofenziva zaveznikov, ki je izostala v pričakovanju nadaljnjih dogodkov. Boji so se ponavljali na vseh frontah in celo Rusija se je odločila za napad, dasi je množica dne 3. maja demonstrirala po petrograjskih ulicah proti zunanjemu ministru Miljukovu, ker je obljubil zaveznikom, da ostane Rusija v vojni do končne zmage. Poveljnik petrograjskih čet je postal general Kornilov, ki je izkušal uvesti v vojsko zopet disciplino. Odšel je na fronto in v začetku julija začel v Galiciji uspešno ofenzivo, kjer so se borili v bitki pri Zborovu tudi češki legionarji, ki so dajali zgled junaštva omahujočim ruskim četam. Njegov uspeh je bodril narodno vlado, kajti revolucionarne čete so postajale nevarne za državo. Dne 1. avgusta je postal Kornilov vrhovni poveljnik ruskih čet, uvedel je na fronti zopet smrtno kazen in zahteval pokorščino vojaštva do oficirjev. Toda bilo je prepozno. Revolucija je kakor plaz, ki podira najsilnejše hraste s svojo silo. Nemci so zasedli Rigo in pretili preko Njemna, da zavzamejo Petrograd. V teh dneh je bilo treba železne roke, ki bi obvladovala armado in državo. Kerenskij, ki je bil sijajen govornik, a slab državnik, je bil proti odločnemu nastopu Kornilova, ker se je bal za svojo slavo. V javnosti pa so čimdalje bolj prevladovale revolucionarne sile, saj se je medtem pojavil v Petrogradu Lenin, ki mu je Nemčija v zaprtem vagonu omogočila pot iz Švice, kjer je bilo središče komunistične propagande. Preko Švedske je dospel Lenin v Petrograd, kjer so sovjeti čimdalje bolj onemogočali zmago narodne vlade. Kerenskij je izkušal obvladati dva svetova, ki sta si bila do skrajnosti nasprotna; narodna vlada je izkušala vzpostaviti red in mir, sovjeti-boljševiki so bili za popoln prevrat in razvrat družbe, ki naj prinese svetovno revolucijo. Njih gesla so zmagovala. Kornilov je ustavil ofenzivo na fronti in poslal čete pod generalom Krymovim proti Petrogradu. Kerenskij je proglasil Kornilova za «sovražnika revolucije in ljudstva» in dne 17. septembra

General Kornilov.

sta bila Kornilov in general Kaledin, ki se je izkušal proglasiti za diktatorja južne Rusije, odstavljena. General Krymov se je ustrelil, Kornilova so zaprli, in ko je pobegnil iz ječe, je padel drugo leto v boju proti boljševikom meseca aprila pri Jekaterinodar. Kronstadtski mornarji-boljševiki so zmagali. V Rusiji je nastala zmešnjava. Večina čet je bila za mir in je postajala glavna opora boljševiške propagande. Prišlo je do novih bojov na petrograjskih ulicah. V noči od 6. do 7. novembra so boljševiki zasedli brzojavni urad in oznanili po vsej državi, da so sovjeti prevzeli vlado. Narodna vlada je bila oblegana v zimski palači, po mestu je divjala državljanska vojna. Kerenski je pobegnil. Še je izkušal dne 12. novembra zopet zavzeti Petrograd, a boljševiki so že obvladali mesto in s težavo se je rešil iz Carskega sela, kjer so se bili zadnji boji. Lenin in Trocki sta bila gospodarja Rusije. Po vseh mestih so zadrževali krvavi boji. Osebna lastnina je bila proglašena za tatvino. Pod geslom: «Kradi, ukradeno» so planile množice na trgovine in stanovanja, si delile hiše in palače, razbijale pohištvo in uničevale umetnine, plenile in kradle po ulicah. Zavladal je rdeči teror. Meščan, plemič, buržuj ni bil več človek, ampak preganjan izgnanec, ki ga je imel vsak pravico ubiti. Uradništvo, plemstvo in meščanstvo je pričelo bežati. Zemlja je bila proglašena za kmečko last. Kmetje so napadli dvorce in graščine, uničevali in požigali, praznili kleti in zaloge, si delili zemljo in čakali, kaj prinese svoboda. Čete so zapuščale fronto in se vračale v notranjost. Moštvo je pobijalo oficirje in prodajalo konje in topove po grošu; milijoni državnega premoženja so padli v nemške roke. Konec vojne! Svoboda, svoboda, svoboda! «Mir brez aneksij in brez odškodnine», je bilo geslo boljševikov. Nemcem je bila odprta pot v Rusijo. Iz vračajočih se armad se je tvorila po mestih rdeča armada, ki je postala glavna opora nove vlade. Sovjeti vojakov, delavcev in kmetov so prevzeli oblast; namesto bivših voditeljev javne oblasti so prišli na površje neznani ljudje, željni vlade in maščevanja. General Duhonin, ki je odklanjal sramoten mir s sovražnikom, je bil ubit kot protirevolucionar, in vrhovni poveljnik armade je postal praporščak Krilenko, ki je poznal sovražnika samo še v notranjosti Rusije. To so bile čete, ki so jih zbrali beli generali, da rešijo državo pred propadom in obvarujejo mesta pred uničevanjem razdivjanih množic. Vkljub temu, da sovjeti še niso obvladali vse ogromne Rusije, je podpisal Lenin dne 14. decembra dogovor o premirju.

In kaj so delali medtem ostali zavezniki? Velika bitka v Flandriji, ki se je bila v vročih poletnih dneh, je prinesla sicer delen uspeh, a ni prinesla odločitve. Ob Soči se je bila enajsta soška bitka, v kateri so Italijani zasedli Sveto goro in prodirali preko Grmade na Trst, a v odločilnem trenutku so odnehali. Govorilo se je, da je bila avstrijska vojska brez rezerv in fronta skoraj prebita — toda Italijani so se ustavili. Medtem so se zbirale v Italiji češke in jugoslovenske legije. Naši

ujetniki so zahtevali, da ustanove svojo dobrovoljsko armado, ki bi odšla na solunsko fronto, toda Italijani so dovolili ustanovitev legij samo s tem pogojem, da se morajo — boriti za Italijo. Naši dobrovoljci so bili v težkem položaju. Boriti se proti Avstriji — da, a boriti se za Italijo — ne, posebno na tistem delu fronte, ki je posegala po slovenskih pokrajinah. Zato so sodelovale na tirolski fronti, da pospeše skupno zmago in si pribore pravico, da jih prepeljejo na Solun. Tu je dr. Pivko v zvezi s Čehi in Bosanci zasnoval celo širokopotezen načrt v Suganski dolini pri Carzanu, da prepelje ves del vojske na italijansko stran in omogoči Italijanom, ki jim je poslal preko fronte vse podatke o razdelitvi čet, preboj fronte, da bi mogli zavzeti vso južno Tirolsko do Tridenta, toda Italijani niso znali izrabiti ugodnega trenutka, in naši zarotniki, ki so jim bili že na sledu, so se komaj srečno rešili na drugo stran, dočim so Italijani zasedli Carzano, a glavni del načrta je ostal neizvršen. S svojim nastopom si je pridobil dr. Pivko ugled pri Italijanih, da je mogel mnogo dobrega storiti za naše dobrovoljce. Zato pa se je Avstrija maščevala nad njegovo družino.

Po enajsti soški bitki so se začeli Italijani pripravljati na odločilno — dvanajsto, kajti medtem so se širile čimdalje bolj mirovne vesti. Ni bilo neznano, da je sam cesar Karel poslal spomladi cesaričinega brata Siksta Bourbonskega preko Švice k zaveznikom popraševati, ali bi bilo mogoče skleniti separaten mir. V Stockholmu so zborovali delavski zastopniki na konferenci, ki je izkušala najti pot do miru s posredovanjem delavskih organizacij. Brez uspeha. Sam rimski papež se je obrnil s posebnim pismom na vlade, naj končajo nečloveško klanje. Papežu je odgovoril Wilson, ki je pozdravil njegov klic po svetovnem miru, a pripomnil, da je ta mir mogoč samo na podlagi, ki ga je označila Amerika s svojo zahtevo po samoodločbi narodov. V vseh državah se je čutila vojna utrujenost, ponavljale so se delavske stavke in demonstracije nezadovoljnih množic. Tudi v Nemčiji in Avstriji, kajti glad je pritiskal na vse s čimdalje večjo silo in čimdalje manj je bilo tistih, ki so verjeli v zmago. Zato je moral odstopiti nemški kancler, in generali so dobili prvo besedo v državi. Hindenburg in Ludendorf sta hotela leta 1918. diktirati nemški mir Evropi. Položaj se je zdel zelo ugoden. Na zapadu sicer ni bilo mogoče doseči odločilne zmage, toda tudi tu bodo počasi omagali zavezniki. Ruske nevarnosti ni bilo več. Lahko bi prestopili mejo in zasedli ruska mesta, a to je bilo nepotrebno; s tem bi samo motili delo boljševikov, ki so bili njih naravni zavezniki. Preostajala je le še ena fronta —

Dr. Ljudevit Pivko,
organizator
jugoslov. dobrovoljcev
v Italiji.

italijanska. Če zavzamejo Italijani Trst, bi to zelo neugodno vplivalo na Avstrijo, ki je notranje oslABLJENA, ker njeni narodi zahtevajo svoje samostojne države. Nemška zmaga bi pokazala, da so prazne nade slovenskih narodov, ki se zanašajo na zunanje zaveznike. Tako so se začele nemške čete z vseh front zbirati na soški in italijanski fronti. Vkljub temu, da so bili Italijani opozorjeni, da se pripravlja velika ofenziva, so brezskrbno sedeli v svojih sijajno zgrajenih utrdbah, in Cadorna sam ni verjel, da bi bilo mogoče prodreti italijansko fronto. Poveljnik nemške armade je bil general Below, ki je zbral glavne sile ob gorenji Soči med Tolminom in Rombonom in dobro izrabil prelaze iz savske v soško dolino, ki so bili polni nemških čet. Dne 24. oktobra so začeli nemški topovi bruhati ogenj na italijanske postojanke okoli Kobarida, ki jih je nato napadla pehota s strupenimi plini. Italijani so bili presenečeni in začeli bežati. Ker je medtem predrla v koroških Alpah tudi Kroatinova armada, je bila zmeda popolna. Italijani niso niti več bežali, ampak so se trumoma vdajali in puščali sovražniku ves vojni material. Nemške čete so hitele naprej, zavzele Čedad in Gemono in prišle v zaledje soške fronte, ki se je morala jadrno umikati. Svet je ostrmel. Od bojov utrujena nemško-avstrijska vojska je razbila v tretjem letu vojne spočito italijansko armado. Tisti naš lepi slovenski

Kobarid.

Kobarid, ki so ga Italijani izpremenili v Caporetto, je postal začetek italijanskega poraza. Namesto pohoda na Trst se je vršil žalosten beg italijanskih čet na Tagliamento skozi pokrajine beneških Slovencev. Samo ob Tagliamento se je vdalo 60.000 Italijanov. Tudi Tagliamento ni zadržal nemških čet, ki so se lačne in žejne najedle in napile v bogatih italijanskih mestih. Plen je bil ogromen. 250.000 vojakov in 2.500 topov poleg vsega drugega materiala. Italijanska armada je bila uničena —

pot proti Rimu odprta. Načelnik francoskega generalnega štaba general Foch je hitel s štirimi francoskimi divizijami v Italijo, da zadrži sovražnika. Nemške čete so medtem prestopile Tagliamento in drle proti Piavi. Šele tu se je posrečilo generalu Fochu zbrati toliko sil, da je zabranil Nemcem prehod čez reko. Tako je Francija z zavezniki morala reševati Italijo. Fronta se je ustavila na Piavi, daleč od Soče in tistih slovenskih krajev, ki jih je Italija zahtevala zase v londonskem paktu. Res je, da je tudi Nemcem zrasel greben in da so zopet pričeli verovati v svojo vsegamogočnost. Zopet so bili globoko v sovražnikovi deželi, ki

so jo temeljito oplenili in potolažili v teh jesenskih dneh gladujoče množice po svojih mestih. Padla je cela italijanska fronta, ki sicer ni dosegla posebnih uspehov, a je vendar nase vezala velik del avstrijske armade. Sedaj bodo te čete proste in pride končni obračun s Francijo in Anglijo.

Italijanski poraz je silno vplival na mirovno razpoloženje v Evropi, saj so marširale nemške čete skozi vasi, kjer so še visele zastave, ker jih je nekaj dni prej obiskal italijanski kralj, pripravljen za pohod na Trst — in zdaj se je zdelo, da je tudi Italija izločena iz vojne. V Franciji so se pojavljali sumljivi znaki nemške mirovne propagande. Tedaj se je na čelo vlade postavil «stari tiger» Clémenceau, ki je prevzel obenem tudi vojno ministrstvo in proglasil dne 20. novembra svoj program:

«Treba je vse žrtvovati za vojno, da zagotovimo zmago Francije. Želimo miru, seveda. Bil bi zločin, ko bi imel drugačne misli. Toda z barantanjem za mir ne bomo zmagali pruskega militarizma. Moje geslo je vedno isto. Za notranjo politiko delam vojno in za zunanjo isto: delam vojno. Rusija nas izdaja: bodi, delam vojno! Nesrečna Rumunija je bila prisiljena kapitulirati: neglede na to delam vojno in jo bom delal do zadnje četrte ure, kajti ta četrte ure bo naša.»

Ta odločnost starega bojovnika je dvignila srca, in vlada je z vso strogostjo zatrla vse, kar je bilo v sumljivi zvezi z Nemčijo.

Medtem so se tudi pri nas doma ločili duhovi. Še so bili na delu zadnji ostanki robskih duš okoli dr. Šusteršiča, ki je hotel za vsako ceno rešiti «katoliško Avstrijo». Meseca avgusta je pohitel v Švico «delat za mir», a vrnil se je brez uspeha. «To vojno je menda satan naredil», je rekel nekdanj vsemogočni deželni kranjski glavar, ki je pozabil, da je zahteval vojno v imenu Boga. Dne 15. septembra so s škofom na čelu vse slovenske stranke podpisale izjavo za deklaracijo, češ «da mora našemu narodu svobodo in edinstvo ohraniti le samostojna, na načelu samoodločbe narodov zgrajena jugoslovanska država... Zato zahtevamo, da se čimprej izvede to edinstvo»...

Že nekaj dni pred tem je dr. Krek proglasil, da nismo veleizdajalci, kakor nam očitajo Nemci. «Suženjstvo je veleizdaja!» je rekel. «Izven Jugoslavije je smrt... Naš narod živi in umrje z jugoslovansko deklaracijo», je pisal «Slovenski Narod» dne 17. septembra in proglasil, da je to naš «minimalni program».

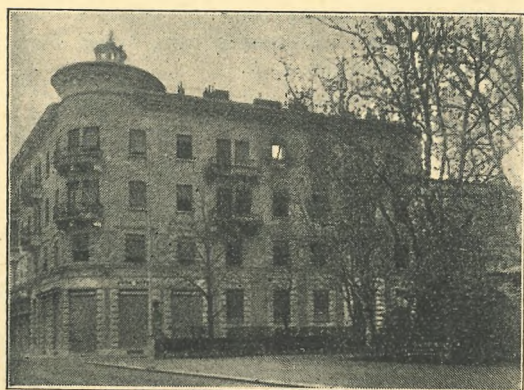
Dne 9. oktobra se je po vsej Sloveniji raznesla nenadna vest, da je v št. Janžu umrl dr. Krek. Smrt ga je vzela sredi največjega dela. Vsa

Clémenceau,
francoski ministrski
predsednik.

Slovenija se je odela v črno, in njegov pogreb je bil prava manifestacija jugoslovenske misli. Ob njegovem grobu je prisegel narod na boj do zmage.

«Mi slišimo tvoj glas iz groba», je govoril dr. Korošec, «ki nam vele-va: ljubezen, sloga in neumorno delo za našo stvar. To tvojo oporoko sprejemamo tu pred vsem narodom in obetamo, da hočemo zastaviti vse svoje sile, da se uresniči tvoja ideja jugoslovenske države.»

Trgovski dom v Gorici.

Bojevitost med slovenskim ljudstvom je rasla.

Dr. Šusteršič je izstopil iz «Jugoslovanskega kluba» in s svojo «Resnico» izkušal reševati avstrijsko vlado. Ves narod ga je proglasil za izdajalca. Vse občine in društva so začele podpisovati deklaracijo in dne 15. decembra je izšel poziv na slovensko ženstvo, da podpiše deklaracijo vsaka slovenska hiša. Prvi dan je podpisalo izjavo nad 10.000 slovenskih žen.

«Z občudovanja vredno odločnostjo» — je pisal «Slovenski Narod» ob tej priliki — «in globokim razumevanjem velikega časa stopa slovenska žena ob stran vseh onih, ki se borijo za našo neodvisnost, oglašja se kot predstaviteljica slovenske rodbine, kot varuhinja slovenskega domačega ognjišča, kot mati, kateri je najbolj pri srcu bodočnost slovenskih otrok, in pravi: Ni mogoče, da bi bilo vse to, kar sem pretrpela, da bi bile vse bridkosti, v katerih se je krčilo moje srce v strašnem vojnem času, zaman. Dvigam svoj glas in zahtevam, da kmalu sklenete mir. Toda prepričana sem, da bo mir srečen in plodonosen le tedaj, če prinese narodu svobodo. Prepričana sem, da ne bo nikdar več kruta vojna razdevala naših ognjišč, ubijala naših mož in mladeničev..., ako dosežemo, da bomo sami gospodarji svoje usode v zedinjeni Jugoslaviji.

Visoko dviga slovenska mati in žena zastavo narodne svobode. Kdo je rojen v slovenski zibelki, ki bi ji ne sledil? ...»

Mirovna pogajanja v Brestu Litovskem, kjer so boljševiki z radio-brzjavi širili svoje ideje po Evropi in zahtevali samoodločbo narodov, so dajala vsem novih nad za novo leto.

«Svetlejšje kakor kdaj bodo lučke na božičnem drevesu in ob jaslicah, sladkejše bodo peli angelci: mir ljudem na zemlji — v naši svobodni in srečni Jugoslaviji», je pisal «Slovenski Narod» za božič. V parlamentu je

«Jugoslovanski klub» izkušal onemogočiti vse nakane grofa Czernina, ki je zahteval, naj se reši naše vprašanje v avstrijskem parlamentu. «Vojno so sklenili brez nas, a sedaj hočejo še o miru odločevati brez narodov», je rekel dr. Korošec. «Želimo, da bodo v Brestu Litovskem navzoči tudi zastopniki narodov, kakor to zahtevajo boljševiki, naj se sklepa mir od naroda do naroda.» Za novo leto je pisal «Slovenski Narod»: «Danes stoji pred nami druga zavest: ne orožje, narodi bodo odločali... Milijoni so začutili ono temno silo, ki jim je edina vračala življenje, samoodločbo narodov, ki zavrača suženjstvo narodov in združuje samostojne enote na živi podlagi. Doživeli smo spoznanje tistega, kar tvori prepad med preteklostjo in bodočnostjo. Zato je cilj le svoboda Jugoslovanov.»

In Balkan? Srbija? — Leto se je začelo z nenavadnim dogodkom — z vstajo naroda v topliškem okraju. Ko so leta 1916. zavladali Nemci in Bolgari nad srbskim ozemljem, so bežali mladeniči in starci pred njih nasiljem in zločini v gore, kakor za časa turške vlade. Začele so se zbirati hajduške čete, ki jim okupacijske čete po mestih niso mogle do živega. Jeseni so hoteli Bolgari v srbskem zasedenem ozemlju izvršiti nabore in tako prisiliti Srbe, da bi se borili proti lastnim bratom. Bilo je to ravno ob času srbske ofenzive na Bitolj. V težko izkušenem in izmučenem narodu je zavrelo. Tedaj so pridrle z gora hajduške čete Koste Vojinovića, ki ga je narod smatral za princa Džordža, in tik nato se je prikazal med četami sam vojvoda Kosta Pečanac, dobro znan narodu izza prejšnjih let njegovega četovanja. Dal se je prenesti s francoskim zrakoplovom iz — Soluna. Preletel je srečno sovražno fronto, izstopil sredi domačih polj, francosko letalo je odletelo v Rumunijo, on pa je odhitel v gore in dobil zvezo s četami. Njegov prihod je vzbudil v srcu naroda žive nade, da se bliža odrešenje. Toda srbska vojska se je ustavila nad Bitoljem, in načrt, da izbruhne v zaledju vstaja, ki bi olajšala zmago srbski vojski in napravila zmedo v vrstah sovražnikov, se je ponesrečil.

Vkljub temu vojvoda Pečanac ni obupal. Hotel je za vsako ceno preprečiti bolgarske nabore na srbskem ozemlju. Pozimi se je zbralo do 16.000 četašev in 1000 Rusov, ki so prve dni februarja planili v posameznih oddelkih v dolino. Zavzeli so Prokoplje, Kuršumlijo in vse važnejše kraje ob reki Toplici in Jablanici. Vstaja se je hitro širila, narod se je pridral k četašem in vojska sredi Srbije je narasla tako, da je naskočila Niš, kjer se je morala umekniti pred topovi. Nemci in Bolgari so bili presenečeni in niso imeli dovolj čet, da bi vstajo

Vojvoda Kosta Pečanac.

zadušili. Vsi kraji od Morave do Vranje in Kruševca so bili štiri tedne pod vlado vojvode Pečanca — svoboden otok sredi zasedenega ozemlja, ki je čakal pomoči od zunaj. Toda solunska fronta še ni bila pripravljena za glavni napad — vse žrtve so bile zaman. Tri divizije so morali poslati Nemci in Bolgari, da so z velikimi izgubami zopet zavzele uporne kraje. A tudi Srbi so imeli mnogo izgub: padlo je v teh bojih 24.000 ljudi. Nemci in Bolgari so se strašno maščevali, rušili in požigali mesta, streljali in obešali upornike, bolgarski general Protogerov je dal cele vlake sestradanega naroda prepeljati v Malo Azijo, odkoder ni bilo več rešitve. Vojvoda Pečanac se je srečno rešil iz bojev v gore, a večina vstaških vodij je padla. Da se maščuje za bolgarska grozodejstva je poleti vojvoda Pečanac vdrl s svojimi četami na Bolgarsko, zažgal Bosiljgrad in hotel napasti glavni stan, a se je moral pred premočjo umekniti nazaj v gore. A tudi sedaj ni zapustil domovine, četoval je do konca vojne ob meji Hercegovine in Črne gore in čakal na trenutek, ko se vrne srbska vojska ...

Topliška vstaja je dokazala, da vkljub vsemu trpljenju še ni zlomljen uporni srbski narodni duh, in velike žrtve so prisilile Nemce in Bolgare, da so skušali izlepa pomiriti narod in si zavarovati hrbet, kajti tudi oni so bili čimdalje bolj prepričani, da pride čas odhoda iz Srbije — in dan maščevanja za narod. Zato so izkušali tudi Avstrijci doseči s Srbijo separaten mir, kajti sramota njih zločinov, ki so jih v dunajskem parlamentu razgrinjali jugoslovenski poslanci, se je širila v svet.

Solun gori (l. 1917).

Tako je leto na solunski fronti prešlo v nestrpnem pričakovanju. Čete so se množile. Prihajale so dobrovoljske legije. Treba je bilo ogromnih priprav za bodočo ofenzivo. Čete so gradile ceste in poti, prekope in utrdbe. Da se zatro bolezn, je bilo treba poskrbeti za zdravo pitno vodo: zgradili so 11 km dolg vodovod z gorskega grebena do Soluna, uredili mnogo vodnjakov, navrtali 240 novih izvirov, pripravili 4.000 napajališč in 1000 rezervoarjev, napeljali 220 km vodovodnih cevi in s tem omogočili četam znošno življenje v teh nezdravil krajih. Za fronto pa so se grmadile zaloge municije za odločilni trenutek.

Zopet na domačih tleh.

Regent Aleksander je pozdravil srbsko vojsko za božič:

Solun, dne 25. decembra 1917.

Junaki!

Tudi to leto pričakujemo svetle praznike Kristusovega rojstva in Novo leto izven mej svoje mile domovine; tudi to leto smo primorani, da te svečane dni preživimo samo v mislih z našimi dragimi v domovini. Razvoj dogodkov nam ni dopustil, da v tem letu izvojujemo zmago nad sovražnikom in da se vrnemo v svoje domove. Toda treba je misliti na to, da se da zmaga v tem orjaškem boju z božjo pomočjo izbojevati samo s hrabrostjo, neomajno vztrajnostjo in potrpljenjem. In Srb, čigar legendarno junaštvo, vztrajnost in potrpežljivost so znane vsemu svetu, ohorožen s temi krepostmi in z vero v Boga, v svojo moč in neizčrpno silo svojih zaveznikov, bo znal dočakati trenutek končne zmage.

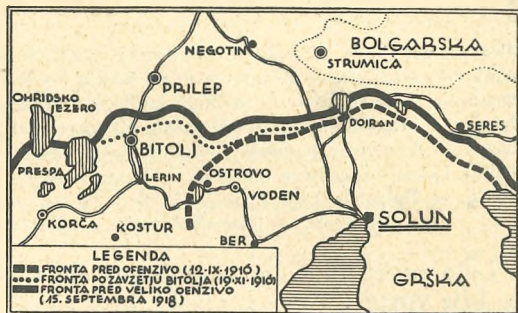
Leto, ki ga dokončujemo, je privedlo v našo sredo lepo število naših dragih bratov izven kraljevine: Srbov, Hrvatov, Slovencev in Čehov. Prišli so, da se ramo ob rami s svojimi dragimi brati iz Srbije bore s puško v roki in s svojo krvjo za osvobodjenje in ujedinjenje naše mile skupne domovine Srbov, Hrvatov in Slovencev, tega našega narodnega ideala. Imejte vsi skupaj trdno upanje, da bomo z božjo pomočjo v prihodnjem letu dosegli naš vzvišeni cilj in si zagotovili vse ugodnosti miru in bodočega razvoja.

V tem imenu vas, junaki, pozdravljam:

Kristus se je rodil! Srečno vam novo leto!

Aleksander.

Stali smo na vrhu gore, odkoder je že segal pogled v čudežno deželo svobode.

Karta solunske fronte.

Prestolonaslednik Aleksander v razgovoru z jugoslovenskimi dobrovoljci na solunski fronti.

Mirovna pogajanja v Brestu Litovskem. — Zahteve avstrijskih slovanskih narodov. — Trikraljevski manifest. — Separaten mir z Rusijo. — Nemški pohod v Ukrajino. — Kapitulacija Rumunije. — Manifestacije za Jugoslavijo. — Praznik slovenskega ženstva v Ljubljani. — Prisega v Pragi 13. aprila. — Majniške slavnosti v Pragi. — Ljubljanska posvetovanja trozveze. — Avstrijske ponudbe. — Grof Tisza v Sarajevu. — Boji na zapadni fronti. — Odločilna bitka. — Focheva ofenziva. — Poraz Nemcev. — Polom na Piavi. — Preboj solunske fronte. — Bolgarija kapitulira. — Prošnje za mir. — Wilsonove zahteve. — Pohod zaveznikov. — Razpad Avstrije. — Narodno Vijeće. — Prevrat.

Leto zmage in svobode se je pričelo z novimi nadami. Oči vsega sveta so bile vprte v Brest Litovski, kjer se je odločala usoda Rusije. Boljševiki so prvotno zahtevali, naj se vrše mirovna pogajanja v Stockholmu, da bi mogli svobodno pred vsem svetom govoriti o svojih načrtih in predlogih, po katerih bi se imel takoj skleniti svetovni mir. Nemci pa niso hoteli miru brez zmage. Zato so skušali skleniti le separaten mir z Rusijo. Vedeli so, da so boljševiki v stiskah, ker je v državi še divjala revolucija in na meji ni bilo več armade, ki bi zadržala nemške čete, ko bi se delegati pri pogajanjih upirali nemškim zahtevam. Za vsak slučaj je bilo v Brestu dovolj nemških čet.

Konferenci je predsedoval nemški zunanji minister Kühlmann, Avstrijo je zastopal grof Czernin, Turčijo Hakki-paša, vodja ruske delegacije je bil žid Joffe, njen glavni govornik je bil Trockij. Kot zastopnik nemškega glavnega stana je prisostvoval pogajanjem general Hofmann, ki je v odločilnih trenutkih porožljal s sabljo... Nemci in Avstrijci so si razdelili vloge: Rusija naj postane nemška, Rumunija pa avstrijska kolonija.

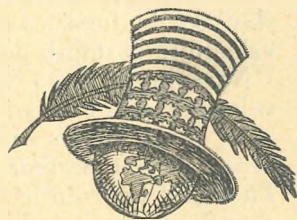
Boljševiki so v dolgih govorih pojasnjevali svoje nazore o svetovnem miru «brez aneksij in kontribucij», o samoodločbi narodov, o reorganizaciji Evrope in človeške družbe na novih osnovah; Nemci so vse to odobraval, kolikor je šlo njim v korist, obenem pa so pripravljali čete za pohod v Rusijo.

Da onemogočijo zahrbtno barantanje za bodočnost narodov in da pred vsem svetom odvzamejo grofu Czerninu pravico govoriti v imenu češkega naroda, so se češki poslanci na sv. Treh kraljev dan nenadoma sestali v Pragi kot generalni zbor, ki ima pravico odločati o najvažnejših narodnih vprašanjih, in sprejele t. zv. trikraljevski manifest, v katerem so poudarili, da stavi nova Rusija med pogoji svetovnega miru načelo narodne samoodločbe tako, «da naj bi narodi svobodno odločali o svojem življenju, ali hočejo ustanoviti samostojne države ali tvoriti državno celoto v zvezi z drugimi narodi». Glede na to se je izjavil generalni zbor v manifestu sledeče:

«Naš narod hrepeni skupno z vsemi demokracijami sveta po splošnem in trajnem miru. Popolnoma pa se zaveda resnice, da more biti trajen le takšen mir, ki odstrani stare krivice, brutalno silo premoči orožja, kakor tudi predpravice držav in narodov nad drugimi narodi, le takšen mir, ki zagotovi samostojen razvoj velikim in malim narodom in osvobodi zlasti tiste narode, ki danes ječijo pod tujo nadvlado. Zato mora biti ta pravica do svobodnega narodnega življenja in samoodločbe narodov, malih in velikih, katerekoli državne pripadnosti, temelj bodočega mednarodnega prava, jamstvo miru in prijateljskega sožitja narodov ter velika idealna pridobitev ljudstva iz grozne svetovne vojne. Mi poslanci češkega naroda izjavljamo, da bi mir, ki bi našemu narodu ne prinesel pravičnosti in svobode, za naš narod ne mogel biti mir, temveč le začetek novega mogočnega in doslednega boja za državno samostojnost, v katerem bi naš narod napel do skrajnosti vse svoje gmotne in moralne sile in bi v tem brezobzirnem boju ne prenehal do srečnega konca.

Naš narod se priglašča za to samostojnost, opirajoč se na svoje zgodovinsko državno pravo in ves prešinjen vročega hrepenenja, da bi v svobodni tekmi z drugimi narodi in v svoji samostojni, polnopravni, demokratični, socialnopravični državi, zgrajeni na enakopravnosti vsega prebivalstva, in v zgodovinskih mejah svojega slovanskega plemena mogel prispevati k novemu, velikemu razvoju človeštva, osnovanemu na svobodi in bratstvu; držeč se teh načel slovesno protestiramo proti odklanjanju pravice samoodločbe narodov pri mirovnih pogajanjih in zahtevamo, da bodi v smislu tega prava zagotovljena vsem narodom, torej tudi našemu, udeležba in popolna svoboda, zastopati naše pravice na mirovnem kongresu...

To zborovanje, ki je presenetilo s svojo odločnostjo češko in evropsko javnost, je brzojavno pozdravil tudi predsednik «Jugoslovanskega kluba» dr. Korošec, ki je izjavil, «da je „Jugoslovanski klub“ Čehom zvest zaveznik z ramo ob rami in da Czernin zastopa le privilegirano manjšino. Mi želimo trajen mir, ki se pa ne more graditi na medsebojnem varanju in tlačanju narodov, temveč le na moralnih temeljih, za katere se danes bojujejo milijoni.» Ta pozdrav je bil v zboru sprejet z velikanskim navdušenjem in z njim je trikraljevski manifest dobil veljavo tudi za nas. Vkljub temu je «Jugoslovanski klub» poslal predsednikom mirovne delegacije v Brest Litovski dne 31. januarja sledeče naše zahteve:

Ameriška palma miru.

1. Takojšen splošno demokratičen mir, popolno razoroženje, mednarodno varstvo in jamstvo svobodnega razvoja vseh narodov, velikih in malih.
2. Narodom naj se da in popolnoma zavaruje svobodna samoodločba, zlasti glede vprašanja, ali hočejo tvoriti svobodno državo in v kateri obliki.
3. Mi ne zahtevamo ničesar, kar pripada kakemu drugemu narodu. Mi zahtevamo za našo državo le pokrajine, v katerih prebiva narod Srbov, Hrvatov in Slovencev nepretrgoma v kompaktni masi.
4. Morje, zlasti Jadransko morje, naj bo svobodno.

Vse to seveda ni oviralo Nemcev, da bi ne nadaljevali pogajanj, in dne 9. februarja se jim je posrečilo podpisati mir z Ukrajino; ni jim šlo za to, kdo je zastopal Ukrajino (bilo je tam nekaj mladičev iz kijevskega sosveta), glavna stvar je bila, da je bil dosežen prvi mir, kajti bližala se je pomlad, in Ukrajina je bogata zemlja, ki bo dala živil za gladujoče prebivalstvo. Ker boljševiki niso hoteli sprejeti nemških predlogov, je general Hofmann dne 17. februarja izdal ukaz, naj nemške čete prodirajo naprej v Rusijo. Boljševiki so se zbali za svojo oblast in so

Kako so se množili
bankovci . . .

dne 3. marca podpisali mir, «žalosten, nasilen in nečasten», kakor ga je označil svet ljudskih komisarjev v Moskvi, ki ga je potrdil 16. marca.

«Z božjo pomočjo smo sklenili mir z Ukrajino», je razglašal manifest cesarja Karla, in ko se je grof Czernin vrnil na Dunaj, ga je sprejelo mesto s slavnostno razsvetljavo, in gladne množice, sanjajoče o belem kruhu iz Ukrajine, so mu prirejale manifestacije. Vse to je vplivalo tudi na Rumunijo, ki je pod pritiskom dogodkov kapitulirala in morala podpisati mir, ki so ga diktirali Avstrijci. Nemške in avstrijske čete so vdrle v Rusijo in v Ukrajino, da zasedejo mesta kot jam-

stvo, da bodo izpolnjeni mirovni pogoji. Ujetniki so se začeli vračati in generali so upali z njimi pomnožiti razredčene vrste svojih armad. Toda ujetniki so bili siti vojne in so zanesli v armado razvratne boljševiške nazore. Avstrijci so upali, da se jim bo posrečilo zajeti tudi čehoslovaške in jugoslovanske legionarje, toda ti so še za časa odšli proti vzhodu in nastopili dolgo pot preko Sibirije na zapadno fronto.

Naravno je, da so Nemci slavili zmago slavje, saj je največja evropska velesila padla pred njih orožjem na kolena. Ogromne zakladnice živeža so se odprle in ves vojni plen so mogli porabiti za novo bojno orožje na zapadni fronti, kamor so se obrnile njih čete, da izsilijo odločilno bitko. Tudi grof Czernin je mislil, da bodo sedaj Čehi in Jugoslovani odnehali v svojem obupnem boju, toda naši poslanci so izjavili, da vse to prav nič ne izpremeni stališča «Jugoslovanskega kluba». «Za nas ni poti nazaj,» je izjavil dr. Ravnihar dne 6. marca v parlamentu, «mir brez kontribucij in aneksij v Brestu Litovskem je hinavščina.» Kot odgovor na «avstrijske diplomatske uspehe» so se začele po vseh slovenskih mestih velikanske manifestacije za jugoslovensko deklaracijo. Dne 17. marca se je vršil veličasten ljudski tabor v Žalcu, ki se ga je udeležilo nad 8000 ljudi. Ob nepomirljivem pritrjevanju množice so govorniki zavračali avstrijske ponudbe in zahtevali svobodno jugoslovensko državo. Najveličastnejši dan pa je bil dan 25. marca, na praznik Marijinega oznanjenja, ko je prišel dr. Korošec v Ljubljano in mu je slovensko ženstvo izročilo podpise za deklaracijo. Že sprejem na kolodvoru

je bil dokaz, da stoji prestolnica Slovenije za našo najvišjo narodno zahtevo, in navdušenje, ki je izvabljal pesem iz srca in solze iz oči, se je ponavljalo po vseh ulicah, koder je šel sprevod do magistrata, kjer je dr. Triller pozdravil predsednika «Jugoslovanskega kluba» kot glasnika naše jugoslovenske ideje. To ni bila več vojna Ljubljana, ki je trpela pod strahom in pomanjkanjem, bila je stara narodna Ljubljana, ovenčana s trobojnicami, zavedajoča se svoje pravice in zmage. Upravičeno je govoril dr. Triller:

«To navdušenje za zedinjenje in svobodo se je po zaslugi našega ženstva vsadilo v srce vsakega Slovenca in prodrlo v zadnjo gorsko vas. Vzplamtel je v vseh srcih ogenj ljubezni do naše skupne jugoslovenske domovine. Kakor mogočen plamen gre ta ljubezen pred nami po vsej naši domovini. Ta plame-neči ogenj bo sežgal vse, kar nam je nasprotnega. Vsi skupaj danes slovesno obetamo svoji domovini, da se ne bomo strašili nobenega boja, da dosežemo končno zmago, zmago za našo veliko jugoslovansko idejo.»

Zvečer je bil sestanek v «Unionu», v isti dvorani, kjer je pred štirimi leti zaslepljeni narod prisegal zvestobo tujcem in zahteval vojno proti Srbiji. Zdaj so po njej odmevali klici in pozdravi Jugoslaviji; govorniki niso našli besedi, s katerimi bi izrazili prekipevajoča čuvstva navdušene množice, ki je zahtevala samo eno: jugoslovensko državo. Med govori so se razlegale pesmi in radostni vzkliki, ki so vzkipeli posebno, ko je izpregovoril mons. Smodej v imenu Korošcev. Župan dr. Tavčar je rekel v svojem pozdravnem govoru:

«V tej strašni vojni smo se zavedli samega sebe. Prej smo bili kakor pelikan v puščavi, ki se ozira po svojem elementu, po vodi. Tako smo jadikovali po rešilni besedi, ki bi nam očvrstila dušo in zjeklenila srce našim bojevnikom. Na vaši strani hočemo vztrajati v boju, dokler ne bo uničeno ono nemštvo, ki hoče uničiti naš narod in strgati nase predvsem našo zemljo, ki je pač Bog ni ustvaril v ta namen, da bi bila podlaga razdivjanemu barbarstvu.»

Za njim je govoril prelat Andr. Kalan o cvetnem tednu slovanstva, dr. Kramer je nazdravil skupnosti in slogi, ki nas vodi do velikega cilja, nakar je burno pozdravljen in s cvetjem obsut govoril dr. Korošec:

«Ko smo dali izraza tej naši veliki ideji, se je začela proti nam gonja, ki v zadnjem času vedno bolj narašča. Imeli so nas za veleizdajalce in nepatriote. Če pa pogledamo, prijatelji, danes naše nasprotnike, se nam ne vidijo več tako strašni, kakor smo jih videli prej. Ne bojimo se jih več... Strah nas je minil. Odkar smo videli te barbare opravljati svoje barbarsko delo v naši sredi, je bojazen utonila v srcu... Mi vemo, da gremo z narodom in da gre narod z nami, zato vemo, da smo na pravi poti. S pogumom bomo nadaljevali svoje započeto delo z oporo, ki nam jo dajete v borbi za našo neodvisno jugoslovensko državo.»

Drugi dan dopoldne se je vršila pomembna slavnost. Dvorana je bila nabito polna narodnega ženstva, zunaj je množica prepevala naše bojne pesmi in vzklikala Jugoslaviji. Gospa dr. Tavčarjeva je izročila dr. Korošču podpisane pole z besedami:

«V imenu našega troedinega slovanskega naroda Vam prinašam, gospod načelnik, kot predstavitelju «Jugoslovanskega kluba» srčne pozdrave vsega naroda in predvsem slovenskih vaših sester... Prenašale smo zatiranje in preganjanje, začela se je gonja proti podpisovalkam, a list za listom se je polnil in danes Vam lahko izročam daleč preko 200.000 podpisov. Koliko ljubezni, nade in upanja je v teh polah. Strnjeni v mogočno harmonijo kličejo naši glasovi po svobodi jugoslovenske domovine v okviru majniške deklaracije. Tudi jugoslovenski otroci morajo kakor otroci drugih narodov uživati pravice svobodnih ljudi. Nikdar več se ne sme vrniti tista doba trpljenja, preziranja in izkoriščanja, ki smo jo morali preživljati pred to vojno in med vojno. S to izjavo in temi podpisi pa nismo končale svojega dela, zato prisegamo, da bo slovenska žena vedno stala ob strani mož, ki neustrašeno, neumorno in nesebično bijejo boj za blaginjo našega naroda in za njegovo samostojno in neodvisno državo.»

Franja dr. Tavčarjeva,
voditeljica slovenskega ženstva
v borbi za jugoslovensko
deklaracijo.

Izjava, ki so jo podpisovale slovenske žene, je imela tole besedilo:

«Slovenske narodne žene in dekleta slovesno izjavljamo, da smo z dušo in srcem za majniško deklaracijo «Jugoslovanskega kluba» ter zahtevamo v habsburški monarhiji ujedinjenje našega slovensko-hrvatsko-srbskega naroda. V strašni vojni nam krvavijo naša srca iz tisočero ran, na bojiščih nam padajo ljubljene možje, sinovi, očetje, bratje in zaročenci, doma nam beda in trpljenje naših družin nalagata neznosna bremena. Naše solze, naša tuga, naše trpljenje ne morejo in ne smejo biti zaman. Svoje gorje polagamo na oltar svojega naroda. Solze in bol slovenske matere, žene, hčere in neveste morajo biti skupno s krvjo slovenskih mož in mladeničev odkupnina za ljubljene narod, da tudi njemu zasije solnce svobode.

Zavedajoč se svoje dolžnosti kot varuhinje slovenskega domačega ognjišča, zahtevamo v svojem imenu, v imenu svojih dragih na bojiščih, v imenu svoje dece za ves naš mili rod ujedinjenje, samostojnost, neodvisnost. Hočemo, da bodo naši otroci srečni in svobodni občani svobodne Jugoslavije.

Pozdravljamo naše narodne poslance v «Jugoslovanskem klubu». Izrekamo jim svoje priznanje za dosledno in neustrašeno delo v smislu deklaracije ter globoko obsojamo vsako kršenje jugoslovenske solidarnosti kot narodno izdajstvo.

Iz dna svojega srca si želimo slovenske žene miru. Resničen mir prinese našemu narodu le zedinjena Jugoslavija, kakršno zahtevajo naši poslanci v deklaraciji.»

Nato je govorila gdčna. Cilka Krekova, ki je kot zvesta sestra svojega velikega brata, bojevnika za jugoslovensko svobodo, vršila veliko delo med ljudstvom, in rekla med drugim:

«V težkem času obupa, strahu, pomanjkanja in lakote se nam je rodila medsebojna ljubezen. Najčistejša nesebičnost, najčistejša ljubezen do naroda, svobode in edinosti je rodila jugoslovensko deklaracijo, ki zahteva, da naj se združijo vse zemlje naše monarhije, kjer živijo Srbi, Hrvatje in Slovenci, v samostojno državno telo, da bo prost naš narod gospodstva tujca in rešen tlačanstva.

Ne vprašujmo se plaho, ali bomo dosegli tak uspeh ali ga ne bomo dosegli (klici: Moramo!). Vsaktera izmed nas mora zastaviti vse svoje sile, da bo to, kar mora biti. Živo vero in trdnim zaupanjem v moč pravične jugoslovenske ideje in v boljšo bodočnost našega naroda bomo vztrajale v borbi za sveto našo stvar.»

Dr. Korošec se je zahvalil, spominjajoč se dr. Evangelista Kreka, ki mu ni bilo dano, da bi dočakal ta trenutek, a ko bi ga dočakal, bi vzkliknil: Prijatelji, naša zmaga je dobljena!

«Tudi jaz se ne bojim niti trenutek, da bi se nam naša želja in zahteva ne izpolnila. Kjer je ves narod tako edin, kakor smo edini mi, kdo mu more stopiti nasproti. Mi sami imamo usodo svojega naroda v rokah in zato ne klonemo z duhom, četudi naj bi kdaj izgledalo, kakor da se nam naše zahteve nočejo uresničiti. Mi vsi smo prepričani, da gremo nasproti boljši bodočnosti. Hvaležni in ponosni smo, da imamo za seboj tako ženstvo, ki razume veliki čas in ki je navdušenje za našo sveto stvar zaneslo v vsako kočo. Sklepam: Živela naša neodvisna Jugoslavija! Živela jugoslovenska žena!»

Ti slavnostni dogodki v Ljubljani so odmevali po vsej deželi, kjer so se nadaljevali shodi in manifestacije; vseobče navdušenje je dvignilo srca, da se niso bala ničesar več. Bilo je to tolikanj bolj potrebno, ker je vlada začela nastopati proti narodnim izjavam in je grof Czernin proglasil Čeha za veleizdajalce.

Na to obdolžitev je poslal «Jugoslovanski klub» tale pozdrav:

«Česky svaz naj sprejme zagotovilo, da bodo Jugoslovani v žalosti in veselju vztrajali ob strani češkega naroda v boju za njega čast in obstoj. Trdno sklenjeni bomo skupno pravično stvar dovedli do zmage.»

Narod je odgovoril na to obdolžitev z novim ogorčenjem na raznih shodih, med katerimi je bil najvažnejši tabor v št. Janžu na Dravskem polju, kjer je prišlo do boja med slovenskimi zborovalci in nemškimi hujskaci.

Da se še bolj okrepi enotna volja naroda, so sklicali Čehi vse poslance v Prago k narodni prisegi. Bilo je to na dan 13. aprila. V Obecnem domu se je zbral cvet češkega naroda, mogočno so zabučale orgle in zadonel je staročeški husitski koral: Kdo ste božji bojevniki! Ob viharnem navdušenju je pozdravil predsednik Staněk najprej Jugoslovane in nadaljeval:

«Mi nismo veleizdajalci, mi smo le verni služabniki svojega naroda. Mi stremimo za tem, kar je naše skupno prepričanje, prepričanje vsega naroda, in od tega stremljenja nas ne odvrne nobeno obrekovanje, nobena grožnja in nič na svetu... Ne bojimo se, naša vest je čista... Naša goreča želja je, da

bi iz te vojne vzrastla nova Evropa osvobojenih, demokratskih narodov. Stvar, ki jo zastopamo, polagamo pred sodbo naroda. Odgovorite! Mi trdno verujemo, da vstane narod kakor zid in vzklikne na en glas: Kvišku srca! V tesnih vrstah naprej! Naj bije grom, naj udarja blisk, naša bo bodočnost, naša bo zmaga.»

Nato se je dvignil ob nepopisnem navdušenju pisatelj Jirásek, ki mu je bila dana častna naloga, da čita narodno prisego.

Ob globoki tišini se je čula vsaka beseda, ki jo je čital s trepetajočim glasom in končal:

«Narod češkoslovaški!

Zbrali smo se tu kot tvoji poklicani zastopniki, da navzgor in navzdol manifestiramo, da ves narod, složen tako, kakor ne pomni tvoja zgodovina, stoji kot graniten zid za vsem tem, kar je tvoje zastopstvo v svojih spominskih deklaracijah izjavilo... In v trdnem, nezlomljivem zaupanju v končno zmago najsvetejših svojih pravic, v zaupanju v zmago pravičnosti, v zmago pravice nad nasiljem, svobode nad robstvom, demokracije nad privilegiji, resnice nad lažjo, na velikem razpotju svetovne zgodovine dvigamo svoje roke in pri dragem spominu svojih prednikov, pred očmi prebujenega naroda, nad grobovi naših padlih v mogočnem akordu svojih duš obetamo danes in za vso bodočnost, da ostanemo tu, kjer smo se postavili. Zvesti v delu, zvesti v boju, zvesti v trpljenju, zvesti do groba. Vztrajamo, dokler ne zmagamo. Vztrajamo, dokler ne pozdravimo samostojnosti vsega naroda!

Bodi zdrav, narod češkoslovaški! Ostani rastoča mladika! Naj pride tvoj čas! Rasti in procvitaj svoboden v svojih pokrajinah in v veliki bratski rodini narodov sveta, v srečo svojo in v blaginjo osvobojenega človeštva!»

Dvigale so se roke, iz tisočev grl je odmevalo: «Prisegamo!» in solze radosti so se zablestele v očeh preizkušenih borcev, ko so zadonele po dvorani narodne himne. Burno pozdravljen je nato izpregovoril dr. Korošec:

«V nas in v vas se je uveljavilo prepričanje, da je z grozotami svetovne vojne napočil veliki trenutek, ko moramo vsemu svetu in sebi pokazati, da smo vredni svobode... Zgodovinski trenutek nas je združil za vedno, za vso bodočnost, ne samo nas zastopnike, temveč naše narode. Navdaja nas srečna zavest, da smo vsi edini v težkem boju. Mi, ki smo priče vaše prisege, vam v tem svečanem trenutku obetamo, da ostanemo vaši zvesti sobojevniki. Dokazati hočemo, da smo vam zvesti bratje. Skupaj smo trpeli, skupaj se bojujemo, skupaj bomo zmagali!»

Slavnost je zaključil dr. Kramař z vznesenimi besedami:

Srečni smo, ko vidimo, da ste se v tem velikem času združili vsi, dragi naši južni bratje, v nerazdeljivo celoto. Kakor ste prišli k nam, da potrdite svoje zaveznitvo, tako vam obetamo, da vas nikdar ne zapustimo, da je vaš boj naš boj, naša zmaga vaša zmaga, in to ne le tako dolgo, dokler nas nerazdruž-

Pisatelj A. Jirásek.

ljivo vežeta skupna nevarnost in skupen cilj, ampak za vso bodočnost. Ves češki narod kliče svojim bratom na jugu iz vse duše: Zvestoba za zvestobo za vselej!»

Pod pritiskom teh dogodkov je grof Czernin demisioniral in baron Burian je zavzel njegovo mesto. Parlament je bil odgoden. Štajerski in koroški Nemci so se začeli tresti za svojo posest. Hoteli so rešiti svoj nemški trikot: Ptuj, Celje, Maribor. Proglasili so geslo: «Avstrija bo nemška, ali je pa sploh ne bo...» Vitez Seidler, ki je bil tudi teh misli, da so Nemci «hrbtenica države», je skušal izvesti ustavno izpremembo. Čehi in Jugoslovani so odgovorili z izjavo:

«Naša dva naroda ne pripoznavata nobene enostranske upravne odredbe, odklanjata tudi vsako odgovornost za nadaljnji razvoj in vztrajata v borbi proti absolutizmu in nadvladi, v borbi za demokratizacijo, svobodo, pravico do samoodločbe in za svojo politično samostojnost...»

Hkrati s praško prisego se je vršil tudi v Rimu kongres zatiranih narodov, ki ga je spretno uprizorila italijanska vlada, da bi dobila posojilo v Ameriki, kjer niso priznavali londonskega pakta. Kongres se je vršil zelo svečano, udeležile so se ga odlične osebnosti, za Jugoslovane dr. Trumbić, Banjanin, Gazzari, Jambrišek, Meštrović, dr. Trinajstić in zastopstvo jugoslovenske solunske divizije. Najvažnejše točke v resoluciji, sprejeti dne 10. aprila, so osnove italijansko-jugoslovenskega sporazuma, ki se glase:

a) Kar se tiče odnošajev med italijanskim narodom in narodom Srbov, Hrvatov in Slovencev, znanih tudi pod imenom jugoslovenskega naroda, priznavajo zastopniki obeh narodov, da je edinstvo in neodvisnost jugoslovenskega naroda življenskega pomena za Italijo, prav tako, kakor je dopolnitev italijanske narodne celote življenskega pomena za jugoslovenski narod. Zastopniki obeh narodov se torej zavezujejo, da bodo v teku vojne in pri sklepanju miru prispevali z vsemi močmi k popolnemu uresničenju teh ciljev za oba naroda.

b) Proglašajo, da je svoboda Jadranskega morja in njega zaščita proti vsakemu sedanjemu in bodočemu sovražniku življenskega pomena za oba naroda.

c) Zavezujejo se v korist dobrih in odkritih bodočih odnošajev med obema narodoma, da bodo prijateljsko uredili sporna teritorialna vprašanja na podlagi narodnega načela in ljudskih pravic, da odloča samo o svoji usodi, ne da bi bili pri tem dotaknjeni življenski interesi obeh narodov, ki bodo določeni pri sklepu miru.

d) Narodnim manjšinam, ki bi prebivale v mejah drugega, se prizna in zajamči pravica do spoštovanja njih jezika, kulture ter moralnih in gospodarskih interesov...

Tako se je govorilo na K a p i t o l u l. 1918. Seveda, takrat je stala Avstrija na Piavi in zmaga je bila odvisna od orožja zaveznikov, ki so se borili za svobodo narodov.

Italijanska vlada je bila zvita dovolj, da je izročila prirediteljem rimskega kongresa posebnemu komiteju in se s tem zavarovala proti vsaki obveznosti.

Skoraj hkrati z rimskim kongresom se je vršilo veliko zborovanje (14.—16. aprila) v Clevelandu, ki so se ga udeležile vse ameriške podružnice «Slovenske narodne zveze». Sprejeta je bila tako zvana clevelandska konvencija, ki je imela uničiti intrige republikanske lige in raznih hujskačev proti krfski deklaraciji. Posrečilo se je združiti ves naš narod na skupno delo za jugoslovensko armado, in na dan ameriškega narodnega praznika je bila razvita prva jugoslovenska zastava. Predsednik Wilson je želel, da bi se praznoval državni praznik dne 4. junija posebno slovesno, in tako so mogli Jugoslovenci porabiti ameriški praznik kot najugodnejšo priliko za javno manifestacijo svojega edinstva. Tako je bila na ameriški dan svobode razvita prva jugoslovenska zastava. Bil je to čisto poseben jugoslovenski praznik, ki so ga prišli obhajati naši rojaki tudi iz najbolj oddaljenih kalifornijskih in mehikanskih naselbin. Slavnosti se je udeležilo mnogobrojno ameriško občinstvo, odlični gostje v naši narodni noši, vplivni člani ameriških zastopov itd. Zastava, ki so jo nosile štiri ameriške gospodične, med njimi hčerka ameriškega vojnega ministra Bakerja, se je razvila ob nepopisnem navdušenju udeležencev. Govorili so srbski poslanik Mihajlović, član črnogorskega odbora Mil. Ivanović, dr. Gršković in za Slovence dr. B. Vošnjak, ki je rekel:

«Iz rok Amerike sprejemamo danes Jugoslovenci baklo svobode. Starinska stavba, umirajoče cesarstvo Habsburžanov, je že v plamenih. Razvitje nove jugoslovenske zastave je praznik pobratimstva. Naš narod ima le eno edino dušo in eno edino skupno bodočnost. Enodušna volja vsega našega naroda zahteva popolno ujedinjenje.

Prišel bo dan, ko bo korakala ameriška armada proti Dunaju in Berlinu. Tisti dan bo pozdravil naš narod z nepopisnim navdušenjem to zastavo, ki bo zaplapolala nad osvobojeno našo domovino.

Novo solnce vstaja nad Washingtonom in nad Kapitolom. To je solnce novih dob. V tem veličastnem trenutku, ko revolucionarji razvijajo to zastavo svobode in bodočega dela, kličemo molčečim, toda odločnim in po neodvisnosti hrepenečim našim množicam doma: Ne obupavajte! Glejte novo zastavo, ki z njo gre Amerika in ameriška demokracija.»

Medtem so se pripravljale veličastne majniške slavnosti v Pragi. Ker bi vlada ovirala skupne politične manifestacije slovanskih narodov, so Čehi izrabili petdesetletnico Narodnega divadla in povabili v Prago kulturne in narodne zastopnike iz vseh slovanskih pokrajin, da prisostvujejo tej obče narodni svečanosti. Ker je dne 1. maja tudi delavstvo po vseh slovanskih mestih manifestiralo za mir in samostojne narodne države, je povsod raslo slavnostno razpoloženje, ki je doseglo svoj višek v praških dneh od 16. do 18. maja. Vzlic vsem oviram in težavam z vlaki in prehrano se je napolnila Praga s slovanskimi gosti od vseh strani, po hišah so zaplapolale narodne zastave, ulice so odmevale od radostnih sprejemov in pozdravov, ženstvo v narodnih nošah je oživljalo pestro sliko množice, ki je valovila po Vaclavskem trgu. Pri slav-

nostnih predstavah v gledališču so se ob velikanskem navdušenju govorili pozdravni govori in pele narodne himne, vsa Praga se je svetila v majskih solnčnih dneh, dehteča v pomladnem cvetju in zelenju, ožarjena od radosti premlajenega naroda, oživljena in razsvetljena do pozne noči, ko so množice na bregu Vltave zamišljeno gledale na mrtve stare kraljevske gradove na Hradčanih, kakor bi čakale, kdaj se ožive...

Najveličastnejši dogodek teh dni je bila slavnostna seja v Panteonu, kjer je v krogu čeških kulturnih in narodnih predstaviteljev pozdravil goste dr. Kramař, ki je rekel med drugim:

«Močan stoji naš narod pred svetom, pripravljen na boj za svobodo in pravičnost in pripravljen, da si ustvari boljšo usodo v bodočnosti. Naš narod ne bo poginil. Naša zlata slovanska Praga bo zopet zablestela v kraljevskem sijaju in bo zopet predstaviteljica svobodnega in slavnega češkega naroda.»

Nato so govorili zastopniki narodov: za Čehe pisatelj Jirásek, za Slovake pesnik Hviezdoslav, za Poljake pesnik Kasprowicz, za Italijane Conci, za Srbohrvate Ivo Vojnović, za Slovence dr. Iv. Tavčar, ki je rekel:

«V teh časih, ko se nam naznanja, da hočejo iz naših kosti in iz naših mrtvaških glav graditi nemški most preko naše zemlje do našega jugoslovanskega morja, prihajamo k vam, da si nismo tako plemeniti, kakor ste vi sami, toda zavezniki bomo, ki storimo brezpogojno svojo dolžnost. Nekdaj so zahajali v bitke vitezi, ki so bili z železno verigo prikovani drug na drugega. Taka železna veriga veže sedaj viteški češki narod z narodom z juga, tako da pademo mi, če ste padli vi, a tudi mi zmagamo, če ste vi zmagali. Zmaga pa je gotova...»

Sprejeta resolucija predstavnikov kulturnih organizacij se je glasila:

«Enotna je naša volja, da storimo vse, kar je v naši moči, da dosežejo naši narodi v tej strašni vojni osvoboditev na podlagi samoodločbe in da se dvignejo k novemu svobodnemu življenju v lastnih samostojnih državah.»

Kar najodločneje odklanjamo vse državne pogodbe, ki jih ne potrdi suverena volja narodov.

Vsi smo odločeni solidarno storiti vse za ta svoj cilj, da se uresniči to delo ne samo v interesu našega naroda, marveč tudi v korist vsega človeštva...

V ozadju teh sijajnih manifestacij so se vršile seje in dogovori o nadaljnjem skupnem delu. Vlada je zapazila, da presegajo te slavnosti že vse meje kulturne proslave, zato je izgnala Jugoslovane iz Prage in ustavila «Nar. Liste», ki so s prevelikim navdušenjem pisali o pomenu slavnostnih dni. Gostje so se razšli — a s seboj so odnesli najlepše spomine in nade, da ni več daleč čas, ko se bo uresničilo vse, kar so čutili in slišali.

Kot odgovor na to slovansko upornost je cesar dne 24. maja sprejel zastopnike «volkswehrovcev» ter štajerskih in drugih Nemcev, ki so ga prosili, naj pritisne veleizdajalske Slovane in ugodi njih željam, da zavladajo nad njimi kot edina «zvesta opora prestola in države».

Na to so odgovorili zastopniki vseh slovenskih strank s pozivom na ljudstvo, «da od svojih zahtev ne popustimo in da bo Narodni svet organiziral odpor proti preganjanju Jugoslovenov».

Še se je našlo na naši zemlji nekaj izdajalcev, ki so izkušali reševati dunajsko gospodo. Deželni odbornik dr. Lampe je izdal okrožnico na župane, naj ne vodijo jugoslovenske agitacije, češ da je to «upornost višji oblasti», pač pa je zahteval, naj se izjavijo proti Trumbičevim letakom, ki so jih letalci metali za fronto. Vse to pa je še podžgalo narodno samozavest.

Na ustanovitev Narodnega sveta v dneh 15. do 17. avgusta so došli v Ljubljano tudi zastopniki Čehov in Poljakov. Ker je bil slavnostni večer v Tivoliju prepovedan, so se gostje sešli v Unionu, kjer se je zbralo nabito polno občinstva, in tu je bila ob velikanskem navdušenju proglašena češko-poljsko-jugoslovenska trozveza, ki bo segala od Balta do Adrije. Sestanek je brzojavno pozdravil tudi knezoškof dr. Jeglič z besedami: «Srčen pozdrav in obilen blagoslov slovanskim gostom z juga in severa! Složno naprej v smislu naših patriotičnih majniških deklaracij. V slogi je moč!» Govorili so: za Čeha poslanec Klofač in Staněk, za Poljake bivši minister Głabiński in grof Skarbek, za Jugoslovane dr. Korošec in Sunarić. Drugi dan so se gostje odpeljali k odkritju spominske plošče dr. Kreku v Št. Janž; na vsej poti so bili prisrčno pozdravljani od preprostega ljudstva, posebno Poljaki, ki so zadnji čas zvesto stopili v boj za slovansko zmago. Veličastni so bili ti dnevi, ki so odmevali po vsej domovini in ostali narodu v globokem spominu. Pri službi božji v Št. Janžu je imel pisatelj župnik Fr. Finžgar plamteč govor o novem evangeliju svobode, in domači župnik je rekel v slavnostnem govoru:

«Trpeli smo kot sužnji, ker smo mislili, da nam ne zasije nikdar več solnce. Toda prišla je rešilna beseda in stoletna tema se je umeknila svetlobi. Končala

se je doba našega hlapčevstva . . . Misel svobode je prodrla tako globoko v naš narod, da je znana v zadnji koči in da je zrasla z dušo vsega naroda.»

Naš čas je dozoreval. Notranja fronta trozveze je omajala zadnje temelje umirajočega cesarstva. Dne 2. septembra se je vršila na Dunaju seja, kjer so avstrijski ministri reševali tudi jugoslovensko vprašanje. Sklenjeno je bilo, da se združijo Slovenija, Istra, Dalmacija, Banovina in Bosna v okviru monarhije v jugoslovensko državo, kajti Avstrija je pripravljala mirovno noto Wilsonu, ki jo je poslala dne 14. septembra. Da pridobi Jugoslovence za ta načrt, je odšel na jug sam grof Tisza, ki je obiskal glavna mesta in zahteval od vodilnih mož, da sprejmejo vladno ponudbo. Toda doživel je bridko razočaranje. V Sarajevu so mu narodni zastopniki vseh ver predložili dne 20. septembra memorandum, ki ga je razkačeni magnat vrgel na mizo, češ da je to «dummes Zeug» in da je neumno zanašati se na Srbijo, ki je ne bo po vojni ostalo niti toliko, da bi jo Bolgari za malo južino pojedli. Ko so mu na to zastopniki obrnili hrbet, je udaril po mizi, grozil in pretil: «Mi morda propademo, a prej bomo zdrobili vas.» Zastopniki so odšli in grof Tisza je vpil za njimi:

«To je najbolj pametno, kar morete storiti.» Pomembne besede! Brez uspeha se je vrnil grof Tisza na Dunaj. Bilo je prepozno. Medtem se je reševalo naše vprašanje že drugod.

Odmevi pomladanskih dogodkov in izjav so segli tudi na fronto in v vojašnice, kjer so naši vojaki z zanimanjem zasledovali borbo naroda in s fronte celo pošiljali podpise za majniško deklaracijo. Že dne 2. februarja je nastal upor med slovanskimi mornarji v Boki Kotorski, ki so imeli namen zapreti častnike in z vsem brodovjem odpluti k zaveznikom. Italijanski poveljnik ladjevja pri Krfu pa ni zaupal nilotu Dalmatincu, ki je priletel tja na letalu kot odposlanec zarotnikov, da obvesti antantno ladjevje in ga pripelje na pomoč. Tako je bil zamujen dragocen trenutek, noč od 2. do 3. februarja je prešla v negotovosti, in drugi dan so oficirji z nemškim in madžarskim moštvom obvladovali položaj: okoli 450 upornih mornarjev, Čehov in Jugoslovenov, je bilo aretiranih, toda nezanesljivost moštva je bila tako velika, da si niso upali proti vsem uporabiti smrtne kazni: voditelj upora Čeh Fr. Raš je bil ustreljen, drugi mornarji in podčastniki so bili premeščeni na razne ladje. Vrhovni poveljnik, Hrvat admiral Njegovan je bil odpuščen, na njegovo mesto je stopil Madžar kapitan Horthy, ki je bil povišan v kontreadmirala in dal strogo paziti na nezanesljivo slovansko moštvo; a to moštvo, brez katerega je bilo avstrijsko ladjevje nemogoče, se je maščevalo nad njim in po njegovi zaslugi je bil torpediran pred Šibenikom dreadnought St. Istvan, ko se je Horthy z ladjevjem napotil proti otrantski nižini. Tako je bila avstrijska mornarica ves čas polna zarotnikov, in dne 11. maja sta bila ustreljena zopet dva mornarja, Čeh Fr. Kaucky in Hrvat Ljubomir Kraus, ki sta pripravljala novo zaroto,

da bi pri prvi priliki s svojo torpedovko prebegnila na drugo stran, kakor se je to že večkrat zgodilo. Nad njenimi trupli je bruhal Horthy ogenj svete jeze na Slovane, a vse to ni pomagalo, da bi ne bila avstrijska mornarica prva, ki je prešla ob prevratu na stran Jugoslavije.

Judenburški uporniki na zadnji poti . . .

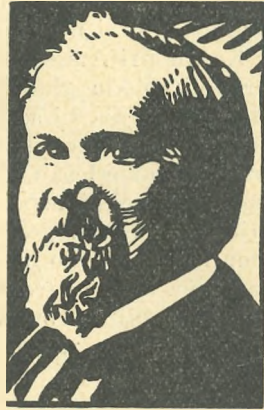
Ko je dne 3. maja ministrski predsednik Seidler priznal, da se bodo morda združile jugoslovenske dežele v Avstriji v eno celoto, a da slovenskih pokrajin ne bo med njimi, ker jih potrebujejo Nemci zase, je vzkripelo med našimi fanti v Judenburgu, Muravi in Radgoni. Vojaki so bili siti vojne in lačni kruha, a poleg tega so videli, da brez razpada Avstrije ni rešitve za nas. Upor je izbruhnil dne 15. maja in zavzel kmalu tak obseg, da bi bili naši vojaki obvladali ves okraj; bilo pa ni enotnega vodstva. Že je vse mislilo, da pojdejo uporniki na pohod na Leoben in Gradec, ko so prihiteli madžarske čete in udušile upor. Glavni voditelji Hafner, Rogelj, Štefanič, Možina in Dautovič so bili obsojeni na smrt in ustreljeni v Judenburgu. V zvezi z njimi je bil ustreljen v Muravi Blaž Olip, ki je junaško padel za jugoslovensko misel. Tik nato se je uprl tudi 97. tržaški polk v Radgoni, kjer je bilo ustreljenih osem slovenskih vojakov, njim na čelu Ivan Melihen in Rudolf Ukovič, ki sta vodila upornike. Vojaški upori so se te mesece pojavljali tudi drugod. Najbolj je Nemce prestrašil upor slovaškega polka v Kragujevcu dne 3. junija. Slovaki, ki so se čutili eno s Srbi, so odpovedali pokorščino predstojnikom in že zavzeli vsa važna poslopja, ko se je častnikom posrečilo s topovi in strojnimi puškami napraviti zmedo v njih vrstah in poloviti 80 upornikov, od katerih je bilo 44 obsojenih na smrt. Dne 8. junija so bili s strojnimi puškami postreljeni, in sicer v dveh vrstah po 22, na pokopališču vpričo naroda in cele garnizije. Njih vodja Kolibik je zagnal v zadnjem trenutku pred rablje prstan z besedami: «Vzemite, razbojniki, še to, ko ste nam vzeli svobodo in življenje, a vedite da nas bodo kmalu osvetilj bratje Srbi . . .» Vojaški upori, ki so zahtevali dragocene žrtve mladih življenj, žal, niso prinesli odločitve, bili so le dokaz, da tudi armada

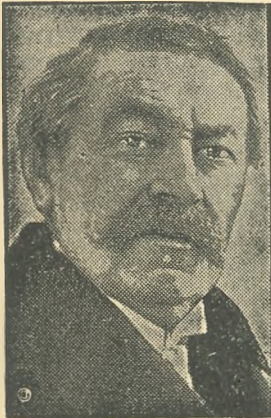
Spomenik
padlim vojakom
pri Sv. Križu
v Ljubljani.

postaja nezanesljiva in da bo v odločilnem trenutku obrnila orožje proti državi.

Medtem pa se je bila na zapadu velika odločilna bitka. Od začetka leta so Nemci prevažali čete na francosko fronto, kjer so nagrmadili nič manj ko 205 divizij, samih izkušenih in izurjenih vojakov z vsem mogočim orožjem. Njim nasproti je stalo 70 francoskih, 60 angleških in 12 belgijskih divizij. Nemški napad se je imel začeti dne 1. marca, a zaradi nejasnega položaja na vzhodu se je zakesnil do 21. marca, ko so zagrmeli na vsej fronti topovi, zlasti med Scarpo in Oiso, kjer sta stali 2. in 5. angleška armada. Nemci so upali, da si tu prebijejo pot na Pariz. Angleške čete niso vzdržale njih silovitega navala in so se začele umikati. Že so Nemci oznanjali, da se ruši pod njih udarci tudi zadnja odporna fronta, ko jim je general Humbert s 3. francosko armado zaprl pot. Poveljnik francoskih čet je bil general Petain, ki je mislil predvsem na obrambo Pariza, Angležem je poveljeval general Haigh, ki je mislil, da je treba zavarovati pot na Calais. Tako se je Nemcem skoraj posrečilo v sredini presekatii obe armadi. V tem kritičnem trenutku je bil na spominski

E. Poincaré,
predsednik francoske
republike.

Aristide Briand,
bivši francoski ministrski
predsednik, ki je dosegel
enotno vodstvo na fronti.

seji v mestecu Doullens dne 26. marca imenovan general Foch za vrhovnega poveljnika vseh zavezniških čet. To je bil mož, ki mu je usoda odločila, da postane v svetovni vojni zmagovalec nad Nemci. Miren in preudaren, vztrajen in odločen, dober poznavalec vojne zgodovine, strategije in taktike, je bil on edini mož, ki je imel vse dobre lastnosti pravega vojskovodje, zato je bil njegov prvi ukaz združiti obe pretргani armadi in vzdržati to zvezo za vsako ceno. Nemci so že drli na Amiens, a Foch jih je zadržal in s tem rešil situacijo. Tudi pri Montdidieru se je Nemcem posrečilo, da so prebili prve linije, a tudi tu niso mogli naprej, in tako je bil vzlic velikim izgubam odbit prvi nemški naval. Toda Nemci so prišli z novimi bojnimi sredstvi: iz daljave 128 km so streljali z dalekonosnimi topovi na Pariz. To je bilo čudo, ki si ga niti vojni strokovnjaki niso znali razložiti. Na veliki petek popoldne

ob 3. uri je padla granata takega topa na cerkev Saint Gervais in ubila 165 ljudi, večinoma žen in otrok. Kulturni svet je zatrepetal pred takim barbarstvom, toda francoska vlada je ostala mirno v Parizu in s tem okrepila zaupanje prebivalstva, da Nemci vkljub temu ne bodo prodrli; ameriški general Pershing pa je takoj obljubil Franciji, da bo Amerika pospešila in pomnožila prevoz čet. Z ameriško armado je prihajalo tudi novo orožje — tanki.

Kakor pri Amiensu in Montdidieru so Nemci naskočili v Flandriji in prodrli 25 km globoko proti Ypru, a tudi tu je angleška armada po strašnih bojih, ki so porušili mesto do tal, zadržala njih napad. Nemci so butali z vsemi silami na vseh treh odprtinah, ki so jih vdolbli v francosko-angleško fronto, a fronte niso mogli predreti. Še se jim je posrečilo nekaj uspehov. Zavzeli so goro Kemmel, naskočili z 28 divizijami in 4000 topovi utrjene postojanke na Chemin des Dames, prestopili reko Aisno in Veslo in se zopet bližali Marni, toda Foch je čakal samo na ugoden trenutek, da začne s svojo ofenzivo. «Bil se bom pred Parizom, bil se bom v Parizu, bil se bom za Parizom», je bilo njegovo geslo. Še se je zdelo, da zmagujejo Nemci. S polmilijsko armado so stali konec maja ob Marni, zavzeli Soissons in Chateau-Thierry, zajeli 50.000 ujetnikov, 650 topov, 2.000 strojnih pušk, a vrhovni poveljnik Ludendorf je zaman čakal, kdaj bo sovražnik zaprosil za mir. Bližal se je odločilni trenutek, ki ga je čakal Foch. Za junij je bilo javljenih 170.000, za julij pa 140.000 ameriških čet.

Okoli 7. junija je bil nemški naval zadržan, in Foch je spoznal, da je prišel njegov čas. Dasi so zavezniki računali, da bo konec vojne šele prihodnje leto, se je Fochu zdelo, da je mogoče konec pospešiti, ako store vse fronte svojo dolžnost. Dan 14. julija je določil za glavni napad.

Maršal Foch.

Nemci so imeli namen obiti Reims, staro kraljevsko mesto, in čez Chalons prodreti na Pariz. Foch je dobro poznal njih načrte in čakal na njih napad. Sam cesar Viljem je prišel na bojišče, da bi gledal velik častni boj. Nemci so naskočili in zavzeli slabo zasedene prve jarke, a takoj jih je pokrila toča francoskih topov. Iz bitke so se vračali samo še razbiti ostanki nemške armade. Zavezniške čete so začele pritiskati na vseh straneh. Dne 19. julija so se umaknili Nemci že čez Marno, dne 21. julija so bili Francozi že v Chateau-Thierry, dne 2. avgusta je padel Soissons zopet v francoske roke in dne 5. avgusta so bili Nemci že za rekama Aisno in Veslo. Svet se je oddehnil. Vojna sreča se je nagnila na stran zaveznikov, usoda sveta je bila v Fochevih rokah.

Dne 7. avgusta je bil Foch imenovan za maršala, toda njemu ni bilo za posvetne časti, ampak za rešitev sveta. Takoj drugi dan se je začela

Manifestacije na dan svobode dne 29. oktobra 1918. v Ljubljani

Manifestacije pred Narodnim Vječem dne 29. oktobra 1918. v Zagrebu

Člani jugoslovenskega odbora na seji v Parizu leta 1916.

Od leve na desno (zgoraj): Dr. Niko Županić, Ćiro Kamenarović, dr. Milan Srškić, dr. Nikola Stojanović, dr. Franko Potočnjak, Jovo Benjanin, Frano Supilo, Dušan Vasiljević; (spodaj): dr. Julije Gazzari, prof. Pavle Popović, dr. Ivo De Giulli, dr. Bogumil Vošnjak, dr. Ante Trumbić, dr. Hinko Hinković, Ivan Mestrović, dr. Josip Jedlovski

**Udeleženci konference na Krku v juliju leta 1917.
in avtorji krfske deklaracije**

Od leve na desno (zgoraj): Vošnjak, Trinajstić, Potočnjak, Ninčić, Marinković, Gjurčić, Drašković; (spodaj): Vasiljević, Hinković, Trumbić, Pašić, Nikolić, Protić, Davidović

Manifestacija slovenskih ameriških narodnih organizacij za samostojno jugoslovensko državo

Manifestacija za jugoslovensko armado v Clevelandu

Kongres slovenske narodne zveze v Clevelandu od 14. do 16. aprila 1918

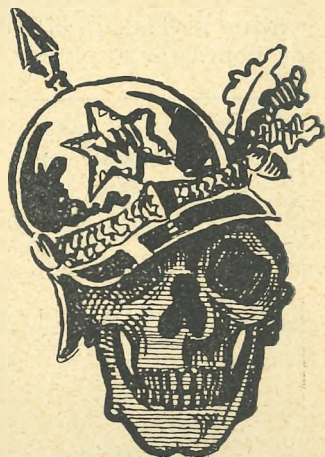
Razvitje jugoslovenske zastave v Clevelandu

nova bitka v Pikardiji med Amiensom in Montdidierom. Sto in sto tankov je lezlo po zemlji, sto in sto letal je brnelo po zraku. Nemci so bili presenečeni: 40.000 ujetnikov, 700 topov je padlo Angležem v roke. Ogromna bitka se je nadaljevala na vsej črti. Nemci so se začeli umikati. Od 15. julija do 31. avgusta so izgubili 128.000 ujetnikov, 2069 topov, 3700 strojnih pušk, 1754 minometov. Da podpre svojega zaveznika na pohodu v Pariz je tudi Avstrija pripravila novo ofenzivo na Pavi. Dne 15. junija se je začel napad na 100 km dolgi fronti. Namen Avstrijcev je bil zavzeti Benetke. Res jim je uspelo priti preko reke, a na drugi strani jih je sprejela italijanska artiljerija, ki je delovala uničujoče na obupane čete. 20.000 ujetnikov je ostalo na drugi strani, ostali so pobegnili nazaj čez Piavo, mnogo jih je utonilo. To je bil zadnji napad avstrijske armade, ki je pri tem izgubila 200.000 mož, med njimi mnogo naših vojakov najmlajših letnikov. Odslej je čakala avstrijska armada samo še na beg.

Medtem se je umikala nemška armada na tako zvano Hindenburgovo črto, ki so jo Nemci smatrali za nepremagljivo. Zavezniške čete so pritiskale za umikajočimi se Nemci, dne 26. septembra začele napad na to strašno vrsto utrdb in jih po celotodenskem boju obvladale: Nemci so izgubili 40.000 ujetnikov in 500 topov.

V Berlinu so videli, da se bliža poraz. Sam Ludendorf je dne 1. oktobra sporočil z bojišča, naj se zaprosi za mir, kajti: «danes se vojska še drži, a ne morem reči, kaj se zgodi jutri». A zgodilo se je nekaj drugega.

Dne 15. septembra so začeli grmeti topovi na solunski fronti. Vrhovni poveljnik Franchet d'Esperey se je v sporazumu s srbskim vojnim vodstvom odločil, da se izvrši glavni napad v smeri od Moglenice na Dobropolje in višave Kozjaka, kjer so bile najsilnejše naravne utrdbe; Bolgari so bili toliko na boljšem, da so obvladali višinske položaje, zato so mislili, da je na tem mestu vsak napad nemogoč. Toda srbske čete so bile vajene gorskega terena in so se vrgle z vso silo proti bolgarskim pozicijam, predrle fronto na širjavi 25 km in že četrtri dan po divjih bojih zavzele vse važnejše točke v polkrogu 15 km, s čimer so obvladale položaj. Razbite bolgarske čete so se začele v neredu umikati proti bolgarskim mejam in dolini reke Črne. Zmagovita srbska vojska je skupno z dvema francoskima divizijama udarila za njimi, zavzela Kavadar in dne 22. septembra že stala ob Vardarju, s čimer je bila pretrgana vez med bolgarsko in 11. nemško armado. Hkrati so Angleži in

Grki napadli na krilih in strli bolgarski odpor ob Strumici. Začel se je divji beg bolgarsko-nemških čet, ki so puščale za seboj ogromen plen. Dne 23. septembra so bili Francozi že v Prilepu, srbska armada pa je podila pred seboj na fronti 150 km od Bitolja do Doiranskega jezera razbite bolgarske čete, ki so se deloma vdale, deloma pa bežale preko meje. Dne 26. septembra so stali Angleži že na meji Bolgarije — sovražna armada je bila uničena. Bolgarski odposlanci so hiteli v Solun, da poprosijo za premirje (28. septembra). General d'Esperey jih je za-

Preboj solunske fronte
(15. sept. 1918).

vrnil, da to ni njegova stvar. Bolgarija je bila pripravljena izprazniti srbsko in grško ozemlje, vrniti vse ujetnike, izgnati vse Nemce in Avstrijce, razorožiti vse čete, izročiti vso municijo in vse proge antantni vojski. To se pravi, popolna kapitulacija. Dne 3. oktobra se je odpovedal car Ferdinand prestolu in pobegnil iz Sofije. Srbske čete so medtem hitele naprej ob Vardarju v osvobojeno domovino. Še je bilo tam 50 bataljonov nemško-avstrijske armade, ki je izkušala zadržati srbski pohod. Toda dne 30. septembra so bili Srbi že v Skoplju, in nobena sila jih ni mogla zadržati na njihovem slavnostnem povratku. Z nepopisnim navdušenjem je narod sprejemal svoje osvoboditelje. Nemci so uničevali proge in mostove, da jih zadrže, toda zastonj. Čez reke in gore je drla srbska vojska naprej in dne 12. oktobra zavzela Niš.

Kako velika je bila zmaga srbske in zavezniške vojske na solunski fronti, kaže pismo načelnika nemškega generalnega štaba generala Hindenburga, ki je predlagal nemški vladi, naj prosi takoj za mir, «ker zaradi preboja macedonske fronte in oslavljenja naših zapadnih rezerv ni več mogoče nadomestiti v bitkah izgubljenih čet in ni upanja, da bi mogli sovražnika prisiliti k miru».

Zato je novi nemški kancler Maks Badenski že dne 4. oktobra prosil prezidenta Wilsona za premirje.

Toda Foch je uvidel, da je mogoče končati vojno že to leto, ako energično nadaljuje ofenzivo. Res so bile čete utrujene, toda za evropski mir je bilo potrebno, da je Nemčija popolnoma poražena. Dne 8. oktobra je Wilson zahteval, da Nemčija kapitulira. Nemčija je bila pripravljena

ugoditi Wilsonovim zahtevam, izprosila si je samo toliko časa, da izprazni Francijo in Belgijo. To bi se reklo, rešiti nemško armado. Zato Foch ni dovolil nobenega počitka svojim četam, in dne 13. oktobra so prebili Angleži Hindenburgovo črto med Cambrai in Saint-Quentinom. Zadnja nemška nada je padla. Vkljub temu so bili Nemci še vedno na francoskih in belgijskih tleh, in upali, da izsilijo ugoden mir. Dne 18. oktobra je zahteval Wilson, da cesar Viljem odstopi. Notranji boj v Nemčiji je rasel. Po štirih letih zmagoslavja je začel prihajati obup in poraz. Zavezniške čete so napredovale na vsej črti, nemške so se umikale. Dne 17. oktobra so bili Belgijci zopet v Ostendu, Angleži so zavzeli Lille, in belgijski kralj se je vračal v svojo državo. Foch je skušal zajeti vso nemško armado, zato je pritiskal od Lotaringije proti severu, kjer so prodirali v Belgijo Angleži, Belgijci in Američani. Bližal se je zadnji odločilni boj. V treh mesecih so zajeli zavezniki 250.000 nemških ujetnikov in 4.000 topov. Toda Nemci so imeli pred ofenzivo 20.000 topov in Ludendorf je upal, da bo mogel vsaj na meji izsiliti časten mir. Nemška vlada je poslala dne 21. oktobra Wilsonu novo noto, a Wilson je 23. oktobra odgovoril, da Nemčija ne sme zahtevati miru, ampak se mora popolnoma udati. Foch se je zavedal, da more le popolna zmaga na bojišču dati zadostneje trpečim narodom. Zato je pripravil zadnji odločilni udarec na vsej fronti od morja do Lotaringije, kjer naj bi bil v plamenu tisočero topov maščevan Sedan in vse ponižanje Francije. Dne 5. novembra so se začeli Nemci umikati na 220 km dolgi fronti od reke šelde proti Masi. Prišli so jesenski dnevi, v dežju in blatu se je vračala nemška armada proti meji. Nad njo je plavalo sto in sto sovražnih letal, ki so uničevala skladišča orožja, kolodvore in proge, da bi jo ovirala na begu in sejala med njo obup in razpad. V Nemčiji se je širila revolucija. Viljem je pobegnil, vse je bilo izgubljeno. Dne 7. oktobra je dobil Foch o polnoči brzojav od nemške vrhovne komande:

Nemški pooblaščenca prihajajo prosit za premirje.

«Nemška vlada, obveščena od prezidenta Zedinjenih držav, da ima maršal Foch pooblastilo sprejeti nemške odposlance in jim sporočiti pogoje premirja, prosi, da se določi mesto, kjer bi mogli nemški pooblaščenca priti na francosko stran. Tudi prosi, da se v imenu človekoljubja ustavijo sovražnosti.»

Foch se je s posebnim vlakom odpeljal v gozdič Laigle, 10 km od Campiegne. Tam je bilo dne 11. novembra ob četrtni na 6. uro zjutraj podpisano premirje, ki je pomenilo popolno kapitulacijo Nemčije. Dne 12. oktobra je javil Foch svojim četam:

«Ustavili ste energično sovražnika in napadali cele mesece brez oddiha z neomajno vero in silo.

Pravico imate, da ste ponosni. Izbojevali ste največjo bitko v zgodovini in rešili najdragocenejšo last — svobodo sveta! Imate pravico, da ste ponosni! Z nesmrtno slavo ste ovenčali svoje prapore! Potomstvo vam bo hvaležno!»

In sredi zmagoslavnega Pariza je proglasil Clémenceau v parlamentu:

«Čast bodi našim slavnim padlim, ki so nam pripravili to zmago... Po njih zaslugi bo Francija, včeraj bojevnica božja, danes bojevnica človečanstva, vedno bojevnica idealov...»

Medtem je tudi Avstrija prosila za mir. Wilson, ki je prej v svojih 14 točkah zahteval za slovanske narode najširšo avtonomijo, je dne 7. oktobra stavil med pogoje premirja zahtevo, da si «Poljaki, Čehi in Jugoslovani ustvarijo tri neodvisne države». Še so upali na Dunaju, da se bodo rešili. Dne 16. oktobra je izdal cesar manifest «zvestim avstrijskim narodom», naj se Avstrija preuredi v «zvezno državo». Ministrski predsednik Hussarek je predlagal razdelitev v štiri dele: nemško-avstrijsko, češko, ilirsko in rusinsko državo. Poljske ni bivo več, ker je bila v Varšavi že dne 12. oktobra sestavljena prva narodna vlada. Tudi dunajske ponudbe so prišle prepozno. Že dne 18. oktobra se je konstituiralo Narodno vjeće v Zagrebu, ki je izdalo tole objavo:

Objava Narodnega vjeća SHS.

1. Zahtevamo ujedinjenje vsega našega naroda na vsem njegovem teritoriju ne glede na katerekoli pokrajinske in državne meje.

2. Zahtevamo, da bo na bodoči mednarodni mirovni konferenci zastopan naš narod po svojih posebnih odposlancih.

3. Zato odklanja Narodno vjeće načrt rešitve našega vprašanja, kakršen je podan v avstrijskem cesarskem manifestu z dne 16. oktobra.

4. Narodno vjeće smatra, da se more samo s sprejetjem teh načel zajamčiti trajen mir med narodi.

5. Narodno vjeće izjavlja, da se bo narodnim manjšinam zagotovil svoboden razvoj in omogočil sosednim državam dohod na morje.

Narodno vjeće pozivlja ves naš narod ene krvi in jezika, ene duše in enega srca, da zastavi vse svoje sile za uresničenje teh zahtev in načel s tisto vdanostjo in samozatajevanjem, ki ju zahteva sedanja usodna doba. Združimo se torej vsi v eno veliko nerazdružljivo narodno kolo, kateremu je pred očmi veliki ideal narodnega ujedinjenja, svobode in neodvisnosti, da se s tem pokažemo vredni velike dobe, v kateri živimo, in velikih nalog, ki smo jih prevzeli.

V Zagrebu, dne 19. oktobra 1918.

Za Narodno vjeće SHS:

Dr. Anton Korošec,
predsednik.

Dr. Ante Pavelić, Svetozar Pribičević,
podpredsednika.

Dne 20. oktobra je sledil Lansingov odgovor, ki je sporočil avstrijski vladi, da je «vlada Zedinjenih držav v največjem obsegu priznala upravičenost narodnih osvobodil-

nih stremljenj Jugoslovanov». To se pravi, da je Amerika odklonila avstrijske ponudbe.

Velikansko navdušenje je zavladelo v Zagrebu, kjer so bile dne 22. oktobra velikanske manifestacije za Narodno vijeće, za Wilsona, Focha, za Jugoslovenski odbor, za Trumbića, Masaryka itd.

Dne 23. oktobra so hrvatske čete zasedle Reko.

Na Dunaju je zavladelo velika zmeda. Zastopniki Čehov in Jugoslovanov so se odpeljali v Ženevo na dogovor z zavezniškimi vladami. Ker so se Srbi že bližali D-ogradu in so Narodni sveti začeli prevzemati oblast v svoje roke, se je zbala Italija, da bi prišla prepozno do zmage. Zato se je tudi general Diaz odločil k dolgo pripravljeni ofenzivi, ki jo je general Foch že davno zahteval, saj je stalo na italijanski fronti 57 italijanskih, 3 angleške in 2 francoski diviziji, z jugoslovenskimi in 25.000 češkoslovaškimi legionarji. Dne 24. oktobra so zagrmeli topovi na vsej fronti — a ofenzive skoraj že ni bilo več treba, kajti avstrijske čete so večinoma že vedele, kaj se godi v ozadju, in celi polki so odrekli pokorščino.

Tri dni se je vršil samo topovski dvoboj in Italijanom se je z lahkoto posrečilo, da so prišli čez Piavo. Tu pa tam se je še branil kak oddelek avstrijske vojske, večina armade pa se je že valila nazaj, da bi čimprej prišla do vlakov in se rešila domov. Italijani si vzlic temu niso upali naprej, niti potem, ko so jim slovenski legionarji sporočili, da so avstrijske postojanke že davno prazne. Šele potem, ko se je avstrijska vojska gnetla že daleč za fronto po vseh cestah, potih in prelazih, so Italijani hiteli za njo in se jim je posrečilo zajeti še 300.000 ujetnikov in 5000 topov. Avstrijske armade ni bilo več. Vojaki so pometali s čepic rozete s črko K in si pripeli narodne znake. Dne 28. oktobra je prosila Avstrija za premirje in dne 3. novembra je podpisal cesar Karel pogoje, ki jih je diktiral vojni svet v Versaillesu. Razpad avstrijske armade in beg razpuščenih čet z italijanske fronte so izpremenili Italijani v svojo zmago «Vittorio Veneto», ki jo slave vsako leto na dan 4. novembra z velikimi slavnostmi.

Parte Avstrije, ki ga je izdalo uredništvo «Kurenta».

Druga armada pod vodstvom vojvode Stepanovića je hitela čez Čačak in Užice v Bosno, kjer je dne 6. novembra pozdravilo Sarajevo davno pričakovane goste. Z zmago ovenčana srbska armada se je zavedala, da je z osvobojenjem dosežen šele prvi del zmage, zato je vzlic utrujenosti ostala zvesto v službi domovine in nadaljevala pot v hrvatska mesta in proti dalmatinski obali.

Prestolonaslednik Aleksander je hitel sredi svoje zmagovite armade proti Beogradu, povsod pozdravljen s solzami hvaležnosti in radosti od osvobojenega naroda. Beograd je priredil svojemu zmagovalcu pri srčen sprejem. Ob desetletnici teh dogodkov je rekel kralj:

«Bil sem že nekaj dni v Beogradu, ko smo prejeli vest o velikem končnem premirju. Mi smo z maršalom d'Espereyem izdelali ves načrt. Imeli bi vsi skupaj marširati preko Madžarske in Češkoslovaške do Bavarske. Še danes verujem, da so bili maršalovi nazori modri in da bi se bili izognili mnogim povojnim težavam, ako bi nam ne bil vrhovni svet prepovedal izvršiti naših načrtov. Zato smo ostali, razen nekoliko oddelkov, na srbskem ozemlju. Tako se je končala velika slavna vojna vzhodne armade!»

Medtem je prišel dan svobode tudi za Ljubljano. Dne 29. oktobra je navdušeni narod na Kongresnem trgu proglasil svoje osvobojenje in ujedinjenje. Narodna vlada je prevzela oblast in skušala obvladati težavni položaj, ki je nastal vsled umikajoče se avstrijske vojske. Toda davno zaželeni in težko pričakovani dogodek se je zdel, da je prišel tako nenadoma in nepričakovano. Pozabili smo, da se domovina ne rešuje samo z deklaracijami in pesmimi, ampak z mečem. Preveč smo zaupali na pravičnost sveta, na moč Wilsona in naklonjenost mirovne konference. Mislili smo, da bomo tam dobili vse, kar je našega in kar je bilo v stoletjih izgubljenega. Zasesti svojo last z orožjem se je zdelo nekaterim nepotrebno in nevarno. Zato je bila sreča, da je general Maister dne 1. novembra zasedel Maribor in s tem rešil našo severno mejo ob Dravi. Koroška je klicala na pomoč. Od juga so prodirali Italijani. Zastonj smo protestirali in zahtevali, da zasedejo naše ozemlje antantne čete. Naša torpedovka je celo odhitela v Benetke, da pokaže pot italijanskemu brodovju mimo avstrijskih min do Trsta.

Tržaški Narodni svet je sicer proglasil, da smatra Trst in Jadransko obalo za sporno ozemlje in priznava le zaradi reda in miru provizorno italijansko okupacijo.

General Maister.

«Vaše zahteve so se sporočile prizadetim vladam», so odgovorili Italijani in dne 3. novembra zasedli Trst.

Tudi italijanska mornarica je sedaj pokazala svoj pogum in potopila med drugimi dve vojni ladji, «Viribus unitis» in «Frankopan», ki sta bili del jugoslovenskega ladjevja, kajti vsa avstrijska vojna mornarica je prešla v naše roke. Toda strahopetci so vedno oblastni, kadar ne vidijo nasprotnika. Z belimi zastavami so prihajale italijanske čete v naše kraške in istrske vasi. Ljudstvo jih je pozdravljalo z mešanimi čuvstvi, zakaj smatralo jih je le kot del zavezniške vojske. Še je odmeval povesod klic: Živela Jugoslavija, a počasi je padala težka slutnja na dušo naroda.

Italijani so nadaljevali svojo pot do Idrije in Logatca in Vrhnike... Saj so bili zavezniki... Takrat so prišli Srbi tudi v Ljubljano, a ne od vzhoda — bilo je predaleč. 700 Srbov se je pripeljalo dne 5. novembra iz ujetništva. Ljubljana jih je na kolodvoru navdušeno sprejela, in njih poveljnik podpolkovnik Švabič je takoj spoznal položaj. V dogovoru z našimi narodnimi krogi, ki so mu priredili v gledališču pri predstavi «Divjega lovca» navdušene ovacije, se je odločil, da ustavi Italijane. Poslal je italijanskemu poveljniku na Vrhniko sledečo noto:

«Vojska kraljevine Srbije je v imenu antante zasedla ozemlje Ljubljane. Imam povelje, da preprečim vsak prihod zavezniških italijanskih čet v to zasedeno pokrajino. Bilo bi mi zelo neprijetno, ako bi moral pri izvrševanju tega povelja uporabiti orožje, za kar imam pooblaščenje. Ako bi moralo priti do prelivanja zavezniške krvi, odklanja srbska vojska vsako odgovornost. Prosim komandanta, da odredi, da se zavezniška italijanska vojska ustavi na razvodju Soče in Save, dokler kraljevska srbska vlada ne uredi tega vprašanja s kraljevsko italijansko vlado. Poveljnik srbskih čet v Sloveniji, podpolkovnik Stevan Švabič.»

Podpolkovnik
Stevan Švabič.

Da podkrepi svojo zahtevo, je odšel Švabič s svojimi oboroženimi četami, vkljub pomislekom predsednika slovenske narodne vlade, proti Vrhniki in Italijani so se umaknili pred srbskimi šajkačami, ni pa rečeno, da bi se ne bili še bolj, ako bi bili mi imeli svojo vojsko...

Toda zdelo se je, da je boj z orožjem za Jugoslavijo končan in da bo vse spore rešila mirovna konferenca.

Tisti, ki so bili nasprotnega prepričanja, so imeli prav, kajti vsak narod si sam kuje usodo, in izkazalo se je, da je tudi v mednarodnem pravu tvoje to, kar držiš. Zato je zarje Vidove od dveh strani zasenčil temen mrak, in tisti, ki so šli z mečem v roki braniti naše meje, so zapisali ime v srce domovine ob času, ko so se drugi zanjo pogajali. Nastal je težek boj za našo zemljo, zakaj imeti njo, je pomenilo za Nemce prosto pot na

Adrijo, imeti njo, je pomenilo za Italijane imeti naravno mejo na Alpah, — a za nas je pomenilo — imeti vse.

Toda imeli smo končno svojo samostojno državo, svojega narodnega kralja, svoj dom, in v tej misli so se vtopile vse naše bolesti preteklosti, mučne skrbi sedanjosti in najvišje nade bodočnosti.

Navzlic vsemu smo bili srečni med nesrečnimi; bili smo med zmagovalci. Zmagala je jugoslovenska misel, cela stoletja tleča in hrepeneča v zemlji in dušah živih in mrtvih, ki so zdaj preko grobov in bojišč dvigali glas pesmi in zahvale: pozdravljena, Jugoslavija!

***

Sredi nemira in zmešnjav, navdušenja in presenečenja smo skoraj pozabili, kaj se je godilo okoli nas.

Dne 29. oktobra je sprejel hrvatski sabor v Zagrebu sledeči predlog Svetozarja Pribičevića:

1. Predlaga se visokemu saboru, da sklene: Hrvatski državni sabor na temelju popolne pravice narodne samoodločbe, ki je danes priznana že od vseh držav, sprejema sledeči sklep: vsi dosedanji državnopravni odnošaji in zveze med kraljevino Hrvatsko in Slavonijo in Dalmacijo na eni strani ter med kraljestvom Ogrskim in avstrijskim cesarstvom na drugi strani se razveljavljajo. (Ves sabor in galerije vstanejo. — Burno ploskanje in dolgotrajno odobravanje. — Gospe mečejo z galerij cvetje na predsedništvo in zastopnike. — Ves sabor poje: Lijepa naša domovina. — Burni klici: Živila Hrvatska!) Razveljavlja se torej in proglašaja za ničeva hrvatska-ogrška nagodba iz leta 1868. (Burno ploskanje in vzklikanje.) Istotako se razveljavljajo in za ničeve proglašajo vse poznejše dopolnitve in revizije, tako da od danes Dalmacija, Hrvatska in Slavonija nima s kraljestvom Ogrskim niti pravno niti faktično nikakih skupnih državni zadev. (Navdušeno ploskanje.)

2. Dalmacija, Hrvatska in Slavonija z Reko se proglašajo za popolnoma nezavisno državo napram Ogrski in Avstriji ter po modernem načelu narodnosti in na temelju narodnega edinstva Slovencev, Hrvatov in Srbov pristopajo v skupno narodno suvereno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem etnografskem področju tega naroda brez ozira na katerekoli teritorijalne in državne meje, v katerih danes živi narod Slovencev, Hrvatov in Srbov.

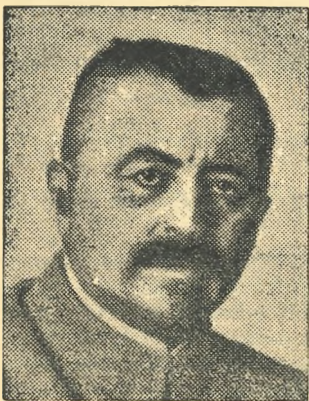
Skupna narodna ustavotvorna skupščina vsega ujedinjenega naroda bo odločila po vnaprej določeni kvalificirani večini, ki nudi varstvo pred vsakim majoriziranjem, kakor glede oblike vladavine tako tudi o notranji ureditvi države, utemeljene na popolni enakopravnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov.»

Istega dne je sprejel sabor tudi sklep, da priznava proglas Narodnega vjeća z dne 19. novembra kot obvezen in izjavlja, da priznava Narodnemu vjeću vrhovno oblast.

S tem je Narodno vjeće prevzelo vlado, izdalo proglas na narod in vojsko, toda niti narod niti vojska se nista zavedala velikega trenutka; po deželi je nastal nered, pojavljali so se napadi na veleposestva, zeleni kadri so kradli in pustošili in Narodno vjeće ni imelo moči, da zbere

vojsko in zadrži Italijane, ki so zasedali Primorje in dalmatinsko obal. V tej stiski je Narodno vjeće prosilo za pomoč Srbijo in antanto na kar je odgovoril maršal d'Esperey (dne 6. novembra):

Zavezniške armade na vzhodu z entuziazmom pozdravljajo jugoslovansko Narodno vjeće v Zagrebu in v Ljubljani kakor tudi novo jugoslovansko armado na kopnem in na morju, ki stopa pod prapor zaveznikov za zmago svobode in pravice. Zavezniki računajo s tem, da bodo jugoslovenske čete v Zagrebu in v Ljubljani nemudoma stopile v tesno zvezo z zavezniškim poveljstvom v Beogradu. Ta zveza bo simbol zedinjenja krvi protu skupnemu sovražniku vseh Slovanov, osvobojenih izpod habsburškega jarma.

Maršal Franchet d'Esperey.

Te zveze med obema vojskama in vlada-ma ni bilo mogoče takoj doseči. Narodno vjeće, katerega tajnik za Slovenijo je bil dr. Albert Kramer, je imelo sicer najboljši namen, toda «jugoslovenskih čet» je bilo malo in naši vodilni politiki so bili še v Ženevi.

Dr. Gregor Žerjav je pisal o tem ob desetletnici:

«Prišla je kapitulacija Bolgarov. Tedaj smo prišli že tako daleč, da je bila izrečena misel, da Jugosloveni in Čehi brez stika z inozemskimi rojaki ne morejo ničesar veljavnega več ukreniti. V tem oziru je odločitev padla prej, kakor sem jaz pričakoval. Tembolj sem smatral za potrebno, da pridemo javno v dotiko z jugoslovenskim odborom v Londonu, da se sporazumemo o skupnih korakih in da vsled slabih informacij doma česa ne pokvarimo... Nazadnje so Avstrijci sami ponujali, naj Slovani kar gredo v inozemstvo, češ, morda pa oni prineso kaj pardona za Avstrijo nazaj. In tako smo dobili Čehi in mi potne liste za Švico. Od leta 1914. v raznih zaporih, internacijah in konfinacijah, sem se bil jeseni leta 1917. skrivaj naselil na Dunaju. Toda oko starega prijatelja gospoda Skubla, tedanjega policijskega šefa v Ljubljani, me je našlo tudi tam, vendar pa mi pred očmi parlamenta, v katerem je hotela Avstrija dokazati, kako je pravična in demokratska, ni mogel do živenga. Leta 1918. sem bil skrivno na shodu v Št. Janžu pri Dravogradu, 17. avgusta pa istotako skrivaj v Ljubljani kot aranžer slovanskega kongresa. Sedaj naenkrat pa so bili na policijski direkciji na Dunaju tako prijazni, da so nam potne liste kar sami naredili. Prošnje so spisali kar v uradu na stroj in jaz sem jo samo podpisal in ji priložil sliko.

Vkljub temu še na kolodvoru, kjer sva se z g. dr. Korošcem 25. oktobra 1918. vkrcala v brzovlak za Inomost in Buchs, nisem mogel prav verjeti, da je vse to istina. Vse, kar je bilo količkaj sumljivo, sem odstranil. A cariniki ob švicarski meji so bili obveščeni, da nas morajo pustiti brez pregleda. Nepopisni so bili občutki, ko sem v svobodni Švici stopil na svobodna tla, po dolgih štirih letih življenja v kletki. Točno na današnji dan (28. oktobra) sem prvič mirno zaspal v Curihu v zavesti, da me ne more vzbuditi roka avstrijske policije. Odtod je šla pot drugi dan naprej na razgovore v Ženevo.»

Po večdnevnih dogovorih med vodilnimi politikami srbske vlade, Jugoslovenskega odbora in Narodnega vjeća je bila dne 9. novembra sprejeta tako zvana ženevska deklaracija, ki se glasi:

«S skupnim naporom zavezniških narodov in Zedinjenih držav Severne Amerike, s silo naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev so bile zlomljene na bojnih poljanah in na morju vse nasilne zapreke našega ujedinjenja. Predstavitelji vlade kraljevine Srbije in skupščinskih političnih strank, zastopniki Narodnega vjeća v Zagrebu in Jugoslovenskega odbora v Londonu, zbrani v Ženevi, mestu svobode, so srečni, da morejo soglasno in slavnostno pred vsem svetom razglasiti svoje ujedinjenje v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Narod Črne gore, ki mu je odprt naš bratski objem, bo brez dvoma prihitel, da pozdravi in se pridruži k temu delu, ki je bil od nekdanj njegov največji ideal.

Z današnjim dnem in s tem proglasom se nova država javlja in predstavlja kot nedeljiva državna celota in član družbe svobodnih narodov. Ni več mejá, ki so nas ločile.

Vlada kraljevine Srbije in Narodno vjeće v Zagrebu bosta i nadalje upravljala svoje zadeve vsak v svojem notranjem pravnem in teritorialnem delokrogu, dokler velika skupščina ujedinjenih Srbov, Hrvatov in Slovencev (konstituanta), izvoljena s splošnim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem vseh državljanov, ne določi z ustavo končne ureditve države. Ta ustava bo podlaga vsemu državnemu življenju, vir in zasloba vseh oblasti in pravic, po njej se bo v demokratičnem duhu urejalo vse državno življenje.

Meje države proti sosednim državam se bodo določile po načelu pravice narodnosti in samoodločbe vsakega naroda. Porok za to je neomahljivo zaupanje in vera našega naroda v njegove pravice in načelo pravičnosti, ki so ga proglasili naši zavezniki in ga je odobrila javna vest vsega prosvetljenega sveta.

Srbi, Hrvati in Slovenci!

Naš stoletni sen se je uresničil. Mi smo ujedinjeni v svobodi. Slavimo te velike dni najvišje narodne sreče in radosti ter ohranimo red. Brez reda ni močne države. Samo močna država more pravočasno zavarovati blagostanje državljanov, izpolniti svoje socialne dolžnosti in svoje poslanstvo s tem, da skrbi za splošni razvoj družbe, da štíti oslabele in pomaga nesrečnim družinam in invalidom.

Spoštujemo spomin vseh borcev, ki so padli za uresničenje našega narodnega in človečanskega ideala. Poklonimo se vsi s spoštovanjem pred zgodovinskimi junáštvi naše vojske in sporočajmo bodočim naraščajem našo srčno hvaležnost, ki jo čutimo do plemenitih narodov, s katerimi smo si priborili zmago v svetu.

Jugosloveni!

Naj večno živi v časti in slavi med narodi naša lepa, draga mlada domovina.
Ženeva, 9. novembra 1918.

Predsednik ministrskega sveta in minister zunanjih zadev: Nikola Pašić. Predsednik Narodnega vjeća v Zagrebu: Dr. Anton Korošec. Predsednik Jugoslovenskega odbora v Londonu: Dr. Ante Trumbić. Zastopniki sporazumnih strank: M. Trifković, M. Drašković, dr. V. Marinković, dr. Melko Čingrija, dr. Gregor Žerjav. Člani Jugoslovenskega odbora: Dr. Gustav Gregorin, Jovan Banjanin, Dušan Vasiljević, dr. Nikola Stojanović.

S tem je bila naša nova država razglašena pred svetom, toda naše meje še niso bile določene in Italija je zasedla Reko. Zaman so bili vsi protesti Narodnega vjeća, ki ni imelo niti priznanja antantnih držav, niti vojaških čet, da zavaruje našo zemljo in morje proti grabežljivim sosedom. Tudi v notranjosti so se začeli spori. Razni stari generali in politiki so skušali onemogočiti delo ujedinjenja, začela se je zahrbtna agitacija za republiko, ki so se ji pridružili tudi pri nas pristaši S. L. S. in večinoma ljudje, ki niso prinesli niti najmanjše žrtve na oltar osvobojenja. Da se temu razdoru in negotovosti napravi konec, je d a l m a t i n s k a v l a d a nujno zahtevala, da se razreši negotovi notranji položaj. Tudi Vojvodina se je z vso silo oklenila Srbije, da reši svojo srbsko posest. «Od srca želimo v Jugoslavijo,» je pisal znani srbski borec Jaša Tomić v «Srbskem listu», «toda naša pot tja vodi samo preko Beograda. Ako ne najdemo v Jugoslaviji Srbije in Črne gore, nimamo tam kaj drugega iskati.»

Franjo Malgaj,
branitelj Koroške,
padel 6. maja 1919.
pri Guštanju.

Dne 25. novembra je sklenila velika skupščina v Novem Sadu:

«Priključujemo se h kraljevini Srbiji, ki s svojim dosedanjim delom in razvojem zagotavlja svobodo, ravnopravnost in napredek v vsakem oziru, ne samo nam, ampak tudi vsem slovanskim in neslovanskim narodom, ki žive skupno z nami.»

Dne 26. novembra je črnogorska skupščina v Podgorici sprejela sledeče sklepe:

1. da se kralj Nikola I. Petrović Njegoš in njegova dinastija odstavi s črnogorskega prestola;
2. da se Črna gora z bratsko Srbijo ujedini v enotno državo pod dinastijo Karadžordževićev in tako ujedinjena stopi v skupno domovino našega troimenega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev;
3. da se izbere Narodni odbor petih oseb, ki bo reševal zadeve, dokler se ujedinenje ne izvede;
4. da se o teh sklepih obvestijo: bivši kralj Črne gore Nikola Petrović, vlada kraljevine Srbije, prijateljske zavezniške velesile in vse nevtralne države. (Podpisani: predsednik Savo Cerović in 169 poslancev.)

Medtem je tudi Narodno vjeće na zgodovinski seji dne 24. novembra sklenilo, «da proglašča v soglasju s svojimi dosedanjimi zaključki in v soglasju z izjavo kraljevine Srbije ujedinenje države, ustvarjene na vsem jugoslovenskem področju bivše avstro-ogrške monarhije s kraljevinama Srbijo in Črno goro v eno edinstveno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev in voli odbor 28 mož s popolnim pooblastilom, da v sporazumu z vlado kraljevine Srbije in s predstavitelji vseh strank v Srbiji

in Črni gori brez odlaganja izvede organizacijo edinstvene države po predloženih navodilih.»

Dne 27. novembra se je izvoljenih 28 zastopnikov odpeljalo v Beograd, ki je bil še prazen, pust in razdejan, in tam je dne 1. decembra ob 20. uri zvečer sprejel regent Aleksander odposlanec, ki so mu predali sledečo adresu:

Vaše kraljevsko Visočanstvo!

Čutimo se srečne, da moremo pozdraviti Vaše kraljevsko Visočanstvo v imenu Narodnega Veća Slovencev, Hrvatov in Srbov v prestolnici osvobojene Srbije kot vrhovnega poveljnika zmagonosne narodne vojske, ki je v skupnem boju z vojskami močnih zaveznikov ustvarila pogoje za uresničenje ogromnega dela za narodno ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so, prožeti z idejo narodnega edinstva, izvedli na teritoriju bivše avstro-ogrške monarhije državni preobrat in začasno ustanovili neodvisno narodno državo.

Opirajoč se na veliko načelo demokracije, ki zahteva, naj vsak narod sam odloča o svoji usodi, so izjavili že v objavi Narodnega Veća z dne 19. oktobra, da želijo in hočejo, da se ujedinijo v enotno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki bi obsegala ves strnjeni etnografski teritorij Jugoslovenov.

Da se ta granica udejstvi, je sklenilo Narodno Veće v svoji seji dne 24. novembra, da se proglasi ujedinjenje države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Srbijo in Črno goro v eno edinstveno državo ter je izbralo svoje odposlanstvo, ki stopa danes pred Vašo kraljevsko Visočanstvo, da Vam sporoči ta sklep Narodnega Veća uradno in v svečani obliki. Sklep Narodnega Veća je ta, da naj vrši vladarsko oblast na vsem teritoriju sedaj enotne države Slovencev, Hrvatov in Srbov Njegovo Veličanstvo kralj Peter, oziroma v njegovem imenu regent, Vaše kraljevsko Visočanstvo. Sporazumno z vlado Vašega kraljevskega Visočanstva in predstavniki vseh narodnih strank v Srbiji in Črni gori naj se ustvari enotna parlamentarna vlada.

Vaše Visočanstvo! Želja Narodnega Veća je, da se sestavi provizorično Narodno predstavništvo v sporazumu med Narodnim večem in predstavniki naroda kraljevine Srbije in da se določi odgovornost državne vlade v smislu modernih parlamentarnih načel temu Narodnemu predstavništvu, ki bi moralo ostati zbrano, dokler se ne sestane konstituanta, da pridejo na ta način principi ustavnosti in parlamentarne odgovornosti vlade do popolnega izraza. Iz tega razloga naj bi ostali v veljavi pod kontrolo državne vlade dosedanji avtonomni administrativni organi, ki pa morajo biti za svoje uradovanje tudi odgovorni Narodnemu predstavništvu.

V tem prehodnem času bi bilo po našem mnenju tudi potrebno, da se ustvarijo pogoji za končno organizacijo naše edinstvene države. Naša državna vlada bi imela za to poseben nalog, da pripravi konstituanto, ki naj bi bila v smislu predloženega predloga Narodnega Veća voljena po načelih splošne, enake, direktne, tajne in proporcionalne volilne pravice in se sestala najpozneje šest mesecev po sklenitvi miru.

V tem historičnem času, ko stopamo pred Vaše kraljevsko Visočanstvo kot predstavniki naroda in vsega teritorija južnih Slovanov v bivši avstro-ogrski monarhiji, smo globoko užalosteni, ker moramo konstatirati, da so veliki in dragoceni deli našega narodnega ozemlja okupirani po četah kraljevine Italije,

čprav je ta zaveznica antantnih držav in čprav želimo živeti ž njo v dobrih prijateljskih odnošajih. Nismo pa pripravljene priznati upravičenosti kakršnegakoli dogovora pa tudi londonskega pakta ne, po katerem bi bili prisiljeni v nasprotju z narodnim načelom in principom samoodločbe, da odstopimo del našega naroda tuji državi. Posebno opozarjamo Vaše kraljevsko Visočanstvo, da italijanska okupacijska uprava krši meje in pooblastila, ki so ji dana v pogojih premirja z glavnim poveljništvom bivše avstro-ogrske vojske še potem, ko je bil ta teritorij proglašen za neodvisen in integralni del države Slovencev, Hrvatov in Srbov, o čemer bomo predložili Vašemu kraljevskemu Visočanstvu vse potrebne dokaze. S polnim prepričanjem pa dajemo izraza svoji nadi, da se bo Vaše kraljevsko Visočanstvo skupno z vsem našim narodom zavzelo, da se definitivne granice naše države uredijo tako, da bodo v skladu z našimi etnografskimi mejami in z načelom narodne samoodločbe, proklamirane od predsednika Zedinjenih držav ameriških Wilsona in od vseh držav sporazuma.

Naj živi Njegovo Veličanstvo kralj Peter!

Naj živi Vaše kraljevsko Veličanstvo!

Naj živi ves naš ujedinjeni srbsko-hrvatsko-slovenski narod!

Naj živi svobodna, ujedinjena Jugoslavija!

Regent Aleksander je odgovoril:

Gospodje odposlanci!

Vaš prihod v imenu Narodnega Veća Srbov, Hrvatov in Slovencev, predstavitelja našega naroda, in Vaše sporočilo o njegovi zgodovinsko važni odločitvi z dne 24. novembra, s katero se proglašajo državno ujedinjenje vsega našega naroda in vse naše mučeniške in slavne domovine, me napolnjuje z globoko radostjo. Ko sprejemam to vaše obvestilo, sem uverjen, da izpolnjujem s tem činom svojo vladarsko dolžnost, zakaj ž njim samo končno udeležujem ono, kar so jeli pripeljati najboljši sinovi naše krvi vseh treh ver in vseh treh imen, na obeh straneh Dunava, Save in Drine že v času vladanja blagopokojnega mojega deda, kneza Aleksandra I. in kneza Mihajla, ono, kar odgovarja željam in stremljenjem celokupnega našega naroda.

V imenu Njegovega Veličanstva kralja Petra proglašam torej ujedinjenje kraljevine Srbije z deželami neodvisne države Srbov, Hrvatov in Slovencev v edinstveno kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Ta veliki zgodovinski čin bodi najvišja nagrada za iskrena stremljenja in napore vas in vaših častitih drugov v Narodnem Veću ter drugih sotrudnikov, ki so s smelim prevratom stresli in vrgli raz sebe tuji jarem; ta akt bodi tudi nagrada visoko razviti zavesti in velikim žrtvam, ki so jih položili na žrtvenik domovine vsi oni deli našega naroda, ki jih zastopa Narodno Veće. Prav tako bo današnji čin najkrasnejši venec na grobovih naših častnikov in vojakov, padlih za svobodo in ujedinjenje, bo najdivnejša kita na prsih srečnih onih tovarišev, ki so s pomočjo naših velikih in plemenitih zaveznikov z menoj doživeli zmago nad sovražnikom.

Slavo izvojevanih zmag delijo z mojimi starimi bojevniki dični boritelji jugoslovenskih oddelkov v moji armadi. Pohitili so k vam in vi ste jih sprejeli tako, kakor sprejema samo brat brata. Hvala vam za sprejem, hvala vam za navduše-

nje, s katerim izražate svoje zaupanje mojemu narodu, mojemu očetu, Njegove-
mu Veličanstvu kralju Petru I. in meni.

Zagotavljam vas in Narodno Veče, čigar pooblaščenci ste, da je ves narod slovenski, hrvatski in srbski, katerega voljo in misel predstavljate, lahko uverjen, da se bomo jaz in moja vlada z vsemi onimi, ki predstavljajo Srbijo in srbski narod, dali voditi samo po globoki neskaljani ljubezni bratskega srca napram vsem svetinjam, ki so drage dušam onih, kot katerih pooblaščenci ste prišli semkaj.

Radi tega bom iskal vašega sodelovanja pri sestavi vlade, ki bo predstavljala vso ujedinjeno domovino. Ta vlada bo v stalni zvezi z vami in po vas z Narodnim predstavništvom; ž njim bo delala, njemu bo odgovorna. V zvezi ž njim in s vsem narodom bo pripadala teji vladi prva in glavna naloga, da poskrbi, da se bodo meje naše države krile z etnografskimi granicami našega naroda.

Skupno z vami se smem upravičeno nadejati in se tudi nadejam, da bodo naši veliki prijatelji zavezniki pravično ocenjevali naše stališče, ker le to odgovarja načelom, ki so jih sami proglasili in za katerih zmago so prelili svojo dragoceno kri.

Prepričan sem, da se osvoboditev sveta ne bo oskrunila s tem, da bi se izročilo pod tujo oblast toliko naših poštenih in prosvitljenih bratov. Prav tako upam, da bo to naše stališče upoštevala v svojih odločbah tudi vlada kraljevine Italije, saj se ima ona za svojo osvoboditev zahvaljevati istim principom, istim načelom, ki so jih tako sijajno tolmačili s peresom in delom njeni veliki sinovi preteklega stoletja. Lahko trdim, da bo italijanski narod imel dejansko večjo varnost, ako bo spoštoval ta načela in tradicije in si s tem zagisural prijateljstvo in dobro naše sosodstvo, kakor pa, ako uredniči določbe londonske pogodbe, ki je bila podpisana brez nas in ki ni bila nikdar priznana od nas, podpisana v razmerah, ko se še ni računalo s propastjo Avstro-Ogrske. Nadejam se, da bo ostal naš narod v tem in ostalem svojem stremljenju složen in močan do konca, da bo stopal v novo življenje z vedrim in ponosnim čelom, vreden veličine in sreče, ki ga čakata.

Prosim vas, gospodje poslanci, da sporočite mojo vladarsko besedo in pozdrav mojim milim bratom širom naše svobodne in ujedinjene Jugoslavije.

Živel ves narod srbski, hrvatski in slovenski!

Bodi nam vsikdar srečna in slavna kraljevina Slovencev, Hrvatov in Srbov!

Po naših cerkvah in šolah je zmagoslavno zadonela srbska narodna himna: Bože pravde!...

Jugoslavija je bila proglašena.

Sto let je trajala borba za ujedinjenje našega naroda. Od prvih začetkov, ko je bil v srbski vstaji leta 1804. pod vodstvom junaškega Karadžordža osvobojen severni del Srbije, se je v teku 19. stoletja vračal kos za kosom nekdanjega Dušanovega carstva pod vladno samostojnih srbskih knezov in kraljev, dokler ni leto 1912. uresničilo najvišjih sanj srbskega naroda, ko je bila v balkanski vojni osvobodjena tudi Južna Srbija, in je veliki kralj Peter I. Osvoboditelj slavil slavnostni vhod v Skoplje, glavno mesto Dušanovega carstva. Ta dogodek je dvignil samozavest mladine po sosednih pokrajinah, in ideja jugo-

slovenske svobode je odmevala v srcih milijonov, ki so se zavedli lastnega sužnjstva pod nemškim in madžarskim nasiljem. Tako je prišlo do usodnega Vidovega dne v Sarajevu in do strasne svetovne vojne, v kateri je moral srbski narod izpiti do dna kupo trpljenja in nastopiti težko pot preko Golgote, toda na tej poti so trpeli in krvaveli z njim vsi, ki so verovali v jugoslovensko osvobodjenje, in iz te skupne vere je izšlo častitljivo vstajenje vsega naroda, ki se je po stoletnih borbah rešil tujega robstva in zavladal na svobodni zemlji, združen v svoji narodni državi. «Velikega petka je bilo treba za veliko nedeljo,» je pisal tedaj Ivan Cankar v «Podobah iz sanj», «smrti Boga samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ponižanemu človeku veličastno vstajenje...»

Upravičeno je pel naš nacionalni pesnik Aleksa Šantič:

Na vrelu bratstva oprali smo svoje oči —
in zdaj nismo več slepi,
oprali smo madeže, greh, in kri —
in zdaj kot bogovi smo lepi. («Novo pokoljenje».)

Toda še niso bile premagane vse težkoče in ovire, treba je bilo še deset let notranje in zunanje borbe, da se je zasvetilo nad skupno državo tudi skupno ime Jugoslavija, in treba bo še mnogo skupnega dela, preden bodo uresničeni vsi ideali onih, ki so se za to državo borili, delali, trpeli in umirali.

Njihov svetli spomin naj nas spremlja na poti v srečno bodočnost.

